

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

LEVEN EN KARAKTER

VAN

J. H. VAN DER PALM.

J. H. van der Palm

LEVEN EN KARAKTER

VAN

JOHANNES HENRICUS VAN DER PALM,

GESCHETST

DOOR

NICOLAAS BEETS.

TE LEYDEN, BY

D. DU MORTIER EN ZOON.

MDCCCXLII.

DEN

HOOGEDELGESTRENGEN HEERE

HENRICUS VAN ROIJEN,

RIDDER, STAATSRAAD, ENZ.

HOOGEDELGESTRENGE HEER!

Ziedaar dan, naar mijn vermogen, de Levens- en Karakterschets voltooid van eenen man, u en my zoo dierbaar; voltooid onder uwe aanmoediging, bystand, en — gy hebt my de vrijheid gegeven er te durven byvoegen: goedkeuring. Ik wijd ze u toe met een erkentelijk hart, en in het volle gevoel, dat ik zonder de hulp uwer welwillendheid al te zeer zou hebben ondervonden, welke eene

vermetelheid ik had begaan, door gehoor te geven aan den vriendelijken aandrang van hen, wier bepaalde wensch het scheen, dat *ik* my de eer zoude toeëigenen, als levensbeschrijver van van der Palm optetreden. Gewichtig waren de moeielijkheden, groot de verandwoordelijkheid, aan zulk een pogen verbonden; maar er was eene stem in mijn hart, welke de vriendelijke noodigingen ondersteunde; de taak was my te dierbaar, dan dat ik my de kracht gevoelde ze aftestaan om hare bezwaarlijkheid. Nogthands zou ik er geen oogenblik aan gedacht hebben ze op my te nemen, indien er vraag geweest ware van een opstel, waarby van my gevergd had kunnen worden in eene waardeering te treden van de verdiensten des ontslapenen, als

Geleerde, als Redenaar, als Schrijver; indien men eenigzins iets begeerd had, dat naar eene lofrede had moeten gelijken. Maar een eenvoudig, een ongetooid verhaal te schrijven der gebeurtenissen en afwisselingen van zijn lang en belangrijk leven; uit den nagelaten schat zijner papieren een getrouw verslag van het door hem in deszelfs onderscheidene tijdperken verrichte en bedoelde saamtestellen; en aan zulk een opstel leven bytezetten door eene zoo aanschouwelijk mooglijke teekening van zijn beeld, zoo als het my voor den geest stond, die in zoo innige betrekking tot hem gestaan, en gedurende een zestal jaren hem van zoo naby gezien had; — ziedaar wat ik niet zoo ten eenenmale boven en buiten

het bereik mijner jeugdige krachten rekende. — Immers had ik ook, behalve de nog zeer versche herinnering van al wat ik uit des overledenen eigen mond gehoord had, en een groote menigte zijner brieven en byzondere geschriften, het onschatbaar voorrecht, van zijne dierbaarste betrekkingen als omringd te blijven, die niet alleen in staat waren my alle de aanwijzingen te doen, welke ik omtrent vele feiten en omstandigheden begeeren mocht, maar aan wier oordeel ik ook al mijne opvattingen en denkbeelden konde toetsen omtrent het karakter, hetwelk ik ondernam te teekenen. En wat moest my onder deze niet zijn de beminnelijke en begaafde vrouw, die ik even grootsch ben mijne

schoonmoeder te heeten, als ik er my op verhef, van der Palms vriend, en gunsteling te zijn geweest; eene vrouw, die niet alleen haren grooten vader zoo wel kende en doorzag, maar in wier voortreffelijken geest zich zoo uitnemend veel van den zijnen afspiegelt, gelijk de trekken van haar gelaat onwillekeurig aan die van het zijne denken doen; zoo dat van der Palm niet gezegd kan worden geheel gestorven te zijn, zoo lang deze zijne dochter leeft! — En voor hetgeen zy, voor hetgeen niemand van zijn kroost my kon mededeelen, voor hetgeen van vroegere tijden was, of al te zeer buiten betrekking tot den huisselijken kring, — daarvoor mocht ik immers wel eenigzins rekenen op de vriendelijkheid van

het klein getal dier oudste vrienden van den ontslapenen, wie het den Heere behaagd had aan hem te doen overleven. Onder dezen, Hoogedelgestrenge Heer! waart gy de eerste. My was niet onbekend hoe gy reeds op den zestienden September van het jaar 1828; toen ik nog slechts den grooten naam en de voortreffelijke schriften van den eenigen man kende; met hem de vijftigste verjaring hadt mogen vieren van den dag, waarop gy elkander het allereerst op Valckenaers collegie hadt ontmoet, om eene vriendschapsbetrekking aanteknoopen, hartelijk, vertrouwelijk, oprecht, indien eene; eene vriendschapsbetrekking, welke, door allerlei afwisseling van gebeurtenissen heen, dezelfde bleef, omdat zy evenmin

inniger worden als verslappen konde. Nog tien achtereenvolgende jaren herhaalde zich dat aandoenlijk feest; in het elfde deden zich de voorteekenen van hetgeen een jaar later, helaas! gebeuren zoude, reeds te sprekende op, dan dat er aan konde gedacht worden. En toen de zestiende September van het twaalfde aanbrak, hadt gy uwen ouden trouwen vriend en reisgenoot door dit leven, reeds acht dagen by uwe dierbare dooden beweend. » Ik ga henen in vrede," had hy tot u gezegd, en gy hadt geandwoord: » Ga, Palm! ga in vrede." De Heer had het aldus gewild. — Met hoeveel vertrouwen wendde ik my tot u. Een boezemvriend van van der Palm kon niet vreemd zijn aan van der Palms welwillend-

heid; een boezemvriend van van der Palm zou gaarne aan zijne schim het offer van eenige moeite en arbeid brengen. Maar niet slechts waart gy de boezemvriend van van der Palm. Gy waart Henricus van Roijen, aan wiens hartelijke hulpvaardigheid niemand twijfelt, die hem eenigzins kent. En indien hetgeen ik u vergen moest een moeielijke taak scheen op eenentachtigjarigen ouderdom, ook op dien eerwaardigen leeftijd waart gy nog altijd » de wakkere van Roijen," zoo als uw vriend van der Palm u voor twintig jaren met een enkelen trek had doen kennen. Hoezeer overtrof uwe goedwilligheid mijne stoutste verwachtingen! Niet alleen; vergun my het hier te herinneren; niet al-

leen betoondet gy u geheel bereid, my voor zooveel u mogelijk, alle zwarigheden optelossen, die my omtrent vroegere tijdvakken mochten voorkomen, maar gy gaaft u de moeite voor my een aaneengeschakeld overzicht van die tijdvakken optestellen; een overzicht, dat my licht gaf in den baaiert van nagelaten papieren, die my ten dienste stond, en hetwelk ik ten grondslag leggen kon van mijne eerste bladen; een overzicht, van eene helderheid van geest en naauwkeurigheid van geheugen getuigende, welke mijne jonkheid beschaamde. — Maar dit is niet alles, wat ik aan u verplicht ben. Gy waart het, die my van den beginne af aan, en gedurende al den tijd, dat ik met

deze schoone taak, te midden der veelvuldige en gewichtige bezigheden van mijn benijdbaar ampt, ben bezwaard geweest, met uwe vriendelijkheid versterkte, en wiens gedurige bemoedigingen my een tegenwicht schonken tegen de ternederslaande gedachten, welke aan den eenen kant het gewicht der zake, en aan den anderen veler beleefde verwachtingen my inboezemden. Daarvoor ben ik u veel liefde en dank verschuldigd, ofschoon ik weet dat gy het u naauwelijks zult willen verbeelden.

Welke verplichtingen ik ook aan den weleerwaarden heer Teissèdre l'Ange heb, weet gy. Na de uwe, waren de diensten van dezen voortreffelijken vriend des voortreffelijken,

my de belangrijkste. Gy kunt beseffen van hoe veel nut my zijne korte, klare, kernachtige mededeelingen, zijne fiksche wenken wezen moesten. Och of hetgeen in deze bladeren uitsluitend van het mijne is, nu maar meerder aan zulk eene ondersteuning beandwoordde! Doch welke de gebreken van mijn werk wezen mogen, ik heb uwe verklaring, dat uw groote, uw beminnelijke vriend, wiens beeld zoo levendig in uw hart gedrukt staat, ook daarin eenigzins leeft. Neem dan met welgevallen aan het schaduwbeeld, dat van der Palms jongste vriend aanbiedt aan zijnen oudsten. De Heer zegene u al den tijd, dien hy u opgelegd heeft hem te overleven, met zijne uitstekendste zegeningen,

en schenke u daarna door zijne genade een zalig wederzien.

Geloof in de onbepaalde hoogachting, waarmede ik my noem,

HOOGEDELGESTRENGE HEER!

Heemstede,
8 December 1841.

Uwen dienstwilligen dienaar
en vriend

NICOLAAS BEETS.

De man, wiens leven en karakter wy ondernemen te schetsen, werd den 17[den] July van het jaar 1763 te Rotterdam geboren. Zijn vader Cornelis van der Palm (1) hield aldaar en later te Delfshaven eene zeer bloeiende en aanzienlijke Hollandsche en Fransche kostschool (2). Hy was een braaf, verstandig en beschaafd man, van veel bekwaamheid en kennis; voor zijn tijd een zeer geoefend taalkundige en niet ongelukkig poëet. Als zoodanig verwierf hy zich in die dagen van dichtgenootschappen verscheidene bekrooningen. Hy was zelf medeoprichter van het Rotterdamsche, onder de spreuk: *Studium scientiarum genetrix*, waarvan ook zijn zoon,

(1) Hy was er zeer op gezet Kornelis te schrijven.

(2) » Het heette toen een school," verbeterde de nederige man, die zich zijn burgerlijke afkomst nooit schaamde, als men hem soms, per euphemiam, van » het instituut'' zijns vaders sprak.

op zijn zeventiende jaar, tot *lid*, en zes jaren later tot *lid van verdienste* benoemd werd. Van dezen vader sprak van der Palm altijd met den meesten eerbied niet alleen, maar ook met de hoogste ingenomenheid. Het was zijn beeld dat hem gedurig voor den geest stond, toen hy als Agent van Opvoeding den grondslag legde tot het verbeterd schoolwezen; en hy was gewoon by de Schoolopzieners als voorbeeldig aan te prijzen wat hy in zijns vaders school gezien had (1). Tot in het laatst zijns levens gaf hy zich nog dikwijls met zichtbaar genoegen toe, in herinneringen en verhalen hem betreffende; by welke gelegenheden het altijd bleek dat de oude heer van der Palm een zeer blijmoedig en gezellig man geweest was, vol natuurlijke luim en vrolijke invallen, hoogst aangenaam en gezocht in het verkeer met zijne vrienden, en ook in dezen den grootsten invloed oefenende op de vorming van zijnen zoon, die in meer dan één opzicht, en daaronder ook in uiterlijk voorkomen, vooral gestalte, naar hem geleek.

Van der Palms moeder heette Machteld van Tonsbergen. Zy was, als de naam uitwijst, van een aanzienlijk geslacht, en telde onder hare dadelijke voorzaten een Maltheezer Ridder, die zich van zijne gelofte had ontslagen. Zy was een echt toonbeeld van het Hollandsch vrouwenkarakter van den ouden stijl; huisselijk, bedrijvig, zeer godvruchtig. Zy overleefde haren echtgenoot ettelijke jaren, en ein-

(1) Zie deze byzonderheid in het stukjen van Prof. J. Kops, Kunst- en Letterbode, 1841, N°. 31.

digde hare dagen onder het dak van haren Johannes Henricus, na velen van hare kinderen te hebben overleefd (1). Met eene byzondere tederheid en niet weinig moederlijke trots had zy dezen haren uitmuntenden zoon lief, en zoodanig was diens tederheid voor haar, dat zich by de waardige vrouw de herinnering harer moederlijke zorgen geheel had opgelost in dankbaarheid voor zijne kinderlijke trouw; en zy, de moeder, in de zekere overtuiging stierf, alles aan hem, den zoon, verplicht te wezen; welk lief gevoel zy met zeer aandoenlijke eenvoudigheid, en onder aanbeveling harer kinderen aan Gods genade, in haar Uitersten Wil heeft uitgedrukt.

Tot de vriendelijke beelden zijner kindschheid, by welke hy gaarne met zijne gedachte vertoefde, behoorde ook dat van eene grootmoeder, door hem altijd als eene zeer knappe, belezene, vrome en in het Woord van God geoefende vrouw voorgesteld, wier byzondere gunsteling hy was, die hem op haar schoot vóór zijn derde jaar het lezen volkomen geleerd had, en hem met de gewijde geschiedenis en menig geestelijk lied gemeenzaam maakte. Zy zelve leefde geheel in den bijbel, en behaagde zich naar den smaak diens tijds zeer in al wat bijbelsch was in het dagelijksch leven over te brengen en toe te passen. Zoo had zy reeds vóór de geboorte van dezen kleinzoon gewenscht dat hy Naphthali

---

(1) Van der Palm had zes broeders en eene zuster (gehuwd met zekeren heer Shernikau), welke hem allen in den dood zijn voorgegaan. — Een hunner (Christiaan v. d. P.), was Med. Doctor, en overleed te Middelburg, waar hy om zijne kunde, schranderheid en ervaring, zich veel achting verworven had.

zou genoemd worden, *want*, zeide zy, *hy zal goede woorden geven* (Gen. 49 vs. 21). Zijne ouders hadden er anders over gedacht, en toen hy vier dagen oud zijnde (naar toenmalige gewoonte, welke geenen zondag liet voorbygaan) gedoopt werd, ontfing hy de namen van JOHANNES HENRICUS. Grootmoeders voorspelling echter werd niet spaarzaam bevestigd; « ofschoon" plach van der Palm te zeggen: « ofschoon de overzetting er niet dóór kan."

Na op de school van zijn vader genoegzaam onderwezen te zijn, verwisselde hy die, tien jaren oud, voor de Erasmiaansche, by welke de heer Jacobus Henricus Dreux toen ter tijd Rector was. Hy maakte aldaar zeer snelle vorderingen en overtrof spoedig en op den duur alle zijne medescholieren; gelijk ook uit de kostbare en altijd eerste prijzen, die hy er zich verwierf, blijken mocht. Uit deze heeft hy zijn geheele leven door de testimonia met naauwgezetheid bewaard, met en benevens twee door hem gehoudene schooloraties, van welke ik het der moeite waard acht hier melding te maken. De eene is *in laudem diligentiae et vituperium ignaviae* (lof der vlijt en smaad der luiheid); de andere *de eo quod optandum est ex sententia Juvenalis, sive de sana mente in corpore sano.* (Over het wenschelijke naar Juvenalis: een gezonde ziel in een gezond lichaam.) Wat het eerste onderwerp betreft, in den overvloed zijns harten heeft de knaap er niets van kunnen zeggen, waarop de werkzame man niet op iederen dag zijns leeftijds het zegel gedrukt heeft; maar opmerkelijk is het hoe wy in de keus van het andere reeds zoo vroeg een lievelingsdenkbeeld van geheel zijn

leven zien opgevat. Gezondheid was by van der Palm altijd het meest welkom beeld voor al wat goed, en in menschelijken zin volkomen was; voor den regelmatigen toestand eener schoone ziel en van een helder hoofd. Gezondheid was de naam welke hy by voorkeur gaf aan die schoone evenredigheid en overeenstemming tusschen alle gaven van verstand en hart, welke zich in de gedragingen, de redenen en de geschriften behoort te openbaren (1). En hy zelf bezat wat hy als ontluikende knaap met Juvenalis wenschte zijn geheele leven lang in de ruimste mate. Een kloek, welgebouwd, en vast man, leefde hy meer dan zeventig jaren lang zeer gezond, en het langdurig lijden van zijn laatste levensjaar was meer aan den gerekten tegenstand van zijn gestel dan aan langzame verzwakking of gedurige verontrusting in den loop zijner dagen toe te schrijven. Slechts zeer zelden was hy ongesteld; nimmer vermoeide hem de meestingespannen arbeid. En die geregelde onbelemmerde overeenstemming, welke tusschen de organen zijns lichaams zoo hoogstzelden verbroken werd; die doorgaande gelijkmatigheid, helderheid en kalmte van zijn gestel, drukte zich schoon en liefelijk uit in het gelijkmatige, heldere en kalme zijner stemming; in die zachtmoedige effenheid, welke hem zoo uiterst zelden verliet; in die voorbeeldige bedaardheid, welke hem ook in de zwaarste beproevingen zijns levens of onkreukbaar bybleef, of na een oogenblikkelijken schok zeer spoedig en als op eens terugkeerde; spiegelde zich klaar en

(1) Men leze zijn Verhandeling Over het gezond verstand. Verh., Redev. en Losse G. Dl. III.

treffend in de gemakkelijkheid waarmede hy zijnen arbeid begon, voortzette en ten einde bracht, en niet minder in deszelfs vruchten: in de duidelijkheid, geleidelijkheid, frischheid en al het harmonieuse van zijne geschriften, waarin wy zoo veel kracht zonder inspanning bewonderen, hetwelk het eigenlijk karakter der gezondheid mag worden genoemd (1).

Hoe moeielijk het voor een vluggen, leerzamen, boven allen uitmuntenden, en daarom door al zijn leermeesters lichtelijk voorgetrokken knaap ook wezen moge, by zijne medeleerlingen aangenaam te zijn en bemind te blijven, van der Palm was en bleef dit in de hoogste mate. En hierover zal zich niemand verbazen van allen, die hem, in welk tijdvak zijns levens ook, en zelfs op het hoogste standpunt, dat hy beklommen heeft, gekend hebben. Want niet alleen verzachtte van der Palm den glans zijner veelvuldige gaven door eene beminnelijke nederigheid. Hy had meer dan deze. Hem was in den hoogsten graad eigen, een aangeboren gevoel van kieschheid, hetwelk hem niet *toeliet* zijne uitnemende voorrechten eenigzins tegenover wie het ook zijn mocht te doen gelden, en waardoor hy niet alleen alle ongelijkheid tusschen hem en zijne minderen wist te vereffenen, maar zelfs by dezen het denkbeeld daarvan geheel uitwischte. En dit ging gepaard met eene zoo natuurlijke eenvoudigheid in alle zijne manieren en woorden, dat het onmogelijk was zijne grootheid niet voor zijne minzaamheid te vergeten. Het was aldus, en door in iedereen

(1) In de Bylagen wordt het slot der oratie *de Eo* enz., medegedeeld.

met de gewilligste openhartigheid het betrekkelijk goede en voortreffelijke te eerbiedigen, dat hy zich juist in eene meerderheid handhaafde, welke men by een ander karakter en een anderen toon, naar de zwakheid van het menschelijk hart, wellicht niet zoo gaarne verdragen had.

Reeds op zijn vijftiende jaar had van der Palm de Erasmiaansche school doorgeloopen, en werd hy onder hooggespannen verwachting en met buitengewonen lof tot de academische lessen bevorderd. Zijn verstandige en ver vooruitziende vader had zijn geheele opvoeding daarvoor ingericht. Verre van zijne jeugd op eene bekrompene wijze te bestieren en hem aan banden te leggen, strakker dan hy behoefde; hetwelk zoo dikwijls, als zy eenmaal en eensklaps moeten worden geslaakt, de droevigste gevolgen na zich sleept; had hy hem echter geheel onder zijn oog geleid en voorbereid. Ofschoon hy ten tijde dat zijn zoon te Rotterdam de school bezocht, reeds te Delfshaven gevestigd was, de onderlinge nabyheid der twee steden, vergunde dezen tusschen al de schooluren naar het ouderlijk huis terug te keeren. Het ontbrak hem al dien tijd niet aan vrienden van zijn vader, die zich zijner aantrokken. Onder dezen waren vooral de beide predikanten, Porjeere (1), bekroond dichter van dien tijd, en Bussingh (2), een zeer waardig, kundig en algemeen

(1) Olivier Porjeere, later naar Alkmaar beroepen.

(2) Jan Willem Bussingh. Hy overleed in het jaar 1782. Er bestaat een bundeltjen gedichten ter zijner uitvaart, waarin een van K. en een van J. H. van der Palm voorkomt. In het laatste zijn verscheidene fiksche regels.

geliefd man, met wiens zoon van der Palm school ging, en wiens dochter hy naderhand huwde. Van dezen euangeliedienaar vind ik achter de eerste der straks genoemde schoolematies eenige Latijnsche verzen, welke van zijne hooge ingenomenheid met vader en zoon beiden getuigen. Nog was hy van zijne vroegste jeugd af aan welkom by den heer Persoons, een deftig en verstandig man, handelaar en fabrikant te Delfshaven, en aan diens huis verkeerde hy met zijn vader zeer veel. Voornamelijk was dit ook het geval by den medicinae doctor Servaas, een geletterd, beschaafd en wijsgeerig hoofd, van wien van der Palm steeds betuigde veel geleerd te hebben, aan wien hy zich zeer verplicht rekende en hooge achting toedroeg. Hy was gewoon dezen geleerde veel te zien en te bezoeken in de zomer-vacantiën, welke hy altijd te Delfshaven doorbracht. Dit verkeer met menschen van onderscheiden stempel droeg veel by tot zijne vroegtijdige vorming, en maakte dat hy, ondanks zijn zeer jeugdigen leeftijd, beter dan de meesten toegerust, tot het academieleven overging, en ook alras de aandacht van velen, en daaronder van menig hoogleeraar tot zich trok. De regeering van Rotterdam begiftigde hem met eene plaats in het Theologisch en Litterarisch Staten-collegie, eene inrichting ten behoeve van niet overvloedig bemiddelde, en die onderscheiding waardige studenten, en hy vertrok naar Leyden tegen het einde der groote vacantie van het jaar 1778, slechts vijftien jaren oud, maar naar ziel en lichaam zijn leeftijd ver vooruit (hy was bykans geheel volwassen), en vol van eenen edelen ijver. Op den 16den September begon

bij zijne academische loopbaan met het hooren van den grooten Valckenaar, over Lukas tweede boek, de Handelingen der Apostelen.

Van der Palms academiejaren vielen in een der bloeiendste tijdperken van de Leydsche hoogeschool. Drie jaren voor zijne inschrijving was het tweede eeuwfeest van haar bestaan plechtstatig gevierd. De herinnering aan hare grondlegging en vorstelijken stichter, gepaard met het aandenken aan de aaloude roemrijke gebeurtenissen, welke aanleiding tot hare vestiging gegeven hadden; het opzettelijk in gedachte doorloopen van hare geschiedenis, welke zulk eene breede en achtbare rij van groote mannen voor den geest bracht, als ten allen tijde hare sieraden waren geweest; — dat alles had een nieuwen prikkel gegeven om haar te bezoeken. De leerstoelen waren met de beroemdste mannen in alle vakken van kennis en wetenschap vervuld. Behalve niet weinige Engelschen, was de toevloed der Nederlandsche jongelingschap aanzienlijker dan ooit; en uit haar werd in dat tijdvak eene groote menigte van mannen gevormd, die bestemd waren, in allerlei geleerdheid en letteren uittemunten, en in onderscheidene betrekkingen kerk en staat tot sieraden te zijn. Onder dezen zoude, zonder iemands tegenspraak, van der Palm eene eerste plaats bekleeden, en daarvan overtuigden zich al spoedig, en als van den aanvang zij-

ner studiën af, zijne eerste leermeesters, Valckenaar, Ruhnkenius, van de Wijnpersse, en inzonderheid Hendrik Albert Schultens. By het onderwijs dezer lichten, hetwelk door van der Palm met de meeste naauwgezetheid en den brandendsten ijver werd waargenomen, kwam ook weldra dat van Pestel, wiens lessen over de grondslagen van 't natuurrecht (*fundamenta jurisprudentiae naturalis*) hy op hoogen prijs stelde; zelfs zoo zeer dat hy een werkzaam deel nam in het onder dien hoogleeraar openlijk verdedigen van stellingen uit dat vak, waarby de scherpzinnigheid zijner bedenkingen, zoo wel als de gepastheid zijner andwoorden, in vlug en zuiver latijn gegeven, aller aandacht trok. In de godgeleerdheid hoorde hy daarna Hollebeek, den hervormer van den Nederlandschen preektrant, Gillissen, Scholten, Boers, en Rietveld, van welken laatsten hy vooral veel werk schijnt te hebben gemaakt. Hy koos in den loop zijner studiën niet dadelijk eene theologische party, doch het schijnt dat hy naar die der Leydsche Coccejanen overhelde (1).

Van al deze leermeesters was zeker niemand hem

(1) Dit bleek toen men hem, in 't jaar 1791, te Vlissingen wilde beroepen, waar toen ter tijde onder de vijf predikanten, twee Voetianen, twee Coccejanen, en een Lampiaan vereischt werden. De Coccejaansche plaats was open, en Prof. Broërius Broes schreef op de omtrent van der Palm genomene informaties het volgende: » wat de party of broederschap aangaat, ik heb alle reden om te denken dat hy by de Leydsche Coccejanen thuis hoort, en ik weet dat hy onder anderen van de lessen des zaligen Rietvelds veel werks gemaakt heeft.'' Zie in de bylagen een klein fragment van eene door den student van der Palm aan de academie gehoudene oratiuncula.

dierbarer dan de groote, de beminnelijke Schultens, wiens beknopte karakterschets door den voortreffelijken Wijttenbach gegeven, ik niet kan nalaten hier in te lasschen, als van den man die zulk een buitengewonen invloed op de vorming van van der Palm gehad heeft, en dat niet maar alleen in het wetenschappelijke. « Schultens, zegt hy, had van de natuur het zeldzaam voorrecht ontfangen ook uiterlijk te schijnen wie hy innerlijk was. In blik en uitzicht was by hem uitgedrukt rechtschapenheid van karakter, grootheid van ziel, welwillendheid; ja al wat loffelijk is. Houding, gebaar, bewegingen, alles was in hem hoogst bevallig. Voeg daarby een allerfijnst gevoel voor het schoone en ware, eene buitengewone gemeenzaamheid en vriendelijkheid, en vooral ook aangenaamheid van spraak en uitdrukking; en dat alles geheel natuurlijk, zonder de minste gemaaktheid. Geen wonder dat er weinigen waren die, wanneer ze, hetzij onderwijzende, hetzij met een ander doel, het woord voerden, met meer genoegen en vertrouwen op hunne bekwaamheid werden aangehoord; weinigen wier verkeer en omgang in de samenleving meer gezocht was (1)." Wie van der

(1) » Raro quodam naturae munere, simul habebat utrumque illud, *εἶναι καὶ δοκεῖν*. In vultu et oculis expressa erat animi probitas, magnitudo, benevolentia, et nullius non virtutis significatio: habitus, gestus, motus, plurimum habebat decoris. Accedebat acerrimus pulcri verique sensus, mira comitas et affabilitas, nec minor sermonis orisque commendatio; omnia a natura tributa, nil studio quaesitum. Igitur pauci fuerunt, qui vel docentes, vel dicentes majore cum voluptate et facultatis opinione audirentur: pauci quorum privatim sodalitas et consuetudo vulgo magis expeteretur." Wyttenbachius in vita Ruhnkenii, p. 208,

Palm gekend heeft, weet dat de meeste trekken van dit beeld in het zijne werden terug gevonden. Indedaad, Schultens was niet alleen zijn liefste leermeester, die hem van dien echten zucht en smaak (voor de oostersche talen niet slechts, maar) vóor het Oosten doordrong, welke hem zoo geheel eigen werd; hy was ook de man, waarnaar hy zich geheel vormde, de man, waaraan hy die hooge beschaving verschuldigd was (1), welke hem zoo byzonder kenmerkte; de man, dien hy zich in alles ten voorbeeld stelde, en wiens geheele bestaan hy in het zijne poogde uit te drukken, toen hy naderhand tot zijn eigen leerstoel geroepen werd. Het beeld van Schultens leefde geheel zijn lang leven door in zijn hart. Zijn naam klinkt door al zijne geschriften; hy noemt hem een naam « dien de menschelijkheid in haren hoogsten adel als den haren zich toeeigent (2)." Naar Schultens noemde hy een zijner zonen; en van Schultens heeft hy gesproken, zoo lang als zijne krachten hem toelieten van iemand te spreken, en zijn geest omdwaalde in het verledene. — Hoe hoog deze man den jongen van der Palm stelde, gevoelt

---

et ex editione Bergmanni, p. 237. Men leze vooral de uitmuntende lofrede op H. A. Schultens van Jacobus Kantelaar, een stuk, waarvan menige bladzijde geheel op v. d. Palm kan worden toegepast, en waarvan v. d. Palm zich niet geschaamd zou hebben menige bladzijde te hebben geschreven.

(1) » Wy gingen te zamen, in het beminnelijk huis van onzen grooten en onvergetelijken Schultens, lessen van wereldkennis en beschaafden omgang opzamelen." Opdracht van het tweede Deel Leerredenen, aan E. Kist.

(2) Redevoering ter herinnering aan den Akad. leeftijd. Verh., Redev. en Losse G. Dl. IV.

men lichtelijk, indien men zich eenigzins kan voorstellen hoe aangenaam het is, invloed te oefenen op eene jeugdige en begaafde ziel, zijn geest in een ontfankelijk gemoed uit te storten, en zichzelven als verjongd te zien in een ander. Hy was zijn oogappel, zijn roem, zijn hoop. Dagelijks zag hy hem aan zijn huis en zag niemand liever dan hem, en toen hy, na een vijfjarig onderwijs en verkeer, van den geliefden leerling scheidde, oogde hy hem na op zijne loopbaan en gedacht hem tot zijn dood (1). Ik heb vóór my de handschriften der meeste leeraren, van welke van der Palm gedurende zijn academische loopbaan onderwijs genoten heeft, in de getuigenissen, die zy hem ten afscheid medegaven; van Schultens, van Valckenaar, van Ruhnkenius, van van de Wijnpersse en van de gezamentlijke godgeleerde faculteit. Zy wedijveren om termen te vinden voor den lof, welke den uitstekenden jongeling naar hun eenparig oordeel toekomt, ja sparen zelfs de uitdrukking hunner bewondering niet. — « Niet dikwijls gebeurt het," dit getuigenis gaf van hem de faculteit, « dat wy uit onze leerschool jongelingen ontslaan, zoo doorkneed in alle beschaafde wetenschap als Johannes Henricus van der Palm van Rotterdam, en die daarby zulke belangrijke vorderingen maakten in de gewijde geleerdheid. De uitnemende gaven, hem van den Almachtigen te beurt gevallen, zijn door hem in den loop zijner studiën met den meesten ijver op woeker gezet. Al de leeraars dezer hoogeschool, wier lessen hy heeft waargenomen (en hy heeft er geene

(1) Schultens overleed 12 Aug. 1793.

verzuimd), hebben hem toegerust met zeer loffelijke getuigschriften. — Wat ons betreft, onder onze toehoorders muntte hy zoo zeer uit, dat hy noch in 't beandwoorden onzer vragen, noch in het disputeren, noch in het prediken, iemand vond, die hem overtrof. En daar hy al dit voortreffelijke de kroon opzet door een goed gedrag, bevelen wy met te meerder nadruk dezen uitmuntenden jongeling aan, die het reeds zoo ver schijnt gebracht te hebben, dat hy zelfs zijne gevaarlijkste mededingster, de verwachting die hy van zich heeft doen opvatten, overtreft (1)."

Men ziet hieruit dat by den jongen geleerde zuiverheid van zeden met uitnemendheid van gaven gepaard ging. « Van zijn academisch leven;" schrijft ons een tijdgenoot, aan wien wy de meeste mededeelingen uit dit vroeg tijdvak verplicht zijn: « van zijn academisch leven, kan men in het algemeen en naar waarheid zeggen, dat hy er in heeft aan den dag gelegd een samenhangend geheel van zeldzame hoedanigheden, uitstekenden ijver, aangenamen omgang, deugdzaam gedrag, en een karakter, waardoor hy de harten won van allen, die hem leerden kennen en deelgenooten waren van zijn verkeer; waarby hy tevens die gaven en geestvermogens deed blijken, die altijd aangekweekt, tot meer en meer wasdom en volle rijpheid gekomen, hem in zijn volgend leven en tot in hoogen ouderdom hebben doen zijn wat hy eenmaal is geworden. Doch wat zal ik," voegt de vriend zijner jeugd er by, « doch wat zal ik meer-

(1) Zie het Latijnsch getuigschrift in zijn geheel in de Bylagen.

der van dit zijn academieleven gewagen? Ik kan niet beter dan verwijzen tot de bekende redevoering by de feestviering ter herinnering aan den academischen leeftijd (1), waar hy in welgekozene en zijner waardige bewoordingen eene schets van dat leven geeft, zoo als het wezen moet, en voor regtschapen en edeldenkende jongelingen is. Men behoeft slechts, in plaats van de algemeene benaming, den naam des sprekers te stellen, want zóó heeft hy aan de hoogeschool geleefd." En buiten allen twijfel, wie met eenige menschenkennis dit opstel leest, kan daarin niet anders herkennen dan de vrucht eener kalme herinnering aan een gelukkigen en in al zijn geluk gesmaakten tijd; herinnering, niet gestoord door beschuldigingen des gewetens, wegens verzuim van eenigen plicht. Een even groot redenaar, maar wiens verleden zoo helder en aangenaam niet was, zou er misschien in geslaagd zijn zich tot eene welsprekende voorstelling van het academisch leven, zoo als hy het voor zichzelven niet gekend had, op te winden; maar deze opwinding zou zich waarschijnlijk door eene te hooge stemming en te ideale teekening verraden hebben; en zijn werk zou zeer zeker die menigte van kleine trekken en toetsen missen, die alleen uit het hart voortkomen, en by al het bevallige der onopzettelijke aanbrenging, den stempel der naïve waarheid op dat van van der Palm drukken. — En wat hier ten opzichte van deze eene redevoering te pas komt, dat mag van alle de andere worden gezegd. Het geheim harer duidelijk-

(1) Verh., Redev. en Losse G. Dl. IV.

heid, natuurlijkheid en volledigheid, is daarin gelegen, dat de autheur in zichzelven altijd de vruchtbare bron zijner voorstellingen gevonden heeft; en zich alzoo immer op een terrein bevond, hetwelk hy (betrekkelijk gesproken) volkomen kende, en waarop hy zich als te huis gevoelde. Zekerlijk, van al de op dat herinneringsfeest aanwezigen was er geen, die beter geschikt was, of wien het meer toekwam den loop der gedachten en het gevoel der harten te leiden; geen die het met een kalmer ziel en blijmoediger zelfbewustheid doen konde; maar ook geen aan wien men met eenparige stemmen deze taak liever opdroeg; dan aan een man op wien reeds zijne tijdgenooten aan de hoogeschool waren gewezen als op een voorbeeld, en die by al de volgende geslachten den goeden naam, dien hy zich als student verworven had, volkomen had gehandhaafd.

Veelvuldig waren de vriendschapsbetrekkingen, door van der Palm aan de hoogeschool aangeknoopt. In zijn academietijd waren de verscheidene faculteiten zeer innig met elkander verbonden, en was het onderling verkeer derhalve zeer levendig en belangrijk. Dit was het natuurlijk gevolg van het groot aantal uitstekende jongelingen, dat ieder vak van wetenschap onder zijne beoefenaars had aan te wijzen. Deze immers zochten elkaâr met al de aantrekkingskracht, welke buitengewone verstanden gewoonlijk op elkander uitoefenen, en geen hunner of van der Palm was hem aangenaam. Schimmelpenninck, Brugmans, Nieuwland, Bilderdijk, het waren allen zijne vrienden. In welk eene mate de laatste het

was, ondanks het verschil van historisch en staatkundig inzicht, dat hen ook toen eenigermate verdeelde, getuigen zijne dichtregelen in het album van van der Palm (1) en het vers van dezen achter de CV Theses, op welker openlijke verdediging Bilderdijk tot doctor in de beide rechten bevorderd werd. Byna dagelijks zagen zy elkander. Bilderdijk was verscheidene jaren ouder, en van der Palm liet zich gaarne door hem uit den toen reeds grooten schat zijner algemeene kennis onderwijzen. Deze beide jonge menschen, die bestemd waren om eene gantsche nieuwe jaartelling in de Nederlandsche proza en poezy daar te stellen en te beheerschen, hoorden elkander, oefenden elkander, bewonderden elkander, hadden elkander lief, gevoelden dat zy elkander waard waren (2). Zy schenen bestemd den weg des roems met tesamengeslagen handen op te treden en ten einde te wandelen. Het zou eene schoone byzonderheid in de geschiedenis der vaderlandsche letteren geweest zijn. Maar die hen beiden wel gekend had, zou reeds toen hebben opgemerkt, dat zy niet geschikt waren voor eene duurzame vriendschap. Er was te veel verschil in beider aanleg, karakter, streven, hetwelk wel in het bespiegelend studentenleven de goede verstandhouding niet verbrak, maar botsingen moest geven in het practische. Van der Palm bedaard, gematigd, zacht, gelijkmoedig, voor-

---

(1) Zie de Bylagen.

(2) — — — misschien was VAN DER PALM
Een BILDERDIJK niet gansch onwaardig....
Zegt v. d. P. in het gemeld promotievers, achter de Theses van B. 1782.

zichtig, byna tot achterhoudenheid toe; Bilderdijk hartstochtelijk, in uitersten, krachtig, grillig, moedig, en meestal overmoedig. Van der Palm bescheiden, de menschen liefhebbende en ontziende, niet altijd zonder het vermoeden van menschenvrees; Bilderdijk trotsch, stellig en met een somberen menschenhaat worstelende. Van der Palm plooizaam, somtijds aan zwakheid grenzende; Bilderdijk standvastig, niet zonder hoofdigheid. In het wetenschappelijke, van der Palm onderzoekende, Bilderdijk ontdekkende; van der Palm toepassende, Bilderdijk bespiegelende; van der Palm naauwgezet en geregeld; Bilderdijk ongedurig, alles te gelijk aanvattende, en wonderspreukig; van der Palm het oude vernieuwende; Bilderdijk hier het nieuwe bejagende, daar het oude ongewijzigd opdringende; van der Palm voor zijne meening pleitende; Bilderdijk strijdende voor de zijne. Voeg daarby nu het onderscheid van staatsparty en het verschil in lotsbeschikking. Van der Palm met gezondheid, voorspoed, huisselijk heil gezegend; bemind, geëerd, gevleid, zonder iemands tegenspraak van trap tot trap opklimmende; Bilderdijk ziekelijk, ongelukkig in zijn echt, in zijn kroost, van alle kanten gekweld, miskend, behoeftig, door teleurstelling op teleurstelling gegriefd. Ziedaar wat hen moest scheiden die zoo innig vereenigd waren; scheiden ondanks de achting, die zy voor elkanders gaven en grootheid koesterden, waardoor zy na tusschenbeidenkomende verflaauwing, of dadelijke breuke, toch elkander de hand weer toestaken, maar tot eene verzoening, welke helaas! niet van langen duur wezen konde; ziedaar wat

maakte dat zy elkander de gebreken niet konden vergeven die beiden aankleefden. De algemeene denkwijze, die zich doorgaands partijdig voor van der Palm gedragen had, scheen in het laatst van beider leven Bilderdijk het lang geweigerd aandeel in hare gunsten terug te willen geven; de maatschappy van Letterkunde vereenigde hunne namen, door ze eene eer te doen wedervaren, welke niemand met hen deelen mocht; maar hunne harten hadden zich van elkander vervreemd, en niets dan de dood kon hen vereenigen. Wat van der Palm betreft, hy sprak tot het laatst zijns levens toe met veel eerbied van Bilderdijks voortreffelijke gaven; hy betuigde « dat hy hem ver boven zich achtte," en vergaf hem gaarne al het ongelijk dat hy hem had aangedaan.

Onder de gemeenzaamste en byzonderste vrienden van van der Palm behoorden, behalven den allervroegsten en reeds vermelden Jan Willem Bussingh, Henricus van Roijen, Jacobus Kantelaar, Cornelis Fransen van Eck, Jacobus van Heusden, Johannes Stolk, Thomas Hoog, en vooral ook Ewaldus Kist. Hoe lief hy dezen laatsten had, blijkt uit de opdracht van het tweede deel zijner Leerredenen, waar hy zich met de grootste ingenomenheid aan zijn zesjarige samenwoning en dagelijksch verkeer met dezen vriend herinnert. Hy gedenkt daar niet alleen hoe zy « als een onafscheidelijk paar Leydens straten en omgelegen dreven bewandelden, en in alles elkanders vertrouwden waren," maar hy doet ook de opmerkelijke bekentenis, dat hy op het stuk van innerlijke zoowel als uiterlijke welsprekendheid, aan

hem de grootste verplichting gevoelde; daar hy zich hem als een model had voorgesteld, en gepoogd zich zijn trant en manier eigen te maken, « in de hoop" zegt hy, « zoo ik die eenmaal gevat had, door de bijzondere kleur mijner verbeelding en wijze van zien, een zweem van verscheidenheid en oorspronkelijkheid daaraan te zullen kunnen bijzetten. Het ontbrak," voegt hy er by, « het ontbrak ons wel aan geene andere voorschriften en voorbeelden eener waardige en verstandige kanselvoordragt, maar dat van u als van mijnen vriend en medgezel in hetzelfde strijdperk, werkte het vermogendst op mijnen geest, het was natuurlijk meest in mijn jeugdigen smaak; het was in mijne nabijheid, en niet op dien afstand geplaatst, die door meerdere jaren en langduriger oefening veroorzaakt wordt. — En dit, mijn vriend," dus vervolgt hy, « is de eenige vrucht niet, die ik van onzen Academischen omgang heb geplukt; wij versterkten elkander in onzen smaak voor, en kennis aan de beste der Grieksche en Latijnsche Schrijvers; wij scherpten elkander op in onze vlijtige beoefening van de bespiegelende deelen der Wijsbegeerte; te zamen doolden wij in de velden der Godgeleerdheid, verwierpen, namen weder aan, en vormden ons de vaste beginsels, die ons tot op dit oogenblik niet begeven hebben; te zamen kozen wij onze moderne lectuur, verwaarloosden vooral ook dit gedeelte der verrijking van onzen geest niet, en gingen te zamen in het beminnelijk huis van onzen grooten en onvergetelijken Schultens, lessen van wereldkennis en beschaafden omgang opzamelen. Maar daar wij al dit nut natuurlijk wederkeerig ge-

noten hebben, is er iets, waarvan ik al den dank aan u alleen ben verschuldigd, zonder dat ik weet of ik u wel immer iets van gelijke waarde daarvoor heb in plaats gegeven. Ik bedoel de verfijning en verhooging van mijnen smaak door den invloed der muziek. Nog, dunkt mij, hoor ik, in mijne cel gezeten, de verrukkelijke toonen van uw klavier mij toeklinken: nog, dunkt mij, sla ik mijne boeken toe, verlaat mijne kamer, ga naar de uwe, geve u bij het inkomen een wenk, om ongestoord te vervolgen, plaats mij achter u, sla gedienstig uwe muziekbladen om, verlaat u niet, eer het concert van Jourdany of Bach ten einde gespeeld is, en ga, tot menschelijke en schoone gewaarwordingen gestemd, ook deze in mijne oude boeken, in derzelver inhoud en uitdrukking, boven alles opsporen (1)."

---

(1) De vriendschappelijke betrekking met Ewaldus Kist verflaauwde nimmer, en in het stuk der gewijde welsprekendheid bleef hy de man naar zijn hart, de eenige kanselredenaar van wien hy altijd met eigenlijke verrukking sprak. » Alleen zijne leerredenen over Gods deugden," zeide hy meermalen, » plaatsen hem aan het hoofd van al de Hollandsche kanselredenaars." Gaarne had hy hem naast zich in den academischen leerstoel gezien, doch warme liefde voor den kerkelijken weerhield Kist, dien aan zijne zijde te komen bekleeden.

Aandoenlijk was het gevoel, dat van der Palm dezen vriend zijner jeugd altijd heeft toegedragen, en luide spreekt het in de schoone leerrede, waarmede hy na diens dood zijn zoon in de dienst des euangeliums bevestigd heeft. Verh., Red. en L. G. By dergelijke gelegenheden wist men niet wat meest in hem te bewonderen, of aan den eenen kant, het bedwingen van zijn gevoel, of aan den anderen, de wijze waarop hy het uitstortte. Het een zoowel als het ander geschiedt met den treffendsten eenvoud en met die matiging, welke den grooten man kenschetst.

Met Ewaldus Kist en eenige der andere bovengenoemde vrienden had van der Palm eene vaste wekelijksche byeenkomst; waar ieder op zijn beurt een eigen opstel voorlas, en waar de critiek, zoo over het gelezene als over hetgeen verder verhandeld werd, vrij en onbelemmerd aan de orde was (1). In deze en andere samenkomsten was van der Palm de altijd verlangde, altijd welkome, zelden uitblijvende medgezel. Steeds hoorde men van hem iets belangrijks, iets leerzaams, iets snedigs, iets dat recht op zijn pas gezegd werd. Reeds toen was het hem eigen de zaken onder haar eenvoudigst daglicht en tot haar eenvoudigst begrip terug te brengen. Nimmer ging men onvoldaan uiteen. Hy was de lust, de ziel, en het leven van den gezelligen kring, en steeds had men in zijn byzijn voorraad opgedaan voor studie, kennis, geestbeschaving. Daarby bracht hy niet weinig toe tot vermeerdering der vrolijkheid. En by dit alles deed hem zijn aanleg, karakter en genie altijd het juiste midden bewaren tusschen het karige en het te veel.

De jonge van der Palm was vrolijk, hield van uitgaan, van wandelingen, van lichaamsoefeningen, van den schouwburg (2), van het spel, en vooral van

---

(1) Van dit gezelschap was ook de Heer G. J. Loncq, niet student, maar ervaren, welgezeten fabricant te Leyden, een man van kunde en oefening, als dichter bekend. Er bestaat een gedicht van v. d. P. aan dien heer, geteekend 1781.

(2) Hy bezocht dien, voor zoo ver men daartoe te Leyden de gelegenheid had, vrij getrouw, vooral toen de groote Corver er nog het tooneel betrad. Hy betuigde dat deze in den rol van den *Notaris* in den *Behoeftige* van Mercier hem het eerst den aart der

kolven dat hy byna dagelijks, en zeer goed deed (1). Ofschoon hy zich tot deze vermaken ruimschoots den tijd wist te geven, verzuimde hy echter daarom zijne studiën niet. « Men verwonderde zich dikwijls, pleegde hy my te vertellen, als men my den geheelen achtermiddag in de Fontein zag kolven, en 's avonds omberen, en dat ik toch den anderen morgen klaar was om op al de collegies fiksch te responderen; maar men wist niet dat ik 's morgens om drie uren my al stond te wasschen in dien Statenbak, zoo als 't Staten-collegie genoemd werd. Evenwel," voegde hy er by, « in mijn eerste jaar beduidde ik niet veel, maar toen trok Schultens zich my aan, en ik dacht: wacht professor, daar zulje plaisir van hebben."

---

uiterlijke welsprekendheid had doen gevoelen, waarvan het begrip naderhand door Bellamy by hem geheel ontwikkeld werd. (Zie Herinn. aan Bellamy, Verh., Red. en L. G. III. 227.) Naderhand maakte hy veel werk van het talent van Mevrouw Wattier-Ziezenis en Ward Bingley. Het was hem te doen om zich met aller begaafdheden bekend te maken, en daarmede te woekeren voor zijne eigene voordracht. En hoe hy dit wist te doen, met teruglating van al hetgeen aan het tooneel als zoodanig eigen en daarbuiten ongepast is, weet ieder die hem heeft *zien* spreken.

(1) Liefde voor gezellige uitspanningen bleef van der Palm tot in hoogen ouderdom by, en was hem zonder twijfel naar ziel en lichaam zeer nuttig. Hy beminde by uitstek de verpoozing van het (bedaard) kaartspel; vooral hombre, whist en tré-sept, welke spelen hy uitmuntend verstond. Het eerste speelde hy in den huisselijken kring byna elken winteravond, als hy van de studeerkamer kwam, doch zelden veel langer dan een half uur. Hy hield het spel, » als eene matige en niet te langdurige uitspanning gebezigd, noch voor onbetamelijk, noch voor geheel nutteloos." Salomo, II. 349; by gelegenheid der behandeling van het kwaadspreken.

Het is indedaad onbegrijpelijk hoeveel grondige studie van der Palm reeds aan de academie verzameld heeft in de vroege zomerochtenden en lange winteravonden en voornachten van de zes jaren, die hy er heeft doorgebracht; welk een macht van lectuur hy er heeft doorgeloopen, en dat niet vluchtig, maar doordringende tot het pit en merg der zaken. Over het oostersch, zijn hoofdstudie, las hy al het oude en nieuwere. Zijn geliefde Schultenssen lagen altijd voor de hand. Michaëlis, Lowth, Dathe, Herder, waren zijne vertrouwdste vrienden. Hoe hoog hy dezen laatsten schatte, blijkt uit zijne geschriften. De Grieksche en Latijnsche classici doorlas hy naarstig en met welke vrucht wijst, onder anderen, het Gedenkschrift van Nederlands Herstelling, zoo geheel in den geest van Sallustius, en toch zoo geheel oorspronkelijk en Hollandsch, uit. De nieuwere letteren, wy zagen het in zijne eigene herinneringen aan Kist geboekt, verwaarloosde hy geenszins, vooral niet de beoefening der vaderlandsche taal en litteratuur, hem vroegt dig door zijnen begaafden vader ingescherpt. De beste Fransche schrijvers waren hem gemeenzaam, en van de Duitschers las hy Kleist, Haller en Klopstock. Met de overigen geraakte hy eerst later onder de leiding van Bellamy bekend (1), die hem die voorliefde voor Hölty wist in te boezemen, welke hem nimmer verlaten heeft. Van de Engelschen schepte hy by voorkeur behagen in de humoristen, Swift, Smollet, Fielding; Sterne vooral. Ook was er een humoris-

(1) Verh., Redev. en L. G. III. 220.

tisch element in zijne eigene ziel, dat nog in hoogen ouderdom in zijne verhalen en gesprekken sterk uitkwam, en ook hier en daar in zijne geschriften de manier van zeggen bestuurd heeft. Tristram Shandy was reeds aan de academie zijn lievelingsboek en is het gebleven tot in zijne grijze dagen. Hy placht byna dagelijks, vóór de *siesta*, daarin of in de Mille et une een paar bladzijden te lezen.

Hetgeen men blokken noemt was nimmer zijne zaak. Vlugheid, gemakkelijkheid van toeëigening, een snelle blik en onbedriegelijke tact verschoonden hem van zich te begraven onder folianten en zich in de schaduw van zijn kamer optesluiten. Een onaangenaam kamergeleerde is hy dan ook nimmer geworden. Hy had geene distracties, of bracht boekenstof en rimpels van pijnlijke inspanning mede in het gezellige leven. — Als student was hem de onderlinge oefening zeer welkom. Met een paar uitverkoren vrienden een gehouden college gezamenlijk aan de theetafel te bestuderen, om er den volgenden dag vaardig op te kunnen responderen, viel zeer in zijn smaak, en voor hen die van dit driemanschap waren (van Roijen en Kist) was dit, vooral door zijn byzijn, ja als 't ware onder zijne voorzitting, zeer leerzaam.

Langs dezen en dergelijken weg vervorderde van der Palm zijne studiën. Toen hy tot de eigenlijk theologische genaderd was, liet hy de oostersche niet rusten, maar ging daarmede ijverig voort altijd aan de hand van en onder het dagelijksch verkeer met Schultens. Hy begon omstreeks dien tijd aan het eerste werk, waarmede hy voor het publiek zoude te voorschijn treden: de philologische en

critische Opheldering, namelijk, van den Prediker. Hy voltooide het in het laatst van 't jaar 1783, en verdedigde het openlijk op den 31[sten] January des volgenden jaars, onder voorzitting van den geliefden leermeester, en by grooten toeloop. Van deze defensie heeft van der Palm my meermalen verhaald. « Het was wel wat vermetel van my" — pleegde hy te zeggen — « want ik had niets by my dan den Hebreeuwschen Codex; maar het ging gelukkig goed. Schultens had gezegd: als het goed afloopt zulje madera hebben, en als het maar redelijk is, niets dan koffy. Maar toen wy samen thuis kwamen, riep hy om koffy, madera, ratafia, en alle mogelijke liqueuren te gelijk. Hy betuigde dat ik geen enkele fout gemaakt had." — Ik deel deze kleine anecdote mede zoo als van der Palm ze verhaalde; vooral ook om de overeenkomst tusschen Schultens en hem te doen opmerken. Want hetgeen hy hier van dezen vertelde is zoo geheel in zijn eigen geest, dat niemand die by van der Palm verkeerd heeft zich verwonderen zoude, indien het aan zijn huis zich ten opzichte van een zijner eigene gunstelingen juist zoo had toegedragen. Zijne manier om zijne goedkeuring en ingenomenheid in eene hooge, vereerende mate, en tegelijk op eene ongezochte hartelijke wijze te kennen te geven, zonder eigenlijk ooit in het aangezicht te prijzen, was allergelukkigst en bewonderingswaardig.

De eersteling van van der Palm wekte de algemeene bewondering op. Zy droeg de blijken niet alleen van zijn schrander vernuft, maar ook van zijn onafhankelijk oordeel (daar hy niet geschroomd had op

sommige punten ook van Schultens te verschillen), en van eene op dien leeftijd allerzeldzaamste geleerdheid. Zy vestigde zoo binnen- als buiten 's lands zijne achting als oosterling; en wordt nog altijd voor een der beste stukken over haar onderwerp gehouden (1).

Ondertusschen was ook de tijd gekomen, dat van der Palm beginnen moest proeven te geven van die welsprekendheid, welke gedurende eene halve eeuw de byna onverdeelde bewondering onzer natie heeft uitgemaakt. Hy trad twee of driemaal met eene proefpredikatie (voorstel) op. Het gevolg der eerste was, naar de verzekering van tijdgenooten, eene algemeene verslagenheid onder de theologische studenten. Groot was telkens de belangstelling om hem te hooren, maar hoe hoog die ook gespannen was, zy werd nogthands overtroffen, zoo door het schoon geheel zijner uitwendige gaven, welluidende stem, houding en gebaren, als door de in dien tijd vooral bewonderingswaardige zuiverheid van stijl, eenvoud en wegsleepende kracht van voorstelling, geschikte en stichtelijke behandeling. De zitplaatsen waren overal bezet; meer zelfs dan by eene gewone kerkbeurt. De dusgenoemde crisis der professoren was goedkeuring, lof en aan-

(1) In de meeste van van der Palms academische getuigschriften wordt er met hoogen lof op gewezen. Ruhnkenius noemt het een » praeclarum libellum, in quo omnes qui de his rebus judicare possunt et ingenium auctoris et eruditionem admirantur;" — De theologische faculteit: » Complura non ingenii modo sed etiam eruditionis documenta continens;" — Schultens: » doctum specimen."

moediging, en wie ooren had om te hooren wist den toekomstigen grooten redenaar te voorspellen.

Opmerkelijk is het dat deze welsprekendheid als het ware geënt was op den afgehouwen tronk der poezy. Van der Palm had een niet ongelukkigen aanleg voor de dichtkunst en heeft vooral in zijn studententijd vele verzen gemaakt. In de bundels van het genootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen* vindt men er proeven van. Ja zelfs is hy, en door dit en door het genootschap *Kunstliefde spaart geen vlijt*, met goud bekroond (1) geworden. By het eerstgenoemde voor zijn Lierzang: het Oorlog, by het laatste voor zijn gedicht: Christus verheerlijkt op den berg. Daarin komen indedaad zeer schoone coupletten voor (2). Eene geheele portefeuille met verzen van zijne hand ligt voor my. Zy vallen meestal in het erotische, in de manier van zijn tijd, een mengsel van het klassieke met het sentimentele; en daarin slaagde hy althands niet minder dan de meesten van zijne tijdgenooten. Van hunne rijmlooze verzen had hy een afkeer. — Hy heeft zich echter al zeer spoedig (3) aan deze kunst onttrokken, in de overtuiging dat daarin zijn eigenlijke kracht niet gelegen was, en dat hare beoefening aan die der welsprekendheid scha-

(1) Op deze zegepralen was van der Palm altijd by uitstek nederig. » Ik heb die medailles op mijn zilveren bruiloft laten omsmelten tot geschenken voor mijne kinderen ,'' zeide hy; » maar ik had ze ook niet verdiend. Het was toen zoo heel moeielijk niet.''

(2) Zie de Bylagen.

(3) Ik geloof dat hy zijne laatste verzen aan de Maartensdijk gemaakt heeft.

den zoude (1). Aan deze wijdde hy, met opoffering van de dichtkunst, waarin hy reeds eenigen opgang begon te maken, al zijne krachten toe (2). Nogthands was het zonder twijfel voor zijne proza van belang dat hy de dichtschool eenigermate doorloopen *had*. De wetten, of liever handgrepen der welluidendheid, waarmede het schrijven van verzen hem had gemeenzaam gemaakt, werden door hem gelukkig op het rithmus van zijnen stijl toegepast; terwijl hy zich altijd wist te bewaren voor al wat aan den eigenlijken toon der poezy herinnerde. Hy beklaagde zich dan ook nooit, verzen te hebben gemaakt, en rekende het voor zich van veel belang het dichterlijk beginsel in zich gewaar te worden. Ook kwam het hem uitmuntend te stade in zijne bijbel-vertalingen. « Indien ik;" zegt hy in de voorrede van zijnen Jesaïas; « indien ik my zelven nimmer van dat vuur had onstoken gevoeld, indien de taal der geestvervoering my geheel en al vreemd was geweest, ik zou my nimmer gewaagd hebben aan de vertaling van een dichter als Jesaïas." — Hoe fijn zijn dichterlijk gevoel, hoe zuiver zijn dichterlijke smaak was, getuigt en dit werk, en zoo menige æsthetische beschouwing, als met geen karige hand door alle zijne werken verspreid

(1) Zie zijne Redevoering over de Zelfkennis. Verh., Red. en L. G. IV. 156. » Niets verhindert dat men te gelijk Dichter en Redenaar zij; maar dat men het zou kunnen zijn, zonder dat het een het ander benadeelde, dit houden wy ten minsten voor bedenkelijk, indien niet voor onwaarschijnlijk" enz. enz.

(2) Opdracht aan Ew. Kist voor het tweede deel der Leerredenen.

zijn, ja die hy dikwijls niet uit zijne leerredenen heeft kunnen weeren. Reeds op zeer jeugdigen leeftijd was hy in dit opzicht geheel gevormd. Nog geen driëntwintig jaren oud schreef hy aan den heer Maurits Cornelis van Hall een brief, ter beoordeeling van een hem door dien toen mede nog jeugdigen dichter toegezonden vers, in hetwelk diezelfde grondregelen staan uitgedrukt, welke hy naderhand by onderscheidene gelegenheden met al de kracht zijner welsprekendheid aangedrongen, en in al zijne eigen werken opgevolgd heeft (1).

Op den 5[den] January 1784 verwierf van der Palm zijn ontslag uit het Staten-Collegie en op den 1[sten] November daaraanvolgende werd hy tegelijk met J. J. van Steenbergen en J. Stolk, zijn gewezen schoolmakker en getrouwen academie-vriend, by de classis van Leyden en Neder-Rhijnland, na preparatoir examen (2), tot proponent aangenomen. Zijn jeugdige leeftijd; hy was nog slechts 21 jaren oud; maakte dat hy, ondanks het groot aantal vacaturen (3) in de provincie Holland nog niet ge-

---

(1) De Heer van Hall heeft de vriendelijkheid gehad een afschrift van dien brief ter mijner beschikking te stellen, en men vindt hem alzoo in de Bylagen.

(2) Het examen werd hem afgenomen door den weleerwaarden van der Souw, toen predikant te Kaage.

(3) De verhouding van vacaturen tot proponenten was in die dagen als van 30 tot 7.

plaatst konde worden. In het sticht van Utrecht waren de bepalingen daaromtrent ruimer, en reeds den 13den December van dat jaar werd hy door den kerkeraad van het dorp Maartensdijk, anderhalf uur van Utrecht, uit eene nominatie van zes personen, waaronder hy de vierde plaats bekleedde, met algemeene stemmen tot herder en leeraar gekozen. Dit spoedig succès was hem nogthands maar half welkom, daar hy eene andere standplaats op 't oog had, die hem naar waarschijnlijkheid niet ontgaan kon, en hem gewenschter voorkwam (1). De bewilliging der provinciale Staten volgde reeds den anderen dag, en zeer spoedig daarop de goedkeuring der classis van Amersfoort, voor welke hy den 9den Maart 1785 zijn peremptoir examen aflegde, waarop hy der gemeente toegewezen en de 28ste Maart, tweede paaschdag, voor de bevestiging bepaald werd. Professor Boers van Leyden verrichtte dit werk ten bestemden tijde, en zoo als van zijne hooge ingenomenheid te wachten was, met het grootste genoegen. Zijn text was Mark. 16 vs. 15b: « *Predikt het Evangelium allen creaturen;*" en de jonge leeraar deed zijn intrede des namiddags met 2 Kor. 4 vs. 5a: « *Wy prediken niet onszelven, maar Jezus Christus, den Heere.*" Hy betrok de pastory met zijne eenige zuster Helena, met wie hy ze eenigen tijd bewoonde; doch den 14den November 1786 trad hy in den echt met mejuffrouw Alida Bussingh, de dochter van zijn overleden vaderlijken vriend den Delfshavenschen leeraar; eene

(1) Herinn. aan Bellamy. Verh., Red. en L. G. III. 235,6.

jonge, lieve, by uitstek schoone en bevallige vrouw, met welke hy negenenveertig jaren in den allergelukkigsten echt geleefd heeft, en wie hy allerdierbaarst was (1).

De jonge leeraar genoot op deze zijne standplaats de grootste achting en liefde. « De menschen hadden er veel geduld met my," pleegde hy te zeggen. Met het grootste genoegen werd hy op den predikstoel aangehoord. Uit het naburig Utrecht kwam men hem zeer dikwijls hooren, en vooral de studenten der hoogeschool bezochten meermalen zijne kerk. De preeken, die hy uit dat tijdvak heeft nagelaten, zijn nog in een geheel anderen vorm dan die sedert van hem in 't licht verschenen zijn. Zy zijn langer, en er wordt daarin nog meer tijd aan uitlegging gegeven dan in de latere. Maar zy onderscheiden zich reeds even als die door beschaafdheid van taal en bevalligheid van uitdrukking; en vooral ook door eene naauwgezette en onverheelde belijdenis van de leer der vaderlandsche Gereformeerde Kerk. Wat eigenlijke welsprekendheid aangaat is er een zeer groot verschil tusschen de laatste zijner Maartensdijksche en de eerste zijner uitgegevene leerredenen.

Een ding was er waarin de jeugdige leeraar voor zijn eigen gevoel te kort kwam, en dat nogthands zulk een gewichtig, misschien het gewichtigste, gedeelte der euangeliebediening uitmaakt: het herderwerk. « In oprechtheid," schreef hy naderhand (1791)

---

(1) Zy overleed 18 January 1835, in den ouderdom van 68 jaren. Zie, over de kinderen uit dezen echt gesproten, de Bylagen.

aan een vriend, « het is mijn zaak niet, ik durf zeggen het is mijn aanleg niet; en ik ben er nimmer in geslaagd."

Ondertusschen was het hem niet vergund in deze vreedzame en ten uiterste zalige bediening op zijn stil dorp lang te mogen volharden. Reeds den 17den Maart 1786 had hy een brief van Schultens ontfangen, om hem te polsen of hy genegen zijn zoude te Lingen tot hoogleeraar in de godgeleerdheid en oostersche talen beroepen te worden. « De post, schreef Schultens, « de post op zich zelve is niet onaangenaam; het tractement tamelijk groot (ƒ 1000); maar de plaats op geenerlei wijze bekoorlijk. Daarenboven is het geen theater uwe verdiensten waardig, en waarop gy echter gevaar loopt, zoo niet uw geheele leven, althands een groot gedeelte van hetzelve te moeten doorbrengen. Ik verheug my," voegde hy er by, « dat men reeds zoo vroeg begint rech te doen aan uwe mérites, en wensch van harte, dat dezelve spoedig op eene nog éclatanter wijze mogen erkend worden." — Ik weet niet of van der Palm dit aanbod dadelijk van de hand gewezen heeft, dan of het nooit tot uitvoering is gekomen; maar het was by de Voorzienigheid bepaald, dat hy op eene andere wijze zijn vredig dorp verlaten, en van trap tot trap op aanzienlijker tooneelen verschijnen zoude, welke allen het hunne moesten toebrengen tot zijne vorming, en om hem tot dien veelzijdigen en gelouterden man te maken, die hy, aan het hoofd der vaderlandsche geleerden, worden moest. Zy gebruikte daartoe de rampen des vaderlands, en zijne eigene dwalingen.

Van der Palm was in de begrippen der zoogenaamde patriotsche party opgevoed, en de meeste zijner academievrienden, (met sterke uitzondering zeker van Bussingh en Bilderdijk,) waren deze toegedaan. Zoo ook zijn vaderlijke vriend Hendrik Albert Schultens. Zijne plaatsing in het sticht van Utrecht had hem in kennis en innige betrekking gebracht met Zelandus (Bellamy), en deze vriendschap had het jeugdig vuur der opgewonden vaderlandsliefde tot eene groote vlam aangeblazen. De zeer jonge leeraar, vol ijver voor hetgeen hy de goede zaak meende te zijn, stelde een naarstig belang in al wat te haren behoeve werd ontworpen en gedaan; zoo zelfs dat men hem een handelend deel zag nemen aan de burgerwapenoefeningen, welke hy ook van den predikstoel voorstond, en zulks niettegenstaande dit door verscheiden bedaarder menschen, of die eene andere party waren toegedaan, ten hoogste gelaakt werd. Dit duurde tot den inval der Pruissen, in September 1787, als wanneer van der Palm, vreezende voor plundering en hatelijkheden, niet zoo zeer van den kant zijner Maartensdijkers, als wel van wege de inwoners van het naburig Bunschoten, die zeer tegen hem ingenomen schijnen geweest te zijn, het geraden vond, zonder iemands voorkennis en op het alleronverwachtst, met zijne jonge gade de vlucht te nemen. Hy vertrok op zondag, den 16den van die maand, na des namiddags nog over den 51sten Zondag van den Heidelbergschen Catechismus gepreekt te hebben, en zulks in plaats van zich op de loopplaats der wapenoefeningen te vertoonen, zooals hy gewoon was. Zijne vlucht geschiedde zeer overhaast

en met achterlating van al zijn goed. Hy begaf zich met zijne jonge vrouw ten huize van haren broeder J. W. Bussingh, toenmaals predikant te Monster. Te vergeefs wilden zijne vrienden uit de gemeente hem nopen terugtekeeren, door hem geruststellende brieven te schrijven, waarin men hem betuigde, dat er voor hem te Maartensdijk geen nood was, en « men hem de ooren had volgeblazen met een voorgewend gevaar; terwijl de gemeente zich slechts over haren herderloozen toestand beklaagde." Anderen, die voorzichtiger waren, rieden hem dien terugkeer althands niet terstond aan. Hy had zijn besluit genomen, en vroeg zijn ontslag (30 Oct. 1787), terwijl hy reeds voorloopig de vervulling zijner predikbeurten aan de classis had opgedragen (1). Van den kerkeraad verkreeg hy het weinige dagen daarna (4 Nov.). Vruchteloos ontfing hy brief op brief van zijne ringbroeders, die hem hartelijk liefhadden; vruchteloos poogde de classis door (op grond van het niet genoeg gemotiveerde van zijn verzoek) zwarigheid te maken, de zaak te vertragen; vruchteloos de synodus hem te bewegen van zijn voornemen aftezien; — hy volhardde en ontfing den 12den Maart des volgenden jaars het gevraagde ontslag in forma, onder betuiging van het hartelijk leedwezen der classis, en hare ongeveinsde dank-

(1) » Niet," schreef hy aan iemand te Maartensdijk: » niet dat ik voor mijne veiligheid vreeze, — 't is misschien thans overal even veilig, en hier niet meer dan elders, maar het voorwerp te zijn van beschimping, van bespotting, van vernederend medelijden, en dus mijn dienst zonder eenig hart of lust waartenemen, dat zou mij dieper grieven dan ik u misschien wel beduiden kan."

zegging « voor gedane diensten en verkeeringe, en hartelijke bede tot den Algenoegzame, dat hy ZWEerw. goede gaven mochte opwekken om die tot uitbreiding van Jezus Koninkrijk en ter inwinning, overtuiging, en bondige vertroosting van vele zielen aanteleggen, en alle zijne betamelijke pogingen met het uitnemendste van zijne zegeningen mochte bekroonen."

Ziedaar alles wat wy kunnen mededeelen omtrent eene gebeurtenis in van der Palms leven, van welke hy ongaarne sprak, en welke door niemand zijner vrienden is bygewoond. Zy verwekte by allen, die het wel met hem meenden, een hartgrondigen spijt (1), en hem zelf kostte het ongetwijfeld zeer veel zich van eene voor hem geliefde gemeente, maar vooral van het werk der bediening, te moeten afscheuren. In lateren tijd, reeds te Leyden hoogleeraar zijnde, heeft hy Maartensdijk nog veelmalen bezocht. De gelegenheid daartoe deed zich als vanzelven en herhaaldelijk voor, daar hy gedurende verscheiden jaren gewoon was het grootste gedeelte zijner academievacantie doortebrengen op het buitengoed Pijnenburg, in het bevriend huisgezin van den heer Tetterode, waar hy ongemeen

(1) » Zeer geweldig," schreef Prof. Boers, by gelegenheid van het beroep naar Vlissingen (1791), » zeer geweldig heeft het mij getroffen dat hij (v. d. P.) door een zamenloop van omstandigheden in de noodzakelijkheid is gebracht om zijnen dienst neder te leggen — een man, die door zijne uitgebreide geleerdheid, gezond oordeel, kieschen smaak, voortreffelijke predikgaven, gehechtheid aan de leer van onze kerk, en vooral door zijne vredelievendheid en ware godsvrucht, zoo zeer geschikt is om nuttig te zijn aan de bevordering van het rijk van Jezus Christus."

gaarne zijne studiën in stille rust voortzett'e en vele zijner geschriften heeft begonnen en voltooid (1). Dit Pijnenburg lag onder het dorp de Vuursche, in de nabyheid van Maartensdijk. Hoogstaangenaam was het hem alzoo, in het jaar 1811, door den predikant van zijne voormalige gemeente te worden aangezocht eene predikbeurt voor hem te vervullen, en hy voldeed daaraan op den 4[den] Augustus van dat jaar. Hy nam tot text 1 Joh. II vs. 12. « *Ik schrijve u, kinderkens! want de zonden zijn u vergeven om zijnes naams wille;*" en knoopte, op zijne wijze, en naar zijne begaafdheid, de behandeling daarvan in de voorafspraak vast aan zijne laatste predikatie, in 't jaar 1787, over de bede: « *Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wy vergeven onzen schuldenaren.*" (Catech. Zond. 51.) Was het wonder dat hy door deze ongezochte en treffende herinnering aller harten won (2)?

Na het nemen van zijn ontslag als leeraar te Maartensdijk, bleef van der Palm vooreerst ten huize van zijnen schoonbroeder te Monster, in eenige onzekerheid wat aantevangen. « Duizend verhaaste besluiten;" het zijn woorden uit een later door hem geschreven brief; « duizend verhaaste besluiten kwa-

(1) Zie Verh., Redev. en Losse G. I. Dl. in de opdracht aan den heer Lublink.

(2) Men vindt die leerrede in het eerste der Zestallen. Het laatst bezocht van der Palm Maartensdijk in 1837. Men wees hem in de tuin der pastory een morellenboom, waarvan men nog niet vergeten had dat die door hem was geplant.

men in hem op," en daaronder ook zich weder naar Leyden te begeven en een aanvang te maken met de studie der geneeskunde, een vak waarin hy altijd en ook naderhand veel belang stelde. Nogthands zou hy, naar zijn eigen later getuigenis, « waarschijnlijk op aandrang van gemeente en classis naar Maartensdijk zijn teruggegaan," indien er niet een voorstel was tusschenbeiden gekomen, « dat hem in den weg der Voorzienigheid van de openbare kerkedienst afzonderde." Terwijl hy zich uit Monster, in zijne besluiteloosheid, met Schultens in briefwisseling had begeven, kwam dezen onverwacht de gelegenheid voor, hem een nieuw uitzicht te openen. Zekere heer Fremery, toen te Haarlem woonende, maar van Zeeuwsche afkomst, had zich by Schultens aangemeld met de vraag of een ander zijner leerlingen, tijdgenoot van van der Palm, de heer Weldijk, genegenheid hebben zoude by den heer Mr. Johan Adriaan van de Perre van Nieuwerve, « een man van groot vermogen en uitgestrekte liefhebbery, als bibliothecaris, opziener van een rijk cabinet etc. en teffens tot zijn gezelschap te woonen." — « Deze propositie," zoo schreef Schultens eenigen tijd daarna aan van der Palm, « werd door dien heer in alle opzichten zoo aannemelijk voorgedragen, dat ik, toen Weldijk, die niet besluiten kon den predikstoel te verlaten, voor dezelve bedankte, geen oogenblik aarzelde u te recommanderen, als volmaakt tot dat oogmerk geschikt." Hy noodigde hem derhalven uit tot hem overtekomen, om de zaak nader te bespreken, en daarna ook den heer Fremery te Haarlem te gaan opzoeken; en het gevolg dezer reize en ge-

meenschappelijke overleggingen was, dat de verbintenis tusschen de heeren van de Perre en van der Palm reeds in de maand December tot stand kwam, om met 1° January van het volgende jaar integaan.

Mr. Johan Adriaan van de Perre, Heer van Nieuwerve, oud representant van Z. D. H. den Prins Erfstadhouder, als eerste Edele van Zeeland, leefde in hooge achting en aanzien te Middelburg; als ampteloos burger, van de vervulling zijner veelvoudige staatsbedieningen uitrustende in den schoot der wetenschap. Hy is door van der Palm, « in een der meestgeliefkoosde voortbrengselen zijner jeugd (1)," geschilderd als een man van uitstekende godsvrucht, menschenliefde, kennis en bekwaamheid, uitmuntende in alle burgerlijke en maatschappelijke deugden. Naast de eer van God, ging hem niets zoo zeer ter harte als de uitbreiding van waarachtige kennis en beschaving onder alle klassen, en hy oordeelde daaraan het zijne te moeten toebrengen. Daartoe had hy te Middelburg eene inrichting tot stand gebracht, welke onder den naam van het Middelburgsch Museum alles in zich vereenigen moest, wat in staat konde zijn « den burgerstand te beschaven, het gros der maatschappy te verlichten, en door derzelver smaak te veredelen ook den kring harer werkzaamheid belangrijker te maken." Het groote oogmerk dat hy zich voorstelde, meende hy te bereiken door de opvoeding der Middelburgsche jeugd onder bekwamer en geoefender onderwijzers, en

(1) Lofrede op Mr. J. A. van de Perre, Verh., Redev. en en Losse G. I. Dl. Zie de Voorrede.

door zooveel mogelijke uitbreiding en voortplanting der kennis van de nuttigste wetenschappen onder personen van aankomende jaren en van meer gevorderden ouderdom. Derhalven zocht hy een man in de daartoe behoorende wetenschappen genoegzaam ervaren, vol ijver voor hare uitbreiding, en geschikt tot hare aanlokkelijke mededeeling. De zoodanige zou, op den een of anderen eervollen titel aan het hoofd dezer inrichting geplaatst, het Museum bewonen, zich verbindende tot het geven van geregelde lessen, zonder veel beperkt te wezen in de methode welke hy zou gelieven te volgen, maar verplicht om door zijn onderwijs nimmer eenige gevoelens inteprenten, die tot ondermijning der gevestigde en toen weder herstelde constitutie der republiek zouden kunnen strekken.

Zoodanig was het edelmoedig plan van den heer van de Perre, door van der Palm in zijne lofrede op dezen zijnen weldoener met weinige trekken geschetst (bladz. 329). De eenige zwarigheid die zich opdeed was het aanwijzen der middelen om de vereischte bezolding voor den begeerden opziener des Museums te vinden, en in deze wilde hy zelf zoolang voorzien, tot dat men daarin op de eene of andere wijs geslaagd was. Te dien einde wilde hy den geschikten persoon, zoo hy hem vond, in een byzondere verbintenis met zich opnemen, opdat hy intusschen gelegenheid hebben zoude zich by de algemeene directeuren van het Museum in gunstig daglicht te doen beschouwen. Hy bood daarom den zoodanigen een jaarlijksch honorarium van duizend gulden, benevens vrije woning aan, en vergde daarvoor de volgende diensten: « hem op alle bekwame tij-

den en gelegenheden behulpzaam te zijn in het voortzetten zijner studiën, en het nasporen van allerlei zoodanige wetenschap, als eenigzins onder beider bereik gelegen was; het opzicht te houden over zijn boekery, kabinet, en liefhebberyen; het bestuur over zijne liefdegiften aan noodlijdenden, en tevens over zijne byzondere uitgaven, wanneer men zich te samen op reis bevond; de waarneming van zijne huisselijke godsdienstoefeningen, tweemalen daags op bepaalde uren, waarby was uitgedrukt dat zy zouden bestaan in het doen van een gebed, korte en achtèreenvolgende lezing en paraphrase van den bijbel en een kort gezang, in het byzijn van het geheele huisgezin, by welke gelegenheid de heer van de Perre wenschte dat een iegelijk in zijne betrekking tot de getrouwe waarneming zijner plichten werd opgewekt; eindelijk, wanneer de heer van de Perre door wettige beletselen mocht verhinderd zijn de openbare godsdienstoefening bytewonen, op de gewone sabbath- of feestdagen, hem met eene korte predikatie of andere stichtelijke voorlezing dat gemis zooveel mogelijk te vergoeden."

Ziedaar de plichten tot welke van der Palm zich gaarne verbond, en die hem op zulk eene kiesche en vereerende wijze werden voorgesteld en gemakkelijk gemaakt, dat hy zich bereid betoonde om voor dezelve de banden, die hem nog aan zijne vorige bediening verknocht hielden, geheel los te maken; bereid om aan zijne oogmerken te beandwoorden naar wat hy de geringe oefening van zijn jeugdigen leeftijd noemde (1). Het grooter plan het-

(1) Lofrede. Verh., Redev. en Losse G. IV. Dl. bl. 330.

welk de Zeeuwsche edelman met hem vóórhad werd nimmer ten uitvoer gebracht, maar aan deze zijne betrekking had van der Palm, naar eigen getuigenis, twee der gelukkigste jaren zijns levens te danken (1).

Na nog eenigen tijd te Delfshaven by zijne ouders vertoefd te hebben, vertrok hy in het voorjaar van 1788 met zijne gade naar de bestemming, welke hem te Middelburg wachtte. Hy vond er, onmiddelijk naast het zeer aanzienlijk verblijf van den heer van de Perre (2), huis en hof gereed en van het noodige voorzien. Zijn echt was te dien tijde nog niet met kinderen gezegend. — Met den meesten ijver trad hy onder honderd kiesche oplettendheden van de zijde zijns beschermers zijne huisselijke loopbaan in. Des zomers betrok de familie het landgoed Westhoven, aan de westzij' van het bevallig eiland Walcheren gelegen; omstreeks een kwartier gaans van daar wees men van der Palm het bekoorlijk Duinvliet ter woonplaats voor zich en zijn huisgezin aan. Behalve de gewone oefeningen, welke daar zoowel als te Middelburg plaats hadden, hield van der Palm op Westhoven, geregeld iederen zondag, in den laten namiddag (want de namiddagkerk moest eerst uit zijn) eene volledige kerkedienst en predikatie. Een ruime zaal was te dien einde tot eene soort van kapel ingericht, en van den noodigen toestel, zelfs van een orgel, voorzien. Er was plaats, niet alleen voor het geheele huisgezin maar ook

(1) Ald. bl. 331.

(2) Thands, meen ik, het gebouw der zittingen van het Zeeuwsch Gerechtshof.

voor een aantal personen van de nabygelegen buitenplaatsen, voor wie de toegang juist niet bemoeielijkt werd, en die dat voorrecht op hoogen prijs stelden.

Van de Perre en van der Palm waren menschen, niet alleen om elkander nuttig, maar ook om elkander hoogst aangenaam te zijn; om elkander te waardeeren en liefte hebben. Hunne wederzijdsche ingenomenheid vermeerderde dan ook met iederen dag, en mevrouw van de Perre deelde daarin met de meeste hartelijkheid. Van zijne vriendschap voor hem, dien hy zoo gaarne zijn weldoener noemde, heeft van der Palm een duurzaam gedenkteeken opgericht in de lofrede, welke het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen, na den dood des verdienstelijken edelmans van hem begeerde, en waarop wy reeds verscheidene malen hebben gewezen. Hy smaakte alzoo de zoete zelfvoldoening de onsterfelijkheid te kunnen schenken aan eenen naam, dien hy nooit dan met den grootsten eerbied en de innigste liefde uitsprak, en welken hy altijd in zijn dankbaar hart gedragen heeft. Het silhouet van den braven edelman hing in de studeerkamer zijns gunstelings ten allen tijde tegenover diens zitplaats, en tot in 't laatst zijns levens sprak hy gaarne van de goedheden, de vriendelijkheden, de achtingwaardigheid van van de Perre, en van het geluk in zijnen huisselijken kring gesmaakt.

Groot was de omvang der studiën van dezen kundigen man, gelijk men ten duidelijkste uit de lofrede kan opmaken. De jonge godgeleerde en beoefenaar beide der oostersche en westersche letteren geraakte gedeeltelijk op een gantsch nieuw grond-

gebied. Met die vaardigheid en bekwaamheid voor alles, die hem zoo zeer eigen was, en welke zijn gelukkig stelsel, om al de krachten zijner ziel saam te trekken voor en te eigenen aan hetgeen dadelijk van hem gevorderd werd, nog zoo veel verdienstelijker maakt, wierp van der Palm zich nu ook in den kring dier wetenschappen, die de hoofdliefhebbery van den heer van de Perre uitmaakten: de natuurkunde en wat daarmede in verband stond. Hoe nuttig hem deze uitstap wezen moest ter vermeerdering van die algemeene kennis, welke in al zijne geschriften uitblinkt, begrijpt men lichtelijk. Maar nog een ander voordeel schonk hem zijne betrekking. Hy leerde in het huis des edelmans gemeenzaam worden met dien toon der groote wareld, welke hy naderhand, waar 't vereischt werd, zoo uitmuntend en ongemaakt wist aantenemen, en die hem vooral in zijne staatkundige loopbaan zoo zeer te stade kwam.

De aart zijner voornaamste en heiligste bezigheid nogthands bleef hem vooral bepalen by den kring zijner geliefkoosde studiën. De verplichting om by de huisselijke godsdienstoefeningen de Schrift te verklaren, gaf hem als van zelve de gelegenheid zich in het vak der uitlegkunde te volmaken, en verscheidene bijbelboeken aan eene opzettelijke bearbeiding te onderwerpen; terwijl zy hem tevens recht goed en practisch de vereischten eener populaire bijbelverklaring moest leeren kennen, en hem de noodzakelijkheid oplegde zich vooral daarin te oefenen. Niet lang duurde het of het publiek deelde in de vrucht van deze oefeningen door de uitgave

van Eenige Liederen van David, in het jaar 1791, na den dood van den heer van de Perre, met eene opdracht aan de douairière verschenen (1); een werk dat geheel den geest en den smaak van Schultens ademde (2). Doch hy leide ook hier den grondslag voor de bearbeiding van zijnen Jezaïas, ettelijke jaren later uitgegeven, en in het algemeen voor het reuzenwerk der bijbeloverzetting, vooral echter met betrekking tot de boeken van het oude testament.

Kort slechts was het godsdienstig en wetenschappelijk genot, dat van de Perre en van der Palm te samen smaakten. De waardige Zeeuw overleed den 8sten April van 't jaar 1790, doch van der Palm bleef op haar dringend verzoek in zijne betrekking voortgaan by de vrouwe douairière Jacoba, geboren van den Brande, en zulks tot haar overlijden in het najaar van 1794 (14 Aug.). Hoe dierbaar, en ik moet zeggen heilig, hem die betrekking was, bleek toen hy in de maand Augustus van het jaar 1791 tot het gewoon herder- en leeraarampt te Vlissingen geroepen, en tot aanneming van dat beroep door het beste gedeelte der gemeente en zijne dierbaarste

---

(1) Een tweede druk, waarby Al de Liederen van Azaf gevoegd waren, verscheen te Leyden in het jaar 1815.

(2) » De richtige verklaring der gewijde Schriften van de scholen der geleerden, waartoe zy zich tot dus verre alleen bepaalde, tot het algemeen gebruik van alle verstandige lezers in ons vaderland overtebrengen, en de Hebreeuwsche Dichteren, van welker lezing allen, die geen Oostersch verstonden, te voren afkeeriger waren, tot de geliefkoosde lectuur te maken van den man van smaak en den gevoeligen kunstenaar.'' Jacobus Kantelaar Lofreden op H. A. Schultens. Amst. 1794.

vrienden, met alle middelen van overreding, bewogen werd. Na eene « langdurige, bedaarde en zeer gemoedelijke overdenking" bedankte hy, in de stellige overtuiging dit aan mevrouw van de Perre, aan de deugd, aan God verplicht te zijn. « Ik heb;" schreef hy, onder anderen, aan een zijner vrienden; « ik heb deze opoffering niet zoo zeer gedaan aan *eene vrouw*, als wel aan *mijne plicht omtrent haar*, aan de deugd, en zoo ik hartelijk geloof, aan de roeping der Voorzienigheid. — Daar waar ik ben, ben ik door eene byzondere voorzienigheid geplaatst, door een byzonder bestuur heb ik den openbaren herderdienst afgestaan; nimmer heb ik iets dan goedkeuring en genoegen in dezen tegenwoordigen post gehad; de dood van den heer van de Perre zelfs, waarmeê alles scheen afgedaan te zijn, heeft deze betrekking niet vernietigd; mijn ijver is gedurig aangewakkerd, en ik dank mijnen God, die my nimmer gegund heeft, met zooveel nut, voorlichting en dagelijksche vordering te arbeiden als gedurende deze drie laatste jaren. Mag ik dan nu de eerste beroeping die my voorkomt, hoe aanzienlijk dezelve zijn moge, aanstonds als een roepstem aanmerken, zonder daartoe dien verborgen aandrang te gevoelen, waardoor God den mensch aan Zijne eigen hand tot zijne bestemming opvoert, en dien wy vertrouwen dat hy niet onthouden kan aan elk die verlangt geloovig *zijnen* weg te bewandelen. — Dezen aandrang heb ik niet; de zucht om op grooter tooneel geplaatst te worden is my vreemd, en na het angstvalligst onderzoek is mijn hart verkleefd aan mijn post en betrekking. — Zou God dan met deze beroeping voor my niets anders kunnen bedoeld heb-

ben, dan my dadelijk te roepen? O mijn vriend, Gods wegen zijn niet gelijk onze wegen; men moet de uitkomst afwachten (1)."

Na den dood der vrouwe douairière, en dus andermaal buiten betrekking geplaatst, beraamde van der Palm terstond middelen om in zijn volgend bestaan te voorzien, en zette met ijver zijne studiën en ontgonnen werkzaamheden voort. Ofschoon zijne zedigheid er tegen op kwam, moet hem toch wel eens het uitzicht op een professoraat in de oostersche letteren aan een der vaderlandsche hoogescholen als niet onwaarschijnlijk voor den geest hebben gespeeld; — als de loop der staatsgebeurtenissen hem andermaal en op een nadrukkelijker wijze medesleepte.

Het jaar 1795, treuriger gedachtenisse, bracht eindelijk de sedert 1787 op allerlei wijze voorbereide staatsomwenteling aan. De grondbeginselen van Vrijheid, Gelijkheid, en Volksoppermacht, waarop de Fransche revolutie gegrond was, hadden hier te lande by de patriotsche party diepe wortelen geschoten. Welke wrange vruchten de vrijheidsboom bereids in Frankrijk gedragen had wist men slechts zeer gebrekkig, daar men gedurende twee volle jaren byna van alle rechtstreeksche berichten was verstoken geweest; en wat men er droevigst van vernomen had, hield men vrij algemeen voor de ver-

(1) Zie de Bylagen.

dichtselen van eene gehate party. — Het is thands, met de ondervinding van zoo vele jaren achter den rug, byna ongeloofelijk hoe de overdrevenste stellingen en bespiegelingen ingang vinden konden by de verstandigste en kundigste mannen van onzen bedaarden landaart, maar het was in het plan der Voorzienigheid hen te verblinden. Want het moest door zulk eene koorts zijn dat het rijkste land der wareld, op den rand des verderfs gebracht, uitgeput van krachten, en daarenboven weldra onder de hand des geweldigen drijvers gekastijd, de rampzalige verdeeldheden zoude verleeren, die niet opgehouden hadden het van het eerste oogenblik van zijn onafhankelijk bestaan heimelijk of openlijk te verscheuren.

Ons, die met de harde les der geschiedenis ons voordeel hebben kunnen doen, voegt zachtmoedigheid in het oordeel, en eene billijke beschouwing der zaken uit het standpunt van die dagen, waarin een geheel andere dampkring werd ingeademd dan in de onze. En indien wy nagaan dat de oude zuurdeessem nog niet eens *geheel* is uitgezuiverd, dat Europa nog lijdt aan de gevolgen der kwaal, die het in dat ongelukkig tijdvak geheel scheen te zullen uitmergelen, dan gevoelen wy lichtelijk hoe onwederstaanbaar de beker bedwelmen moest, wiens inhoud nog niet was aangelengd door den tijd, nog niet tegengemaakt door den alsem van beschamende ervaring.

Met welk een blik van der Palm op dit tijdvak onzer geschiedenis terugzag, weet ieder die zijne geschriften gelezen heeft. Hy schroomde niet het den tijd onzer dwalingen te noemen, en het diep en on-

geveinsd te betreuren. Met eene hartelijke vreugde heeft hy zich in de wedergeboorte van den Nederlandschen staat, en de terugvoering van het bewind aan het huis van Oranje verheugd, toen « dezelfde smeltkroes allen gelouterd, de gang der gebeurtenissen dwalingen uitgeroeid, de geest der tijden toenadering der gevoelens bewerkt had, zonder welke het twistvuur in de asch bedolven, maar niet gedoofd kon worden (1)." Met den welmeenendsten ijver, heeft hy der Nederlandsche natie altijd gebeden, dat zy van nu voortaan alle zweem van onderling mistrouwen zou uitwisschen, en den engel der Eendracht tot iederen prijs in haar midden doen vertoeven; heeft hy vergetelheid van haat, achterdocht en miskenning gepredikt.

In deze stemming zullen wy van der Palm beoordeelen. Het mag na zijne openhartige belijdenis, na het ruiterlijk aanbieden van de broederhand aan de zegevierende party, in wier zege hy met de geheele natie geleerd heeft zich te verblijden, de vraag niet meer wezen, waarom hy andere beginsels heeft kunnen aankleven, maar hoe hy zich overeenkomstig die beginselen, in den tijd dat zy zegepraalden, heeft gedragen; en deze beschouwing wel verre van hem, by nader inzien, eenigzins uittesluiten van de algemeene verzoenlijkheid, waarmede men de mannen van vijfennegentig gaarne bejegend heeft,

---

(1) Gedenkschrift van Ned. Herst. I^ste druk, bl. 149 en volg. — Zie ook Vaderlandsche Uitboezeming: vooral de Redevoering op het Eeuwfeest van Leydens Ontzet, en meer andere plaatsen. Verh., Redev. en Losse St. II. 203. IV. 288—294.

zal nieuwe bladeren toevoegen tot den krans, welken eenmaal een waardig lofredenaar hem moge vlechten. Wat ons betreft, wy zullen slechts den loop der gebeurtenissen volgen en de plaats aanwijzen, die hy in derzelver kring bekleed heeft, zoo als wy daartoe door een achtbaar ooggetuige zijn in staat gesteld.

In 't laatst van January 1795 kwamen de Fransche commissarissen het eiland Walcheren opeischen. Den 4[den] February kwam de Generaal Moreau. Er was niet veel keus meer. De revolutie was metterdaad daar. Aanzienlijke en achtingwaardige burgers begrepen dat, zoo men voor buitensporigheden zorg wilde dragen; er was ter gelegenheid der Oranjerevolutie in 1787 in Zeeland zwaar geplonderd, en dus alle vrees voor weerwraak; zoo men de Franschen geen meester wilde laten; of van hoog revolutionnaire organisateurs, uit Holland toegezonden, de wet wachten, het meer dan tijd was de zaak zelve aan te grijpen. Van der Palm deelde deze meening. De roeping om zich in hare uitvoering voorop te zetten, was zekerlijk voor hem niet bepaald aangewezen, noch als geestelijke, noch als vreemdeling in Zeeland. Doch wat het eerste betrof: hy was geheel buiten betrekking, en voor zijnen werkzamen aart moest een dadelijk nuttig gebruik zijner bekwaamheden in dit oogenblik veel aanlokkelijks hebben; en wat het tweede aanging, tot zijne beginselen behoorde vooral haat aan het provincialismus. Ook was hy er den patriotten van Middelburg misschien nog te liever om, als minder met alzulke plaatselijke en persoonlijke consideratiën bezwaard, als hen tot nog toe wederhielden zich op den voor-

grond te stellen. Wel moest zijne, ja afgebrokene, maar gedurende ettelijke jaren lang, zoo tedere betrekking tot eene aristocratische familie hem zwarigheden doen voorzien; daar het wel niet missen konde, of hy zou hier en daar onmiddelijk tegenover de belangen harer aanverwanten worden geplaatst, gelijk metterdaad gebeurd is; doch die banden waren enkel persoonlijk geweest, en als zoodanige door den dood gebroken, terwijl de familie zich niet beijverd had den in haar oog wat al te veel bevoordeelden gunsteling des huizes na den dood der vrouwe douairière met de uiterste kieschheid te behandelen. En indien van der Palm het oprecht met de zaak meende, zoo hy waarachtig gezind was, naar zijn best inzicht en voornemen, het vaderland van dienst te zijn, zoo kon of mocht hem een dergelijke schroom niet wederhouden, of terug doen treden op den weg waarop hy eenmaal den voet gezet had. Hy stelde zich dus met twee zijner vrienden, insgelijks mannen van een rechtschapen karakter en meer dan gewone bekwaamheid, aan het hoofd der beweging, en op den 7den February trad hy het eerst voor eene belegde vergadering van deftige burgers der stad op, en sprak in den geest waarin hy ook de proclamatie stelde, die den 10den February werd afgekondigd, en waarin de bovengenoemde beweegredenen ter regeling eener noodzakelijke omwenteling werden blootgelegd.

Weinige dagen later werd dien ten gevolge, met de beleefdste en zachtmoedigste bedaardheid, het bestaand bestuur ontbonden en werden er vijfentwintig nieuwe regeeringsleden benoemd. Onder dezen was van der Palm, en als zoodanig werd hy al spoedig

afgevaardigd tot de vergadering der provisionele representanten. Zijn lof klonk weldra uit den mond der oude leden en van den secretaris de Beveren, die met de omwenteling was medegegaan. By voorzichtige beradenheid betoonde hy die groote bekwaamheid om zich de zaken eigen te maken, welke hem in iedere betrekking zoo uitnemend heeft onderscheiden; zijne adressen waren duidelijk, bestemd, bescheiden, maar tevens fiksch; hy betoonde zich altijd bereid de hand te leenen tot het stellen van gewichtige stukken, brieven, conceptresolutiën, en was ongemeen handig in het voorstellen van conciliatoren. Hy zette zich, zoo by de representanten als in den raad, zeer spoedig op zijne plaats, waar hy ook der eenheid, in tegenoverstelling van het provincialismus en foederalismus, was toegedaan. Naar de vergadering der Hoogmogenden ging hy niet.

Het meer onaangename, grove werk, vooral de onophoudelijk noodzakelijke tusschenkomst om de Franschen in toom te houden, wist hy, met zijn gewoon beleid en op dergelijke punten fijn egoismus, te ontgaan. Hy was destijds niet vlug in het *spreken* van hun taal, en bemoeide zich dus ook om die reden (het denkbeeld van een ondergeschikte figuur te maken was hem ten allen tijde ondragelijk), niet meer met hen dan volstrekt noodig was. Ook doorzag hy wel spoedig hunne ware bedoelingen; van daar dat hy by onderhandelingen met hen, of by het beraadslagen over voorstellen van gewicht van hunne zijde, meer onder de schroomvallige opwerpers van zwarigheden, dan onder de voortvarenden behoorde.

In het karakter van van der Palm, hoe nederig en zedig hy zijn mocht, was die zekere mate van achting voor zichzelven, waardoor hy het hoogste voor zich bereikbaar rekende, en zich in de uitstekendste betrekking met eene over niets verwonderde fierheid wist te handhaven. Het *facile princeps*, dat in al de kringen waarin hy zich bewoog ten allen tijde zijn deel is geweest, maakte hem niet in het minste laatdunkend, maar was hem aangenaam, en ten laatste zoo gewoon dat het misschien eene behoefte werd. Hy matigde zich niets hoegenaamd aan over zijne minderen, maar het denkbeeld aan meerderen of gelijken was hem eenigzins hinderlijk. Deze karaktertrek moge in zijn aandeel aan de Middelburgsche omwenteling niet geheel verborgen gebleven zijn, aan alle bejag van geld of voordeel hoegenaamd bleek hy volkomen vreemd. Gematigdheid was zijn wachtwoord, en wat men ooit van het tegendeel te zijnen nadeele moge hebben uitgestrooid, hy paste het vooral toe, op het ontzetten van amptenaars (1), waarop de ultra's, die op hunne posten vlamden, gedurig aandrongen. Hy voor zich begeerde niets van dien aart, en toen hy, na naauwelijks een jaar zijne staatsbetrekking te hebben bekleed, daaruit werd opgeroepen, vertrok hy met reine handen, medenemende, wel niet de gunst der tegenparty, maar toch in den grond hare achting. Hy had zich

---

(1) Ik vond onder 's mans papieren uit dat tijdvak een door hem uit naam van het committé van onderzoek, waartoe hy behoorde, gesteld concept-adres aan het collegie van representanten, hetwelk dit punt met de uiterste bezadigdheid en zachtmoedigheid behandelt.

in vele belangrijke commissiën tot inwendig welzijn van stad en provincie gekweten, en zich met name ook het Middelburgsche schoolwezen aangetrokken.

Er bestaan in druk twee redevoeringen in den loop van dat jaar door van der Palm gehouden; de éene by het begin der revolutie en onder den indruk eener groote opgewondenheid, op last van den municipalen raad, in de Oostkerk uitgesproken, waarvan de hoofdinhoud hierop nederkomt: « Zullen wy gelukkig zijn, het betaamt ons vooral dankbaar te wezen," de andere over de Volksgunst, waarin hy hare waarde en onwaarde met juistheid en, voor die dagen, met stoutmoedigheid afschildert. Voorts droeg hy veel by tot een zeker weekblad, onder den naam van *de Vriend des Volks*, tot leiding der gemoederen uitgegeven.

Thands riepen de oostersche muzen van der Palm wederom op haar grondgebied. In het begin van 't jaar 1796 had men andermaal eene poging gedaan hem te Lingen tot predikant en hoogleeraar in de plaats van wijlen Hajo Mensonides te beroepen, maar waarschijnlijk gedachtig aan den raad van Schultens wees hy dit voorstel van de hand. Kort daarop riep men hem tot den leerstoel van Schultens (1); door de schorsing van Prof. Rau vacant geworden, en door Prof. Muntinghe afgewezen (2). Dit beroep gewierd hem in de maand Mei. Hy schreef aan Curatoren ten andwoord, « dat hy hunnen brief met

(1) De titel was Hoogleeraar in de oostersche talen en oudheden.

(2) Zie Siegenbeek, Gesch. der Leydsche H. S. bl. 345—347.

zooveel genoegen ontfangen had, als het gewicht van 't hem opgedragen ampt en het bewustzijn zijner geringe krachten hem toelieten. Dat hy, hoewel van den eersten tijd af aan, waarin hy zich op de oostersche letteren had toegelegd, niets liever wenschende dan al zijn tijd en vlijt in derzelver beoefening te besteden, en anderen daartoe den weg te wijzen, echter nooit eenige hoop had durven koesteren om in dat vak zulk eene aanzienlijke plaats intenemen, en evenmin in staat was geweest alle zijne studiën daarnaar interichten. Dat hem nogthands noch deze bedenking hoe gewichtig ook, noch eenige andere, zoodanig afschrikte dat hy niet gaarne den hem opgedragen post aanvaarden zoude, en al wat van hem gevergd kon worden op zich nemen, door als kweekeling der Schultensiaansche school, en gemeenzaam vriend van den uitmuntenden Hendrik Albert, te pogen althands een schaduw van diens beeld daartestellen, en door onvermoeide werkzaamheid en inspanning van krachten te vergoeden wat hem aan genie en geleerdheid ontbrak (1)."

Op den 11[den] Juny 1796 aanvaardde hy het hem opgedragen ampt met eene redevoering *de Litteris hebraicis exornandis* (over de richtige beoefening der Hebreeuwsche letteren). — Twee jaren later bekleedde hy het rectoraat der universiteit en legde het, den 8sten February 1799, op de gebruikelijke wijze neder met eene oratie *de Mohammede religionis Islamiticæ et imperii Saracenici conditore* (Mahomet, grondlegger

(1) Zie het stuk in 't oorspronkelijk in de Bylagen.

van de Islamitische godsdienst en het Saraceensche rijk). Het was vooral door deze dat hy in de academische gehoorzaal eene algemeene sensatie teweegbracht, zoo door de keurigheid van zijne taal, als door het buitengewoon indrukmakende van zijne voordracht. Vooral treffend was zijne welsprekendheid, toen hy ze aanwendde om de welsprekendheid van Mahomet te schetsen, en by die gelegenheid de anecdote van Omar verhaalde, die het zwaard aangegord hebbende om zich in 's mans bloed te baden, eindigde met aan zijne voeten nedertezinken, hem belijdende als Allahs grooten profeet. Met verrukking zag men elkander aan, verstomd over de buitengewone gave des eenigen redenaars (1).

Van dit tijdvak (1796) dagteekent onder van der Palms werken eene redevoering op het Kersfeest, met zang en muziek gevierd in de Hooglandsche kerk te Leyden (2), waarin hy, dunkt mij, eene proeve geleverd heeft hoever de welsprekendheid, naar zijn oordeel, op het uiterst gaan mag, zonder den voet te zetten op het grondgebied der poezy. Voor het overige gaf het bewerken van en zich voorbereiden tot zijne collegiën hem bezigheid genoeg, en werd de inspanning van alle zijne krachten gevorderd om zich wederom

(1) De redevoering De litteris hebraicis exornandis is niet uitgegeven: zoomin als die over Mahomet. (Zie de voorrede voor van der Palms derde Oratie: De Oratore Sacro.) Van de laatste echter vindt men eene gedeeltelijk omwerking, gedeeltelijk trouwe vertaling in het I[ste] Deel der Verh., Redev. en Losse G., in twee redevoeringen van bl. 120—182. De anecdote van Omar komt, letterlijk vertaald, op bl. 177, 8 voor.

(2) Verh., Redev. en Losse Gesch. I. 227.

op de hoogte zijner studiën te stellen, in alle de onderdeelen van het vak, waartoe zijn aanleg en bestemming hem nu weder geroepen hadden, dan dat hy langs eenen anderen weg ten nutte van het algemeen en voor den roem der Nederlandsche geleerdheid werkzaam zou hebben kunnen zijn; en toen hy misschien in dezen de grootste zwarigheden was te boven gekomen, eischte het vaderland wederom op eene andere wijze zijne goede diensten.

Het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek benoemde, onder den titel van Agenten, een achttal mannen, die de verschillende takken van inwendig beheer onder zich verdeelden. Zy waren wat men thands de ministers der onderscheidene departementen noemt, doch alleenlijk verandwoordelijk aan het Uitvoerend Bewind. Van deze agentschappen was er een *van Nationale opvoeding*, en tot deszelfs beheer werden gebracht alle de zaken, welke tot het onderwijs, de wetenschappen en de kunsten behoorden, en in het algemeen alles wat eenigen invloed hebben kon op de zeden des volks. Hiertoe nu werd van der Palm in de maand April des jaars 1799, onder groote toejuiching veler weldenkenden in den lande, geroepen, en hy nam dien gewichtigen post aan, onder voorwaarde van ten allen tijde het professoraat, dat hy er ongaarne aan opofferde, weder te kunnen opnemen. Dit werd hem door curatoren der hoogeschool, « ten hoogsten loueerende de gelukkige keuze door het Uitvoerend Bewind op den professor van der Palm uitgebracht, als van wiens uitstekende vermogens en alom bekende begaafdheden tot bevordering van geleerdheid, bloei en opbouw

van kunsten en wetenschappen, als ook om den nationalen geest tot het betrachten van de edelste deugden opteleiden, de Bataafsche natie reeds de grootste verwachting had opgevat," gracieuselijk toegestaan. Hy vertrok alzoo naar 's Gravenhage, maar kwam nog, tot op de groote vacantie, eenige dagen der week te Leyden collegie geven, ten einde het werk, met zijne studenten voor dien cursus ondernomen, te voltooien.

Het ontbrak echter niet aan vrienden van van der Palm, die over de keuze des staatsbewinds, in het belang der letteren, of in dat van van der Palm zelven, het hoofd schudd'en. Velen meenden dat hy hier niet op zijn plaats zoude zijn, en dat al het goede door hem in eene politieke loopbaan teweegtebrengen, nooit zoude kunnen opwegen tegen de diensten, welke kerk en hoogeschool recht hadden van hem te verwachten (1). Doch hy achtte het belang des vaderlands meer betrokken in de richtige waarneming van den hoogstgewichtigen post dien men hem opdroeg, dan in den bloei zijner geliefde oostersche letterkunde; want die post sloot de verbetering van het zoo treurig gesteld lager onderwijs in, zoo veel meer dan het hooger, de levenskracht van het vaderland (2). Daarby bewoog hem vooral

(1) Zie daaromtrent den brief door v. d. P. later aan Lodewijk Buonaparte geschreven, medegedeeld in de Bylagen.

(2) » In illa enim institutionis parte emendanda ," dus schreef hy omtrent dit punt aan den beroemden franschen oosterling Silvestre de Sacy, met wien hy briefwisseling hield, » quam elementarem vocant, primam operam collocandam putavi, siquidem emolu-

de vrees, dat dit belangrijk agentschap in verkeerde handen komen en de prooi van een of anderen heethoofdigen ijveraar worden zou, meer tot afbreken dan tot opbouwen geneigd (1).

Het was in deze hooge betrekking dat van der Palm andermaal moest doen uitblinken die gantsch buitengewone bekwaamheid, om als met een enkelen oogopslag het terrein waarop hy geplaatst werd te verkennen, met eene enkele wending de houding aantenemen welke hem er voegde, en door een enkel oogenblik van nadenken al de middelen die er hem ten dienste stonden te overzien. Wat zijne staatkundige vrienden in Zeeland in hem hadden bewonderd, de behendigheid waarmede hy de ongelijksoortigste zaken wist te regelen, moest hier op een uitgestrekter schaal aan den dag komen. Al spoedig viel het ook in den Haag in het oog hoe de bekwame oosterling, godgeleerde en redenaar als voor staatsman geboren was; en zulks niet alleen in het behandelen der zaken, het voorzitten in vergaderingen, het verleenen van audientiën, het spreken en zwijgen, maar in zijne geheele houding en manier van zijn. Zonder iets van zijne hebbelijke minzaamheid en die eigenschap, waarop hy altijd zoo hoogen prijs stelde, bevallige achteloosheid, te verliezen, was hy nogthands altijd en overal, en zelfs

menta publice et privatim inde speranda, et reliqua rei litterariae commoda, et magnorum cum exhaustae reipublicae tenuitate parum congruentium moliminum gloriam longe mihi viderentur superare."

(1) Zie den brief aan koning Lodewijk.

tegenover zijne meest vertrouwde vrienden, zoo lang hy in zijne hoedanigheid sprak of handelde, geheel de minister, die zijn afstand, men wist niet waardoor, maar ontegenzeggelijk bewaarde. In een oogenblik was hy het gantsche woordenboek der onderscheidene takken zijns beheers machtig, en verstond hy zich op al de vereischten van een ministerieel bureau. Hy maakte zich by al zijne amptgenooten by uitstek bemind. Zijn ijver was zoo groot als zijne bekwaamheid, en het was zijn waarachtig streven zijn vaderland in deze betrekking al die diensten te bewijzen, waartoe hem de schoone vereeniging zijner rijke begaafdheden in staat stelde. Jammer maar dat de tijdsomstandigheden met al wat zy verwards, onzekers en onaangenaams medebrachten, hem beletteden al dat nut te doen, waartoe hy in een bloeiender tijdvak, by meer aanmoediging en medewerking, de kracht in zich zou hebben gevoeld.

Den omvang zijner taak en wat hy zich by hare aanvaarding voorstelde, wordt duidelijk geschetst in een brief, door van der Palm in het begin van zijn agentschap (26 Juny 1799) aan een achtingwaardig medeburger geschreven, en ik meen den lezeren van deze levensschets geen beter dienst te kunnen bewijzen, dan door hier ter plaatse het belangrijkst gedeelte van dien brief intelasschen.

« Toen ik" — dus schrijft hy — « het agentschap van Nationale opvoeding accepteerde was een der voorname redenen, die mij bewogen om mij niet volstrekt onwillig te verklaren, de bewustheid dat in dezen post zeer veel nadeels voor de nationale beschaving en zeden zou kunnen gesticht worden,

door onberedeneerde maatregelen en wijduitgestrekte plans, meer op de beginselen eener zekere wijsbegeerte van den dag, dan op menschenkennis en ware menschenliefde gebouwd; en de vrees dat deze post eindelijk in geheel verkeerde handen zou kunnen vallen, indien het gevoelen veld won, dat elk goed burger zich aan hoogere bedieningen zoolang moet onttrekken, tot dat hij er op eene onwaardige wijs toe gedwongen, of gelijk men het noemt op requisitie gesteld, wordt. Ik was my zelven bewust, dat onder het aantal mijner gebreken niet, of althans niet in de eerste plaats, behoorde de zucht om overdreven plans te ontwerpen of om dezelve, na ze eenmaal ontworpen te hebben doortedrijven, en alles daarna te rigten en te plooijen; en het was bijkans mijne hoogste ambitie in dezen kieschen en zorgelijken post slechts geen nadeel aanterichten, het eerwaardig nátionaal karakter niet te kwetsen, het zoo onbeschrijfelijk diep geworteld nationaal gevoel van individuële vrijheid niet te beledigen, en aan vele braven het vermoeden te ontnemen, dat men door het agentschap der zoogenaamde nationale opvoeding den invloed van den Christelijken godsdienst wilde ondermijnen, en onze eenvoudige, stijve natie zoo veel mogelijk verfranschen. Indien ik dit soort van kwaad had voorgekomen, en het agentschap was in mijne handen noch een geessel geweest om het opregte hart van den eenvoudigen te verscheuren, noch een middel om het algemeen misnoegen ten top te doen stijgen, dan vleide ik mij ten minste eenig relatief goed te hebben verrigt, en hiertoe meende ik mij in staat te gevoelen.

« Doch ik zal u niet ontveinzen, dat mijne eerst zoo bescheiden uitzigten naderhand een ruimer omvang hebben verkregen, en indien dezelve zich thans verder dan de palen mijner vermogens uitstrekken, is het aan U, Mijnheer, en aan meer dergelijke waardige mannen, die iets meerder voor my mogelijk achten, voornamelijk te wijten. — — —

« In het nationaal onderwijs, vleije ik mij, dat gewigtige verbeteringen niet slechts ontworpen, maar ook geëffectueerd zullen kunnen worden, voornamelijk door het vermijden van twee misslagen; de eerste, dat aan geen ideaal van harsenschimmige volkomenheid worden opgeofferd de reëele, maar min schitterende verbeteringen, die waarlijk verkrijgbaar zijn, (een beginsel dat waarschijnlijk wel van verder applicatie zou kunnen gemaakt worden,) de andere dat men het goede, 't geen wezenlijk bereikbaar is, niet verlieze door te veel van hetzelve te gelijkertijd te begeeren. Zoodanig zal de rigtsnoer mijner werkzaamheden in dezen zijn, en hiervan durf ik mij iets voorspellen.

« In het uitgebreid vak, hetwelk de uitoefening der geneeskunde in haar ganschen omtrek tot voorwerp heeft, en waarin zoovele krijtende gebreken, vooral ten platte lande, plaats vinden, heb ik de welwillendheid van vele aanzienlijke mannen in deze wetenschap en hunne toegezegde hulp en voorlichting, waarop ik in het ontwerpen der hiertoe betrekkelijke maatregelen, my zal kunnen en moeten verlaten; terwijl ik in derzelver keus de vereischte omzigtigheid en bedachtzaamheid hope in het oog te houden, en mij zorgvuldig zal pogen te wachten,

dat ik, die *ex officio* verpligt ben de kwakzalverij te helpen weren, mij niet denzelfden scheldnaam, schoon in eene andere beteekenis, op den hals hale.

« De bloei der wetenschappen en kunsten, insgelijks een voorwerp mijner zorge, is misschien te zeer afhankelijk van omstandigheden, vooral van uiterlijken welvaart en aisance, en is veelligt uit haren aart ook eene te vrije, of zal ik zeggen te capricieuse zaak, dan dat ik van mijne pogingen deswegens mij veel goeds, veel min een gouden eeuw zou durven beloven. Heb ik het geluk verdienstelijke mannen te leeren kennen, welke aanmoediging; ontluikende verstanden, die ontwikkeling behoeven; en worde ik in staat gesteld om beiden in mijne betrekking behulpzaam te zijn; dit zal ik voor meer wezenlijk houden dan aan glinsterende instituten in ons vaderland het aanzijn te geven.

« En om nu eindelijk te komen tot het voorname onderwerp van uwen brief, de verbetering der zeden en de hervoortbrenging van ons verloren gaand nationaal karakter, ik wil u niet verzwijgen, waardig Medeburger! dat uwe verwachting van mijnen arbeid ten deze mij reeds menig droefgeestig uur gekost heeft, daar ik met al te veel grond vreeze hieraan niet te kunnen voldoen. Mijn hart zegt mij dat deze betuiging opregt is, en dat ik helaas! al te veel misse van de noodzakelijkste vereischten om zedemeester der natie te zijn. Intusschen zal ik niet wanhopen; uwe verzekeringen aangaande veler gezindheid geven mij moed; — ons gouvernement, geloove ik met u dat welgezind is, en geerne zal medewerken; en ons nationaal karakter is nog niet

geheel verbasterd, — er is, den hemel zij dank! nog een groot onderscheid tusschen Batava en Punica fides. Doch zoo ik in eenig gedeelte van mijnen post, behalven den bijstand en de gunstige medewerking der Voorzienigheid, ook noodig heb den raad en voorlichting van regtschapen vaderlanders, die hun vaderland kennen en beminnen, die belangeloosheid met rijp overleg in zich vereenigen, het is voorzeker hierin."

Tot zooverre de agent zelf. Met zulke voornemens en uitzichten ging hy voort op de drukke en in vele opzichten belemmerde baan van zijne nieuwe roeping. Vooraan stond in zijne schatting de verbetering van het schoolwezen. Het denkbeeld daarvan was hem reeds lang dierbaar. Zoon van een bekwaam onderwijzer, zelf autheur van eene prijsverhandeling over de schoolverbetering, in den jare 1782 by het Zeeuwsch Genootschap (1) met goud bekroond, en die zijne school geheel had ingericht naar de beginselen in dit zijn opstel opgegeven; by wien van der Palm alzoo gezien had wat er tot eene welgeordende school behoorde; had hy ook zeker reeds in zijne vroegste jeugd meermalen het gebrekkige van 's lands wetten ten behoeve dezer allerbelangrijkste aangelegenheid hooren beklagen en in 't licht zien stellen. Zijne komst by den heer van de Perre stond met het uitzicht tot een dadelijk werkzaam zijn in het verbeteren der Middelburgsche scholen in verband; ook met den Zeeuwschen edelman moet hy

(1) D. VIII der Verh. van het Z. Gen.

dat onderwerp alzoo meermalen hebben overwogen; gedurende zijne staatsbetrekking in Zeeland had hy er zich ernstig mede ingelaten, en ik vind onder zijne papieren een conceptreglement van zijne hand tot regeling van het Middelburgsche schoolwezen. Ook te Leyden had men hem reeds in de bestaande schoolcommissie zitting doen nemen. Thands geroepen om al de door hem in dit opzicht opgedane wijsheid en verkregen ondervinding algemeen toetepassen, was de geheele herschepping van het lager onderwijs daarvan de vrucht. Onder het agentschap van van der Palm, is door zijn genie en geestkracht de grondslag gelegd van dat schoolwezen, hetwelk, schoon ook nu nog niet volmaakt, echter de bewondering der vreemde natiën in zulk eene hooge mate getrokken heeft, en de groote en bekende lofspraken, eerst van Cuvier, en naderhand van Cousin, heeft uitgelokt. Naar de beginselen en toebereidselen van van der Palm is onder den raadpensionaris Schimmelpenninck de wet van 1806 ingericht, met en benevens de reglementen daarna voorgeschreven en ingevoerd; en deze zijn ook onder het Fransche bewind en tot op onzen tijd staande gebleven. « Het verbeterd schoolwezen," zegt een bekwaam schrijver (1): « was het laatste geschenk der Nederlandsche republiek aan de wereld." In welk een staat van der Palm by zijn optreden de scholen vond, heeft hy zelf nadrukkelijk geschilderd in zijne aanspraak aan de eerste vergadering der door hem be-

(1) Van Kampen.

noemde schoolopzieners in den jare 1801, waar hy van een Augias stal spreekt, tot welker reiniging waarlijk Herkulische moed en krachten werden vereischt (1).

Ook de geneeskundige staatsregeling werd, overeenkomstig zijn voornemen, zeer door hem ter harte genomen. Tot commissaris was door hem in dit vak aangesteld de Heer Dr. J. van Heekeren, een jong, maar by uitstek bekwaam en verdienstelijk man (2), door wiens medewerking de agent zich spoedig in staat stelde ook zelf den omvang van dat gedeelte van publiek beheer zich geheel eigen te maken. Hieraan heeft men de inrichting te danken, vervat in de verordeningen van het staatsbewind der Bataafsche Republiek van 20 Maart 1804, welke den onveranderden grondslag hebben uitgemaakt van al de latere reglementen op dit stuk in het vervolg en tot heden gemaakt, en waarvan de deugdelijkheid zoo blijkbaar door de ondervinding gestaafd is.

Tot den lastbrief des agents behoorde ook de uit-

(1) Daar deze aanspraak misschien niet zoo algemeen in handen is, geloof ik den lezer geen ondienst te doen met daarvan in de Bylagen een uittreksel mededeelen. Aan den heer Silvestre de Sacy schreef hy, ten opzichte van het moeizame zijner taak in dezen, het volgende: Quantum autem indagationis accuratae, quantum meditationis assiduae, istud laboris plenissimum opus requirat, quamque difficile sit illud ita persequi ut neque conditionis reipublicae, neque difficultatum subinde enascentium, neque adjumentorum quae exstant, nec diversitatis ingeniorum locorumve rationem negligas, repetiti magnorum inter vestrates virorum et haud raro irriti conatus satis superque demonstrant.

(2) Zie over dezen geneeskundigen, van der Palms: Levensbijzonderheden van J. van Heekeren, geplaatst in 't Geneesk. Mag. 2. D. 2. St. 1803.

drukkelijke aanbeveling der zorg voor het invoeren eener eenparige spelling onzer moedertaal, aan welker regeling algemeen behoefte gevoeld werd, en waartoe alreede door de maatschappy tot Nut van 't Algemeen toebereidselen gemaakt waren. De agent trok de behartiging dezer zaak dan ook geheel aan zich, en het gevolg zijner bemoeiing en gehouden beraadslaging met eenige andere taalkenners was, voor de spraakkunst, het werk van den heer Weiland; voor de spelling, de verhandeling van den hoogleeraar Siegenbeek, geheel onder zijn oog bearbeid; eene verhandeling, welke de goedkeuring van het algemeen zoo zeer heeft weggedragen, en tot op onzen tijd als wetboek der spelling geëerbiedigd wordt (1). Welke de aanmerkingen mogen zijn die op dit wetboek zijn gemaakt, en hoezeer ook sommige taalgeleerden mogen gemeend hebben daaraan niet gehouden te wezen; in een tijd waarin op het stuk der orthografie eene onregelmatigheid heerschte, van welke men by de weinige lectuur, welke de vaderlandsche letterkunde van dat tijdvak voor het onze oplevert, zich naauwelijks een denkbeeld maken kan, maar die vooral op de scholen en openbare bureaux de grootste verwarring

(1) Zie voor de geschiedenis der ingevoerde eenparigheid, het voorbericht des heeren Siegenbeek voor zijne Verhandeling (1804), en van der Palms briefswijze voorrede voor eene later door den heer S. uitgegevene brochure. Van der Palm is altijd een gestreng handhaver der Siegenbeeksche spelling geweest, met voorbehoud echter van vele vrijheden voor zichzelven, vooral zulke die door het rithmus van zijn stijl werden vereischt. — 's Mans taalkennis was zeer uitgebreid, doch liet zich niet by voorkeur met de dieper etymologie in.

te weeg bracht, was het ontwerp een weldaad voor het vaderland, en de uitvoering er van, vooral naar de bedeeling van die dagen, een hoogst verdienstelijk werk; aan welks waarde wy niet willen te kort gedaan hebben, al is het dat wy onze lofspraak ook in ongehoorzaamheid aan vele der daarin vervatte voorschriften ter nederstellen (1).

Deze verplichtingen had, onder velen, het vaderland aan het kortstondig agentschap des grooten mans. In de anderhalf jaar dat hy dezen post bekleed heeft, is het verbazend hoe veel er door hem is uitgericht en ontgonnen, te midden van al de moeielijkheden en bezwaren, welke hem in den weg gelegd werden, en de duizenden van lastige sollicitatiën waaraan hy dagelijks ten doel stond (2).

Het agentschap van nationale opvoeding eindigde in December 1801, ten gevolge der wederom veranderde staatsregeling, den 16[den] October afgekondigd. By deze werd nu door het bewind een Raad van binnenlandsche zaken aangesteld (3), bestaande uit drie le-

---

(1) Men zie daaromtrent (si tanti est) mijne belijdenis in het stukjen: *Taalvervalsching en spelling*, geplaatst in de Gids, jaargang 1840. N°. 6.

(2) Na de demissie van den agent Goldberg (in Oct. 1801) werd zijn agentschap nog voor twee maanden met de tijdelijke waarneming van dat van oeconomie gecumuleerd.

(3) De nieuwe staatsregeling, in de maand October aangenomen, en den 17[den] geproclameerd, hield by haar 32[ste] artikel in, dat aan het daarby ingesteld staatsbewind behalve een algemeene secretaris zouden worden toegevoegd een secretaris van staat voor de Buitenlandsche zaken, en drie secretarissen van staat, als voor Marine, Oorlog te lande, en Binnenlandsche zaken; of, ter keuze van het staatsbewind, voor

den, die het voorzitterschap by wisselbeurten onder zich verdeelden, de heeren van der Palm, de Kruif, en Lemans, en een secretaris, den heer C. J. Wenckebach, nog in leven, en als raad-adviseur by het departement van binnenlandsche zaken in hooggeklommen ouderdom het vaderland nuttig. — Deze raad ving dadelijk na het opheffen der agentschappen hare bemoeiingen aan, en van der Palm zette', onder een nieuwen titel en eenigzins veranderde betrekking, zijne loffelijke werkzaamheden nog vier jaren lang ten behoeve des vaderlands voort. Het is dan ook als lid van den raad van binnenlandsche zaken, dat hy zijne ontwerpen voor het lager onderwijs, de eenparige spelling, en geneeskundige staatsregeling tot die hoogte gebracht heeft, welke hy in staat was ze te doen bereiken; terwijl hy by het uitgebreidere van zijn werkkring alweder toonde, dat hetgeen er hem nieuws in bejegende hem geenszins verlegen maakte (1).

In 1805 verviel ook weder deze nieuwe staatsregeling, en werd vervangen door die aan welker hoofd, met den titel van raadpensionaris, Schimmelpenninck ver-

ieder der drie laatstgemelden een raad van niet meer dan drie leden, en een raad van financiën van drie leden, met een thesaurier-generaal. Het staatsbewind verkoos, in de plaats van de drie vermelde secretarissen van staat, een raad van drie personen voor elk der drie departementen.

(1) Onder anderen is altijd als voortreffelijk geroemd, een door van der Palm gesteld rapport ter zake van de *heerlijke rechten*, waaromtrent men het van alle kanten, ook van die der belanghebbenden, eens was, dat er geen staatsstuk ten gevolge dier tijden voorhanden was, deze stoffe zoo grondig behandelende als het zijne.

heven werd; Schimmelpenninck, van der Palms academievriend, en als staatsman eigenlijk de man naar zijn hart (1). De raad van binnenlandsche zaken verviel door de aanstelling van een secretaris van staat by dat departement. Van der Palm was eenigen tijd besluiteloos hoe zich te gedragen. Den post van secretaris van staat begeerde hy niet. Hy wist dat er menschen waren, die hem ongaarne in die betrekking zien zouden, en begreep, indien er al geene dadelijke maatregelen waren genomen om hem den voet te lichten, dat er in allen gevalle van hunne zijde genoeg gedaan was om te bewerken, dat iederander ze met een beter gevolg vervullen zoude. Het terugkeeren naar Leyden had ook zijne zwarigheden. Rau had het professoraat der oostersche letteren in, en van der Palm voorzag eenen onaangenamen naijver. Ook had de behandeling der binnenlandsche zaken eenige aantrekkelijkheid voor hem gekregen. « Lief en leed beide;" zoo schreef hy destijds aan een vriend (2); « lief en leed beide (het laatste vooral niet te vergeten) hadden mij daaraan langzamerhand geattacheerd; ik gevoelde ook, dat de bearbeiding van dit vak, in *dit land*, en in *deze tijdsomstandigheden*, mijne krachten niet zeer ver te boven ging, en ik

---

(1) Ook later spreekt hy in de voorrede van zijne Verh., Redev. en L. G. van hem met de hoogste achting, » als van den edelen, die van het gebruik zijner oogen verstoken, geen uiterlijke voorwerpen meer behoeft, om zijnen onvergelijkelijken geest bezig te houden." I. bl. 5.

(2) 6 April 1805, aan den heer S. Dassevael, die zich in deze moeielijke slingeringen een oprecht en loyaal vriend van v. d. Palm betoonde.

verbeeldde mij eindelijk niet onnuttig te zijn, en ook nog verder eenig nut te kunnen stichten. Zoo dacht ik over mijnen post, toen ik werkte voor een gouvernement, waarbij men geene krachtdadige ondersteuning, weinig aanmoediging vond, en waar gebrek aan vaste beginsels, althans in dit vak, en al te veel personeele consideratiën den uitslag van al wat men ondernam onzeker maakten. Hoedanig mijne gehechtheid aan mijnen post zou geweest zijn, onder een krachtiger, eenpariger, waardiger, meer attachement en ontzag tevens inboezemend gouvernement, staat aan mij niet te beoordeelen; hoeveel meer ijver en werkzaamheid ik dan zou hebben kunnen déployeren, heb ik somtijds wel eens durven vermoeden, als ik dit perspectief aan mij voorstelde."

In deze onzekerheid besliste de raadpensionaris zelf voor hem; deze scheen het in van der Palms belang te achten zoo hy in deze oogenblikken niet op den voorgrond werd geplaatst, en liet hem dit, onder betuiging van groote hoogachting voor zijn persoon en karakter, en van onbegrensde vereering zijner buitengewone begaafdheden te kennen geven. Nu was zijn besluit genomen. « Ik ben grootsch," zeide hy, « op de achting van den heer Schimmelpenninck, en op den prijs door dien man gesteld op mijne geringe talenten: de bewustheid hiervan is mij meer waard dan een hooge post, al ware het ook dat ik daarop eenige aanspraak meende te kunnen maken. Zijne égards ten mijnen aanzien behelzen alles in zich wat ik begeer, en ik vind geen denkbeeld meer hatelijk dan zijne goede en weldadige oogmerken slechts eenigermate in den weg

te staan, of aanleiding te geven dat door hem niet al dat wezenlijk goed zou kunnen teweeggebragt worden, 't welk de natie van hem verwacht, en waarin mijne opregtste wenschen en, zoover mijn kring zulks gedoogen zal, mijne ijverige medewerking, hem steeds zullen vergezellen."

Zijn verblijf in den Haag werd echter nog tot in het volgend jaar gerekt, waar hy onder het bewind van Schimmelpenninck nog met onderscheidene eervolle bedieningen beschonken werd (1). Toen echter werd hy van alle politieke betrekking op zijn verzoek ontslagen, en keerde, door den raadpensionaris edelmoedig begiftigd, naar Leyden terug om zijn professoraat weder optevatten. Met kalme zelfvoldoening zag hy op de nu voor goed afgelegde staatkundige loopbaan terug, overtuigd dat hy al zijne krachten en gaven had ingespannen om de hem toevertrouwde zaken met naauwkeurigheid, regelmatigheid en spoed te behandelen; aan niemand eenige billijke rede van klachten gegeven, maar iedereen al de diensten bewezen te hebben die in zijn vermogen waren; en den grond gelegd tot een aantal nuttige instellingen, die bestemd waren tot de nakomelingschap overtegaan.

Gedurende zijne politieke loopbaan had van der Palm zijne heerlijke welsprekendheid by onderscheidene gelegenheden getoond, waarvan de bewijzen ook in druk zijn uitgegaan. Allereerst zag men hem te 's Gravenhage op last van het staatsbewind het

---

(1) Hy werd benoemd tot secretaris van eene staatscommissie, bestaande uit de heeren van de Kasteele, Wichers en Six; tot commissaris van het werk der Nat. Bibliotheek enz.

spreekgestoelte beklimmen, ten dage van het Nationaal feest (19 Dec. 1799), ter gelegenheid van het aftrekken der Engelschen en Russen uit Noord-Holland gevierd. — Tweemaal hield hy eene korte rede in de algemeene vergadering der schoolopzieners, waaraan hy de eerste reis als agent, de andere als lid van den raad van binnenlandsche zaken voorzat. — Ook hoorde men hem meer dan eens in het Haagsche departement der maatschappy tot Nut van 't Algemeen, waar hy zijne verhandelingen over de Algemeene Welwillendheid en over de Eigenliefde (1) uitsprak. Ook de oostersche studiën rustten niet geheel. « In de laatste helft des jaars 1804, toen de plaats hebbende orde van zaken in het gemeenebest langzamerhand ten val begon te neigen, en daaruit aanmerkelijke stilstand en vermindering van bezigheden voor hem ontstonden, toen het steeds vermeerderend openbaar ongeluk elk beminnaar zijns lands met genoegen het oog deed vestigen op andere voorwerpen, die meer troost en kalmer uitzigten aanboden," gevoelde hy zich onwederstaanbaar gedrongen tot het voltooien van een arbeid reeds in Zeeland begonnen, de vertaling namelijk en verklaring van den profeet Jesaïas. Deze arbeid verscheen in het jaar 1805 in het licht, en overtuigde der wareld dat de oosterling niet geslapen had in den staatsman.

Groot intusschen was de vreugd en goedkeuring waarmede men van der Palm in den schoot der let-

(1) Beiden voorkomende in het 1ste Deel der Verh., Redev. en Losse G.

teren en tot den kerkelijken leerstoel zag wederkeeren, om zijn vroegere taak met ijver te hervatten. Nu vooral bleek het hoe noode het algemeen hem toch eigenlijk in andere betrekkingen gezien had, ja zelfs gedeeltelijk het goede daarin door hem gewrocht niet dan bevooroordeeld had kunnen aanschouwen. « Sedert men;" schreef hy eenigen tijd later aan koning Lodewijk; « sedert men zich van mijne diensten in het staatkundige ontslagen heeft, en ik mijne functiën als hoogleeraar wederom heb opgenomen; vooral nadat ik door daden getoond heb, dat ik niet voor altijd het preekgestoelte had verlaten, is er niets te vergelijken bij de algemeene goedkeuring, ja ik mag zeggen eenparige toejuiching, waarmede men mij van alle kanten heeft overladen, zoo als men er iemand mede overladen zoude, die van eene langdurige verdooldheid was teruggekeerd."

Het was dan ook met eene onbewegelijke standvastigheid dat hy dezen vorst, die wederom van zijne uitmuntende gaven gebruik wilde maken, weigeren bleef eenigen post op zich te nemen, welke met de uitoefening van zijn professoraat onvereenigbaar was; het bewijs daarvan heb ik in zijne papieren gevonden in een copy van den brief, waaruit ik de bovenstaande regelen heb aangehaald, en die ik belangrijk genoeg acht in zijn geheel in de toevoegselen tot deze levensschets optenemen, als eene schoone bydrage tot van der Palms verstandige denk- en handelwijze, en tevens van zijne kieschheid in het voorstellen zijner belangen. Hoe weinig de edelmoedige Lodewijk gezind was deze weigering in hem te misduiden, bleek weldra als hy hem benoemde tot

ridder, en, na den dood van Rau, tot redenaar van de orde der Unie, aan welke betrekking hy voor hem een jaarwedde van twaalfhonderd gulden verknochtte. Onze Nederlandsche proza dankt daaraan twee uitmuntende redevoeringen, waarin een aantal portretten van verdienstelijke vaderlandsche mannen voor de late nakomelingschap met de kennelijkste en levendigste kleuren zijn bewaard gebleven (1).

Sedert heeft zich van der Palm dan ook niet meer met de aangelegenheden der vaderlandsche staatkunde ingelaten, dan voor zoo ver ieder burger daar het innigst belang by heeft, en hy zich als schrijver geroepen voelde den goeden geest onder zijne medeburgeren optewekken of gaande te houden. Wy gaven reeds te kennen, en het is in zijne geschriften openbaar, hoe hartelijk hy zich na al de jammeren, die ons vaderland sedert het rampzalig jaar 1795 beleefd had, verheugde in de omwenteling van 1813, en zich, met de geheele natie, volkomen en oprechtelijk aan de souvereiniteit van het huis van Oranje aansloot. Zijne Vaderlandsche Uitboezeming in het jaar 1813, zijne godsdienstige viering van Nederlands blijde vooruitzigten, zijn dichterlijk opstel De Vrede van Europa in 1814, zijn leerrede tot opwekking van Christelijken

---

(1) Zy komen voor in de volgende werken: Het feest van de orde der Unie, gevierd in Amsterdam den 25sten April 1808. Amsterd. Zonder jaartal.

Gedenkschriften van de Koninklijke ordé der Unie voor de jaren 1807, 1808 en 1809. Amst. 1810.

heldenmoed (1) in 1815, en in 1816 zijn Gedenkschrift van Nederlands herstelling, leverden daarvan de overvloedige bewijzen. Als een getrouw, rustig, en tevreden onderdaan en burger, leefde hy te midden zijner letteroefeningen, het vaderland nuttig zijnde uit den overvloed zijner kennisse, zonder eenigen wensch te koesteren boven of buiten zijne betrekking. Van zijn aandeel in de groote staatsgebeurtenissen, of van den hoogen rang dien hy bekleed had, sprak hy uiterst zeldzaam (2). Wel volgde hy tot in 't laatst zijns levens toe de geschiedenis van den dag, en hield zich op de hoogte van al wat er in ons werelddeel en de beschaafde staten der anderen omging; wel ontsnapte hem geen woord in de hooge vergaderzalen van ons vaderland gesproken; maar hy wederhield zich, daaromtrent zich veel uittelaten, en in klachten van ontevredenen stemde hy nimmer overluid. Zoo veel is zeker, dat hy in zijnen ouderdom eer tot een gestreng monarchismus dan tot eenigen zweem van democratie zou te verleiden zijn geweest.

---

(1) Allen te vinden in het 2de Deel der Verh., Redev. en Losse Geschr. bl. 191—342.

(2) Van Zeeland heette het: » toen *keesde* ik zoo wat.'' Van zijn agentschap sprak hy niet dan onder deze termen: » *toen ik in den Haag was.''*

Driënveertig jaren zijns levens waren er alzoo in onderscheidene lotverwisselingen verloopen. Van het stil dorp, waar hy als herder der zielen de hoogste belangen eener nederige landgemeente te verzorgen had, zagen wy zijnen werkkring tot een enkel aanzienlijk huisgezin bepaald. Van daar uitgegaan zagen wy hem, eenigzins ongeroepen, plaats nemen op het kussen der regenten, waarvan de wetenschap hem weder terugriep tot haren leerstoel. Niet lang echter mag hy haar op déze wijze voorstaan. Het vaderland plaatst hem aan het hoofd van al wat tot deszelfs verstandelijke verlichting en beschaving dienen moet. — Onder dit alles drijft hem, meer nog dan eene betamelijke eerzucht, de zucht om zijn land en volk nuttig te zijn. Op de verbetering van den staat van 't lager onderwijs zien wy gedurig zijne aandacht gevestigd. Zy scheen tot nog toe de groote taak te zijn van dezen zoon eens onderwijzers. Onder dit alles schittert zijn redenaarstalent. Onder dit alles oefent de Voorzienigheid zijne gaven en vermogens, en smeedt ze als samen tot dat volkomen geheel, hetwelk hem plaatsen moet aan het hoofd van alle geleerden, als meer dan een geleerde: als een *wijze;* een wijze die, behalve de boeken, de menschen, de wareld, de meeningen en neigingen kent en verstaat, en omtrent het leven onder hen zijne resultaten heeft opgemaakt. Als zoodanig keert hy, in de kracht des mannelijken leeftijds, tot den tempel der wetenschap terug, en

van dat oogenblik af aan, ontsluit zich dat tijdvak van langdurigen roem en eer, hetwelk het der Voorzienigheid behaagde dat door hem en het vaderland zou genoten worden. — Wy zullen thands pogen daar een overzicht van te geven, en zulks met verlating van den chronologischen vorm, welken wy in deze levensschets tot nog toe gevolgd zijn.

Hoogstgelukkig gevoelde van der Palm zich by zijne terugkomst te Leyden en in het wederom opnemen van zijnen vroegeren arbeid. Rau was hem als hoogleeraar in de oostersche talen opgevolgd, en had met deze taak zijn professoraat in de gewijde dichtkunst en welsprekendheid overhoopt. Met hem trof van der Palm eene minnelijke schikking, waarby hy zelf den leerstoel der gewijde dichtkunst en welsprekendheid aanvaardde. Hy deed het den 20sten September des jaars 1806, met eene redevoering *de oratore sacro litterarum divinarum interprete* (1) (over den gewijden re-

(1) Deze is gedrukt in 1806. »Hij bakende daarin voor leeraren van de Godsdienst den eenigen waren weg af, waar langs zij het hooge en heilige doel der geestelijke welsprekendheid bereiken kunnen; den weg, waarin hij hun, gelijk vroeger reeds, zoo bovenal later op het heerlijkst voorging. In zijne lessen over de gewijde welsprekendheid werkte hij de wenken en onderrigtingen, in die redevoering gegeven, in bijzonderheden breeder uit, helderde dezelve door wel gekozene voorbeelden op, en gaf alzoo aan zijne toehoorders een leerboek van geestelijke welsprekendheid in handen, 't welk grootelijks te bejammeren is, dat, in vervolg van tijd, niet buiten den kring zijner leerlingen verspreid werd. Somwijlen wisselde hij die lessen af, door voor zijne hoorders, met bijzondere toepassing op het gebruik, daarvan door den geestelijken redenaar te maken, gedeelten der H. Schrift, op de hem eigene zaakrijke, smaak-

denaar, een uitlegger der heilige Schrift). — Zijne collegiën waren de uitbreiding en nadere ontwikkeling der beginselen in deze redevoering aangegeven; en de toepassing er van klonk weldra te Leyden in ieders ooren, als hy in het jaar 1807 tot academieprediker werd aangesteld (1), en van tijd tot tijd die lange reeks van predikatiën uitsprak, welke in zijne drie deelen Leerredenen, tien Zestallen, en elf Tientallen achtereenvolgends ook aan het groot publiek werden medegedeeld; en gelijk zy geregeld met een buitengewonen toeloop waren aangehoord (2), met de meeste toe-

---

volle en bevallige wijze, in het licht te stellen. Met name kan ik zulks van de voornaamste gelijkenissen des Zaligmakers melden, waaromtrent het zeker mede te wenschen zou zijn, dat zijne meer uitvoerige ophelderingen van dezelve niet enkel het kostelijk eigendom van zijne bijzondere toehoorders gebleven waren.'' Prof. Siegenbeeks Hulde aan de naged. van v. d. P. bl. 9. — Ook naderhand, toen hy reeds weder het professoraat in de oostersche letteren en oudheden bekleedde, gaf v. d. P. nog somtijds een enkelen cursus van welsprekendheid. Het laatst in het academiejaar 1831—1832.

(1) Deze aanstelling verviel in 1815, als wanneer by de wet op het hooger onderwijs (Art. 63) het academiepredikampt slechts aan de theologische professoren werd opgedragen. Doch in het jaar 1821 verlangde de heer van Voorst, door het overlijden van Wijttenbach, in den post van eersten bibliothecaris der academie opgetreden, van zijne verplichting als academieprediker ontslagen te worden. In zijne plaats werd v. d. Palm benoemd, en liet zich na eenige onderhandeling, door de veelvuldigheid zijner werkzaamheden (hy had de bijbelvertaling reeds onder handen) veroorzaakt, dien post welgevallen.

(2) Er was misschien alleen toen eenige verflaauwing, toen hy het leven van Paulus *by vervolg* behandelde; een bewijs van de afkeerigheid van velen, om vooruit te weten waarover de spreker hen zal bezig houden.

juiching alomme werden gelezen en herlezen (1). — By derzelver voordracht vereenigde zich alles om den toehoorder te boeien en als aan des redenaars lippen te doen hangen. Van der Palm besteeg den leerstoel met waardigheid, zonder eenige gemaaktheid, met eene allereenvoudigste uitdrukking van vriendelijkheid op het gezicht. Hy plaatste zich zeer op zijn gemak in den kansel, zonder gejaagdheid, zonder omslachtigheid van schikkingen of bewegingen, zonder aanstelling van iets in het minste. Zijne hooge en opgehevene gestalte, en de schoone trekken van zijn gelaat boezemden onwederstaanbaar ontzach in. Hy had noch het hooge voorhoofd, noch het vonkelend oog, dat der welsprekendheid zoo veel kracht pleegt bytezetten; doch de zijne was van dien aart, dat er een minzaam gelaat en zachte blik by voegden. Alles [illegible] hem in harmonie. Zijne stem was niet zwaar, niet diep; maar onbegrijpelijk buigzaam, welluidend, muzikaal, en zoo duidelijk en verstaanbaar, dat men zelfs in de grootste en ongeschiktste kerken nergens een woord van hem mistte. Nogthands zette hy haar niet met groote inspanning uit, en sprak veeleer zacht, doch met sterke en krachtige onderscheiding der klanken, en zonder een

---

(1) Sommige deelen beleefden eene 4[de] uitgave, en slechts de overgroote oplage maakte op 't laatst het herdrukken onnoodig. De ruime inteekening op de nieuwe uitgave van *Al de Leerredenen* in 16 Deelen, bewijst echter hoe ondanks het groot getal exemplaren, hetwelk in de wareld verspreid is, het publiek nog niet was verzadigd. — Onder zijne leerredenen had hy met die over de Voetwassching zeer veel op. Er waren er onder die hem later volstrekt niet meer bevielen.

woord, of den uitgang van een woord te verduisteren. Hy bezat in den hoogsten graad het vermogen, om met het eerste en zachtste gebruik zijner stem aan de grootste vergaderingen stilte te bevelen. Zijne uitspraak van onze taal was allerbevalligst, en in alle opzichten voorbeeldig. Het onderscheid der lange en korte vokalen, en van alle door geen schrift aftebeeldene wijziging harer uitspraak, was by hem hoorbaar, en geheel natuurlijk. De ware uitspraak van de *r* had hy niet; maar iets dat nog liefelijker was dan die; een zacht braauwen, dat aan het geluid der tortelduiven denken deed; de *s* lispte hy niet, maar nogthands hield hy haar eenigzins langer aan dan zulks gewoonlijk geschiedt. Het denkbeeld om alle geschrevene letters in de uitspraak toetemeten, de *n*, aan het eind van den uitgang op EN (ten zij vóór een vocaal) te doen hooren, de *i* te laten piepen in lettergrepen, waarin zy niets meer is dan eene scheva, of de *ng* en *sch* op eene wijze uittespreken, waarvan elk Hollandsch oor walgt, was nooit in hem opgekomen. Hy las zijne predikatie, maar zonder moeite, nadat hy ze wel bestudeerd en duidelijk geschreven had (1). In zijne ge-

(1) Het scheelde niet veel of hy kende ze van buiten, zoo veel moeite gaf hy zich om met zijn handschrift vertrouwd te worden. Nogthands las hy alles, en zelfs dikwijls zijne gebeden. — Van voor de vuist spreken had van der Palm een onoverkomelijken schrik. — Zelfs het geringste, dat door hem op eene meer dan alledaagsche wijze gezegd moest worden, schreef hy eerst, en als het onverwachts van hem gevorderd werd een of andere toespraak te houden, betoonde hy zich gants niet op zijn gemak. Eene byzonderheid te verwonderlijker in eenen man, die zich in het ge-

baren was hy ten uitersten eenvoudig en gematigd. Het theatrale was by hem volstrekt uitgesloten. Het scheen somtijds aan wie hem hoorden, dat er niets buitengewoons in zijne voordracht te bekennen viel; toch was zy ten eenenmale onnavolgbaar, en juist daarom onnavolgbaar, omdat kunst en kunstregel zich geheel in haar verborgen, en zy nergens eenige berekening, of inspanning liet doorkijken; omdat al wat er toe behoorde een volmaakt en evenredig geheel vormde. Zy was van dien aart dat zy zich lang in de algemeene achting konde handhaven, gelijk zulks dan ook tot in van der Palms hoogsten ouderdom het geval geweest is. Zijne laatste predikatie sprak hy uit den 13[den] Maart 1836 (1), in de Hooglandsche kerk, nog geheel op zijne wijze en door allen verstaan. Ook bleef letterlijk het liefelij-

---

sprek zoo gemakkelijk, duidelijk, geregeld en aangenaam wist uittedrukken. Maar het is somtijds belemmerend *altijd* eene groote vermaardheid te moeten ophouden!

(1) Ik vind den indruk, dien deze preek, vooral met opzicht tot de voordracht, op my maakte, in mijn aan de academie gehouden dagboek van dien datum, en deel de passage, slordig als zy is, mede:

» Een recht meesterstük van van der Palm gehoord (Gy dochters van Jeruzalem, etc.). — Nooit heb ik hem nog zóó hooren spreken. Zijn voordracht was buitengewoon energique en krachtig. En wederom de triomf van den eenvoud. Wy jongelieden zijn in de uiterlijke welsprekendheid allen op den verkeerden weg; den weg der kwakzalvery. Maar wy moeten er ons meê behelpen, omdat wy maar halve kunstenaars zijn. *Onze* eenvoud zou zinledig, zou onbeduidend wezen. Men moet van der Palm *zijn*; men kan geen van der Palm *gelijken.*"

Eene afscheidsrede deed hy niet. Hy hield niet van plechtigheden, waarin zijn eigen persoon op den voorgrond staan moest. Ook zeide hy wel eens dat » zijn leven er *te bont* voor was geweest."

ke, malsche en melodische zijner stem hem by tot de laatste weken zijns levens.

Tegen het einde des jaars 1807 overleed Rau, ook door van der Palm zoo welsprekend betreurd (1), en nu was het professoraat in de oostersche letteren en oudheden op nieuw aan hem opgedragen, en daarmede zijn smaak voor en studie van het oostersch wederom opgewekt. Hy was nu de eenige oosterling te Leyden; en het is vooral in dezen tijd, dat hy zich met het oostersch om zijns zelfs wil bezig hield. De ongunstige omstandigheden des tijds onderdrukten naderhand zijnen ijver daarvoor weder eenigzins, en de geheele nieuwe jaartelling in dat studievak, waarby de Schultensiaansche beginselen door hoogere vervangen werden, trok er hem van af. Van der Palms liefhebbery was niet in de dieper, wijsgeerige taalstudie gelegen, en de linguistiek had voor hem geene bekoorlijkheid. Hy beminde de talen om de boeken die er in geschreven zijn, en beoefende ze zoo veel als noodig was, om zelf die geschriften grondig te leeren verstaan, en ze duidelijk aan anderen te kunnen verklaren.

Als hoogleeraar in het oostersch, gaf hy voornamelijk drie collegiën van algemeene nuttigheid; als over de *Hebreeuwsche spraakkunst*, de *Hebreeuwsche oudheden*, en de *Philologisch-critische behandeling* van *de boeken des Ouden Testaments* (2). Op het laatste voor-

(1) Redevoering op het feest der Unie, 1807.

(2) Zoo lang hy in het oostersche vak alleen stond, hield hy jaarlijks van zes tot acht verschillende cursus; waaronder verscheidene liefhebbery-collegiën, als *Lectiones Coranicae*, Oratorie enz. Ook presideerde hy van tijd tot tijd aan open-

al schitterden zijn echt oostersche geest, zijn kiesche en dichterlijke smaak, en de geheele uitnemendheid zijner zeldzame gaven. Toen hy in zijn kracht was, verdrong men er zich op de banken. Hy koos meestal de schoonste dichtstukken uit den gewijden bundel, en deinsde niet terug voor de moeielijkste. Het eene jaar behandelde hy een paar uitgelezen Psalmen van David; het andere, eenige der voortreffelijkste hoofdstukken uit dat boek Job, waarmede hy zoo byzonder was ingenomen; een derde, het bekoorlijk Hooglied; een vierde, eenige van de verrukkelijke gezangen der Profeten. Hy begon met een overzicht van het geheele stuk, waarin hy het vooral ook van de æsthetische zijde beschouwde; waarby hy zijne toehoorders geheel op het standpunt plaatste, van waar al de schoonheden duidelijk in het oog vielen, en waarop hy hen geheel van den geest des schrijvers wist te doordringen. Hierop volgde de grammatische en philologisch-critische ontleding. Tegen het einde van iedere les gaf hy eenige aanteekeningen in de pen. Niet zelden gebeurde het, dat hy, of ter duidelijker in 't lichtstelling der æsthetische waarde, of tot opheldering der gebruikte uitdrukkingen, plaat-

---

lijke defensiën van theses, de oostersche letteren betreffende; althands in de jaren 1809, 10. Ook in 1797—99 had hy zich hiermede ingelaten. — In 1817 kwam Hamaker, met wien hy naderhand by beurten de Hebreeuwsche spraakkunst behandelde, en die het Arabisch geheel overnam. De heer Weyers volgde dezen op. Het Philologisch-critisch bleef uitsluitend het grondgebied van van der Palm, totdat Prof. Rutgers hem van dezen post afloste.

sen uit Grieksche en Latijnsche dichters, of eenige verzen van Bilderdijk aanhaalde. Hem deze te hooren opzeggen maakte zijn collegie tot een wezendlijk feest voor zijne toehoorders (1). — Het latijn sprak hy vlug, gemakkelijk, zuiver, en eenvoudig. Ook hierin herkende men zijnen eigenen stijl. — De liefelijkheid van zijne stem en spraak, en de heuschheid zijner manieren maakten alle zijne lessen aangenaam. Ook gaf hy zich de moeite, of liever het was hem natuurlijk eigen, aan alles eene zekere bevalligheid en onderhoudendheid bytezetten, gelijk hy hierin door zijn geliefden Schultens was voorgegaan (2); zelfs aan zijn droogeren cursus over de oudheden en aan dien over de Hebreeuwsche spraakkunst, welke hy ergens een doornbosch genoemd heeft (3). Maar ook deze doornen droegen bloemekens. Hy

(1) In het laatst zijns levens verminderde zekerlijk de gelegenheid om hem aldus te hooren. Slechts zelden reciteerde hy eenig gedeelte van een geliefkoosd gedicht. Ik hoorde hem echter verscheidene malen de schitterende coupletten uit Bilderdijks Ode aan Napoleon opzeggen; dat hetwelk begint: Waar zijn wy? by Sabeaas stammen, enz. met het volgende; en eene dichterlijke persoonsverbeelding van den winter, mede van Bilderdijk, waarmede hy hoog liep. Iets van eenigen adem reciteren hoorde ik hem nimmer.

(2) » En dit onderwijs in de eerste beginselen, dat in zich zelve zoo droog is, en dikwijls zoo dor behandeld wordt, dat levendige jongelingen meermalen, reeds by den eersten aanvang, deze loopbaan verlaten, wist Schultens, altijd de bevallige man, zelfs dan, wanneer hy Hebreeuwsche letteren en vocaalstippen leerde, zoo te veraangenamen, dat men naar zijne lessen met de eigen gretigheid verlangde, als naar een vrolijk feest.'' Kantelaar, Lofreden op H. A. Schultens, bl. 26.

(3) Lofrede op den heer van de Perre.

ontveinsde zich niet dat jongelingen, op den leeftijd als waarin zy tot hem kwamen, doorgaands geheel onvoorbereid zijn voor de oostersche geleerdheid, en een natuurlijken afschrik hebben van de eerste beginselen eener geheel vreemde taal. Hy maakte zich niet dietsch, dat geheel zijn auditorium vatbaarheid zou hebben om hem te volgen, zoo hy, om aan deze dorre, eerste beginselen leven en belang bytezetten, zich verdiepte in wijsgeerige beschouwingen. Maar hy verlokte zijne hoorders tot aandacht door de gemakkelijkheid, en om zoo te zeggen vriendelijkheid zijner voorstelling; hy wisselde die af met kleine maar treffende opmerkingen en verrassende vergelijkingen uit onderscheidene bekende talen; hy vlocht nu en dan eene korte anecdote in, die de aandacht ontspande. Hy wist, door geheel zijn toon, aan de collegiekamer een zekere gezelligheid bytezetten. Zijne opgeruimde, zachte physionomie werkte daartoe niet weinig mede. Men gevoelde zich onwederstaanbaar tot hem getrokken. Daarenboven bewaarde hy, tot in het laatst van zijn leven toe, de grootste beleefdheid voor een studentengehoor. Hy was zeer precies in het optreden en sluiten, zeer gematigd en gelijkmatig in het dicteren, en by het responderen voorkomend, gemakkelijk, de verscheidene gaven zijner hoorders in aanmerking nemende, en ze allen gaarne een slecht figuur besparende (1).

---

(1) Vergelijk omtrent de *methodus docendi*, door v. d. Palm gevolgd, Prof. van Hengels Meritorum J^is. H^ci. v. d. Palm commemoratio brevis, p. 17, 18.

En buiten de collegiekamer! Nimmer zeker heeft er aan eenige hoogeschool een hoogleeraar zijn ampt bekleed, die zooveel vriendelijks en hartelijks voor zijne leerlingen, en in het algemeen voor studenten, ten beste had. Al het mogelijke werd door hem gedaan, om hen, zoo zy zich slechts eenigzins in zijnen weg stelden, in hunne studiën aantemoedigen; hen, door het goede in hen te prijzen, te vereeren, hun zijne belangstelling op alle manieren te toonen; hen, zooveel in hem was, voorttehelpen. — Er was slechts iets noodig dat een jongeling aanbeval; het zij zijn naam van der Palm dierbaar, als die van een oud academievriend, of vroegeren discipel; het zij zijne uitnemende bekwaamheid of groote leerlust; het zij éénige aangeboren gave des geestes of des vernufts; het zij zijne getrouwheid in het waarnemen der lessen; of zijne geschiktheid en aangenaamheid in het gezellig verkeer, om de belangstelling, de ingenomenheid van den goedhartigen en welwillenden man gaande te maken. En zoo gy hem waarlijk beviel, dan werd gy tot hem genoodigd, onthaald, met allerlei beleefdheden overladen, en, door alle de graden der vriendschappelijke belangstelling heen, eindelijk als kind des huizes beschouwd. Dan wist van der Palm al het ontzach, dat gy voor hem gevoelde, in liefde te doen overgaan, en iederen indruk behalve dien zijner onvergelijkelijke vriendelijkheid als uittewisschen; zoo dat gy byna noodig hadt uwe boeken opteslaan, om u weder geheel van zijne grootheid te doordringen, en u op nieuw te verwonderen over uwe gemeenzaamheid met den voortreffelijken. En indien gy u zijne liefde eenigzins, en by voortduring, waardig toonde, dan werd hy grootsch

op u, en verzuimde geene gelegenheid om u en anderen te tóónen hoe hoog hy u schatte. — Had men het zoover by hem gebracht, dan was er onbegrijpelijk veel van hem te leeren. Niet dat hy zich buiten de collegiekamer eigenlijk ooit bepaaldelijk op den leerstoel zette'; of eenige inspanning verried om zijn gesprek belangrijk, nuttig, leerzaam te maken. Maar nooit verzuimde hy de gelegenheid, om eenen heilzamen en indrukmakenden wenk voor studie en smaak, vooral voor gedrag, houding in de maatschappy, en eigenlijke levenswijsheid te geven. Hoe onopzettelijk daarheen geworpen, zy konden dengenen die leeren wilde onmogelijk ontgaan.

Het getal der academieburgers, die zich aan van der Palm verplicht rekenen, is groot. Geen onder alle zijne leerlingen, voor wien hy zich, zoo zy dat wenschten en waardig waren, niet den welwillenden man betoond heeft; in allen opzichte; ook ten aanzien van bezwaren, aan welke hy door het verlichten of kwijtschelden van collegiegelden kon te gemoet komen; of indien zy bemoediging noodig hadden by het doen van examina, of zijnen invloed by het verkrijgen van een met hunne verdiensten overeenkomstige betrekking. Gedurende de vele jaren, dat hy het hoogleeraarampt te Leyden bekleedde, tot aan zijn dood toe, had hy altijd om zich henen een afwisselenden kring van *intimi*, die hem in al zijne beminnelijkheid, en wezendlijke grootheid zagen en hoorden, en wier herinneringen deze bladzijden zonder twijfel zullen beamen niet slechts, maar aanvullen. Wat my betreft, ik moet ernstig vreezen, èn tot eene duidelijke en waarachtige schildering van 's mans karakter, èn voor hetgeen

mijne persoonlijke erkentelijkheid eischt, veel te weinig gezegd te hebben.

Maar waarom ook berust op my de moeielijke taak deze levensschets op te stellen? Waarom behaagde het der Voorzienigheid niet den edelen van der Palm van vier zonen eenen enkelen natelaten, die, van nature op hem gelijkende, van kindsbeen af door hem gevormd, haar waardiger en geheel in zijnen geest had kunnen vervullen? Niet aldus was haar wijze wil. Wel scheen het eenmaal zoo te zullen zijn. Twee zonen had de waardige man in zeer jeugdigen leeftijd verloren; de derde was, in de verschrikkelijke ramp van Leyden in 't jaar 1807, onder den ingestorten balk van een schoolgebouw bezweken (1); maar de vierde van onder de brandende puinhoopen eener andere school gered, om nog een tijd lang de lust zijns levens, helaas! niet om de steun zijns ouderdoms, te wezen. Het was die, aan wien hy de namen van Hendrik Albert Schultens had gegeven, uit dankbaarheid aan dien grooten man en eerbied voor zijne nagedachtenis. Reeds had hy den ontluikenden leeftijd van byna achttien jaren bereikt, en was geheel volwassen; altijd was hy de vreugd zijner ouderen geweest door eenvoudigheid van karakter en onbesmette zeden. Nooit had hy hun eenig verdriet hoegenaamd gekost, en benijdbaar zijn de lofspraken door zijnen bedroefden

---

(1) De eerste was zelfs doodgeboren, 4 Mei 1789. De tweede stierf nog vóór zijn doop in November 1797. De derde, die met nog een ander kind, in de school der Wed. Schneither door het nedervallen van een balk bezweek, was den 28sten November 1798 geboren, en dus negen jaren oud.

vader over hem uitgesproken. Reeds had deze het genoegen hem onder zijne leerlingen te tellen, daar hy zich aan de beoefening der letteren en godgeleerdheid had toegewijd, en te tellen niet alleen, maar te zien uitmunten. Toen rukte hem een hevige zenuwkoorts binnen negen dagen weg (1). Het was een uiterst harde beproeving. Doch het is deze, welke al de grootheid en innige godvrucht van van der Palms ziel in een heerlijk licht plaatste. Gedurende de ziekte van den lieveling zijns harten, en by het klimmen van het levensgevaar was hy gejaagd, radeloos; by zijn sterven leed hy onbegrijpelijk. Den laatsten snik bytewonen, daartoe ontbrak hem de kracht. Maar zoo ras de lieve zoon den adem had uitgeblazen, zag men den vader by het sterfbed terugkeeren als een ander mensch, geheel bedaardheid en christelijke onderwerping. Hy knielde neder by het lijk des beminden, en sprak de woorden van Job: « De Heere heeft gegeven; de Heere heeft genomen; de naam des Heeren zij geloofd." Die Heere sterkte hem. Hy troostte zich met de troost des euangeliums, in het nederig vertrouwen dat God zijn lief kind om de verdiensten zijns Zoons, en gewasschen door zijn bloed, to zich had genomen. « Misschien," zeide hy, « zou de maat mijns aardschen geluks, nu reeds, ook bij en na zijn gemis, grooter dan ik door de vurigste dankbaarheid erkennen kan, voor het lot eens stervelings al te groot zijn geweest." In deze stemming begroef hy hem in Katwijks duin, en vond de beroofde vader weldra kracht om zijne werk-

(1) Den 14[den] Nov. 1819.

zaamheden te hervatten. Alras verscheen het negende stuk van zijn Bijbel voor de jeugd, met eene voorrede, geschreven den 4[den] December 1819, en dus naauwelijks drie weken na den dood zijns zoons, waarin hy hem een gedenkzuil stichtte, zoo als van der Palm dien stichten kon (1). Negthands heeft deze wonde altijd gebloed. Met eene aandoenlijke tederheid herdacht hy zijnen ontslapenen, en bewaarde alle kleinigheden, die hem hadden toebehoord, met de uiterste zorg. Zonder twijfel was deze ramp de grootste en pijnlijkste van geheel zijn leven. Ik heb my altijd verbeeld, dat in zijne liefde voor jongelieden, eene stille vereering van de nagedachtenis van zijnen Henri doorstraalde.

In het academiejaar 1818—1819 bekleedde van der Palm het rectoraat. Hy trof het niet gelukkig, daar er juist in dat tijdperk ook wederom geschillen onder de studerende jongelingschap gaande waren, betreffende dien altoosdurenden twistappel: het ontgroenen. Dit sleepte hem in zeer onaangename, langdurige, en in den grond onbeduidende, onderhandelingen, die hem by zijne veelvuldige ampts- en andere bezigheden wel eens al te lastig vielen. Hy legde het rectoraat neder met eene redevoering *de Imperatore Ali Abu-Talebi filio, Sa-*

---

(1) Zie die voorrede, waarin het karakter en de aanleg van den uitmuntenden jongeling uitvoerig geschetst worden. Groot was de deelneming, men mag zeggen, van het geheele vaderland, in dit groot verlies door van der Palm geleden. Een klein bundeltjen verzen ter uitvaart van Hendrik Albert is voor de vrienden gedrukt. In de Bylagen deel ik de toespraak mede, waarmede van der Palm na dit verlies zijn collegie wederom geopend heeft.

racenorum principum maximo (over Ali den zoon van Abu-Talebi, grootsten der Saraceensche Vorsten) (1).

In het jaar 1833, den ouderdom van zeventig jaren bereikt hebbende, ontfing hy het hem toekomend emeritaat, maar ging echter voort met het geven van zijne lessen, die reeds door schikking met professor Hamaker eenige vermindering hadden ondergaan. Drie jaren later, door het verlies eener by uitstek geliefde dochter (2), die by hem de plaats zijner een jaar te voren overledene echtgenoote vervulde, nedergedrukt, besloot hy, door welmeenende vrienden geraden, het ampt van academie-prediker nederteleggen, « hetwelk" — schreef hy aan curatoren — « hetwelk mij te zwaar valt. Van dezen last ontheven, zal het mij te meer doenlijk vallen mijn overigen arbeid als hoogleeraar voor als nog voorttezetten, en mijne collegiën, op de *series lectionum* aan-

(1) Deze redevoering is in druk uitgegaan. Aardig en geheel in den geest van van der Palm is de wijze, waarop hy daarin, by het aanspreken der studenten, van hunne twisten gewaagt, zonder daar meer van te maken dan hy met zijne waardigheid bestaanbaar acht. » Postremo vos mihi compellandi estis, Ornatissimi juvenes! in quibus maxima est et esse debet Academiae gloria. Quam honesta sit inter vos studiorum aemulatio, mox apparebit, cum septem e vobis in literario certamine victoribus, praemia distribuam. Sed certo scio, neminem esse in hoc Professorum ordine, qui non quisque plurimos hic cernat discipulos, quovis doctrinae praemio dignos: mihi certe ea contingit voluptas felicitasque. Macti igitur estote virtute atque eruditione. *Nullaque porro, nulla umquam inter vos intercedat, praeterquam de doctrinae honore concertatio!*"

(2) Elizabeth Henriëtte van der Palm, eene zeer geestige, begaafde, en degelijke vrouw, overleed den 26sten Juny 1836, in den ouderdom van 42 jaren.

gekondigd, te houden met al de getrouwheid en ijver, waartoe ik mij in staat zal gevoelen." — Hy hield dit vol tot in het jaar 1838, wanneer professor Rutgers hem onthief van den laatsten arbeid, dien hy ten nutte der academische jongelingschap besteedde. En hoe noodig de ruste hem ware, toch kostte hem die afstand.

Gedurende al den tijd dien wy nu, met het oog op van der Palms werkzaamheid als hoogleeraar, doorliepen, plukte niet alleen de studerende jongelingschap, niet slechts de omtrek der academie de vruchten van zijnen onvermoeiden ijver en zelden geëvenaarde gaven; ook het groot publiek deelde daarin en genoot ze overvloedig. Van der Palms eerzucht strekte zich niet uit, om door zijne geschriften in den uitgelezen en uitsluitenden kring der eigenlijk geleerde wareld te schitteren, en deze telkens door nieuwe proeven van diepe studie te verbazen. Het was zijn zucht, verkregen wetenschap toetepassen ten algemeenen nutte. Daartoe bezat hy in zijne uitnemende en veelzijdige bekwaamheden vollediger hulpmiddelen dan iemand; daarin was zijn aanleg en kracht; daarheen had ook geheel zijne vorming en opleiding gestrekt. — Hy kende volkomen de behoefte, den smaak, en de taal zijns volks. In de eerste wist hy te voorzien, den anderen te leiden, aan de laatste gantsch nieuwe bekoorlijkheden bytezetten. Zijne landgenooten by hun God en hun plicht te bepalen; de heilige Openbaring toetelichten, en hare lezing te bevorderen, in een tijd dat men zich daarvan vervreemde; eene zuivere en beminnelijke zedeleer voortestellen, en door zijne voorstelling bekoorlijk te maken; vaderlandslievende gezindheden optewekken en te besturen; het

gevoel voor het schoone te zuiveren en te verfijnen; ziedaar, waartoe hy zich geroepen, waartoe hy zich de kracht gevoelde; ziedaar waaraan hy al zijne studiën, al zijne ondervindingen, al zijne overdenkingen dienstbaar wilde maken; maar altijd met verberging van alle geleerdheid, met terughouding van zijn eigen ik. Zoo min als men in zijn werken opschik van stijl en keur van redekunstige figuren ontmoeten kan, zoo min vindt men er aan de pronkzucht der belezenheid, of de diepzinnigheid der wijsbegeerte toegegeven. Zij schijnen buiten het studeervertrek geschreven te zijn. Slechts de geleerde en de wijsgeer zelve zien door den vriendelijken sluier heen, en erkennen hun meester.

Het eerste geschenk, hetwelk (behalve de uitgave zijner kerkredenen) het vaderland van den uit de staatkundige loopbaan teruggekeerden van der Palm ontfing, was zijn Salomo; een zedekundig weekblad, aan hetwelk de spreuken van den wijzen koning ten leiddraad verstrekten, en waarin hare aesthetische en exegetische beschouwing met de toepasselijke hand aan hand gaan. Reeds lang had hy zijn taal- en letterkundigen arbeid aan dat bijbelboek besteed. Nu werd de vrucht daarvan het algemeen aangeboden, op eene wijze, welke de algemeene belangstelling uitlokte en eene groote goedkeuring verwierf. Driehonderd negentien vertoogen volgden elkander op, en werden met de meeste gretigheid verslonden. Zy maken te samen zeven gewone boekdeelen uit, welke daarna nog twee ruime oplagen beleefden. De autheur begon in het jaar 1808 met het X^de^ Hoofdstuk, en besloot in 1816 met het 16de vers van het

XXII[ste], onder de welkome belofte van op hetgeen alzoo nog van het spreukboek overbleef « mettertijd terugtekomen, en niets van dit voortreffelijk gedenkstuk der oudheid onaangeroerd te laten.” In de voorrede van den tweeden druk verklaart hy zelf zijn Salomo voor datgene zijner werken, waarvoor hy het meeste hart heeft. En deze voorkeur is toeteschrijven aan deszelfs veelzijdige strekking, welke hem gelegenheid gaf tot de rijkste verscheidenheid; aan den onbegrijpelijken arbeid aan deszelfs eersten grondslag, de exegese, besteed; en aan het genoegen en de zelfvoldoening, welke het hem heeft gegeven. Men heeft altijd zeer bewonderd den schat van fijne levenswijsheid en de diepe kennis van menschen en zeden, welke op alle bladzijden schittert, en het is vooral by de lezing van den Salomo, dat men zich telkens geluk zal wenschen met de velerlei afwisseling van des schrijvers levensloop.

In het jaar 1811, terwijl Salomo hem nog bezighield, zette' hy een nieuw werk op, hetwelk hy gedurende een reeks van driëntwintig jaren in vierentwintig deelen volledig maakte; zijne doorloopende bijbelverklaring, namelijk, ten dienste der jeugd. De jonge menschheid was hem altijd dierbaar, en hare onderwijzing, wy zagen het, telkens weder een punt van zijne bemoeiïng geweest.

« Aan de ingezetenen zijner vaderstad Rotterdam, in welker midden hij de jaren zijner eerste jeugd had doorgebragt, droeg hij dit werk als een bewijs van dankbaar aandenken en opregte toegenegenheid op.” Hy had by het opzetten van dezen arbeid lezers van twaalf tot vijftien jaren op het oog; maar gaande weg verloor hy die wel eenigzins uit het

gezicht, hetwelk hy in de voorrede voor het laatste deeltjen goedmaakt met te zeggen, dat hy zich, by het voortschrijven, zijne lezers als langzamerhand opgroeiende heeft voorgesteld (1). Zoo veel is zeker, dat geen enkel zijner werken zoo veelvuldig door oud en jong is ter hand genomen als deze Bijbel voor de Jeugd, welke verscheidene herdrukken beleefd heeft, en nog altijd kan gezegd worden onder de pers te verkeeren.

Van geheel anderen aart was het werk, waarmede van der Palm in het jaar 1816, en dus terwijl Salomo nog naauwelijks voltooid en de Bijbel voor de Jeugd reeds begonnen was, het vaderland verraste: het Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift van Nederlands herstelling. Aan den admiraal van Kinsbergen komt de eer toe voor de hollandsche proza dit haar meesterstuk te hebben uitgelokt. De oude zeeman, blakende voor den roem des vaderlands, had in 1815 de Nederlandsche redenaars, dichters en schilders openlijk uitgenoodigd onze verlossing van de Napoleontische overheersching, elk op hunne wijze, voor het nakroost te vereeuwigen. Hy loofde daartoe aanzienlijke premiën uit, waarvan de eerste bestemd was voor een geschied- en redekunstig gedenkschrift dezer gebeurtenis, in den smaak der ouden, vooral in dien van Sallustius. De uitnoodiging was door hem opgedragen aan de heeren en meesters H. C. Cras, D. Hooft, D. J. van Lennep, en M. C. van Hall, die ook, by eene gelukkige uitkomst, voor

(1) Bijbel voor de Jeugd, XXIV. bl. V—VII.

de uitgave zorg zouden dragen (1). Onder de ingekomen stukken verwierf dat van van der Palm by al de door van Kinsbergen benoemde beoordeelaars eene bekrooning, waarop al wat smaak en gevoel voor 't schoone had het zegel gedrukt heeft. In het begin der maand Juny 1816 gaf de heer Cras hem bericht van dezen triomf, — « zoo het eigenlijk" — schreef hy er by — « een triomf is voor diengene, die in de Nederlandsche welsprekendheid reeds lang met algemeene stemmen de plaats van coryphæus bekleedt." Vóór de uitgave werd van der Palm nog in staat gesteld zijn arbeid op vele punten te verbeteren, daar men hem gaarne den tijd gaf meer naauwkeurige berichten omtrent sommige punten der geschiedenis intewinnen. De heeren van Hall, Walraven, Cras, van Limburg Stirum, en Falcq dienden hem met hunne aanteekeningen. Laatstgenoemde zag, op van der Palms verzoek, het gantsche handschrift oplettend na, en verplichtte hem met een groot aantal scherpzinnige aanmerkingen, waarvan de groote man, voor een goed gedeelte, een dankbaar gebruik maakte. Het stuk verscheen in September 1816, en vertoonde van der Palm in al zijn grootheid als prozaschrijver; doordrongen van den geest der ouden, niet hun slaaf; meester van al het krachtige en lenige zijner moedertaal. De portretten der in dat belangrijk oogenblik onzer geschiedenis handelende personen; met name die van Kemper en van Hogendorp; de karakterschets van Napoleon vooral, werden zeer be-

(1) Zie leven van den Admiraal van Kinsbergen door Mr. M. C. van Hall. Amst. 1841. bl. 248 en volgg.

wonderd. De voorwaarde door van Kinsbergen gemaakt, dat het verlangde geschrift niet strekken mocht tot verlevendiging, maar veeleer tot verbroedering der oude partyschappen, was volkomen vervuld.

Van dat oogenblik af aan was het een lievelingsdenkbeeld van Cras, dat van der Palm, zoo wel geslaagd in dit tafereel uit onze gelijktijdige, ook een of ander gedeelte onzer vroegere geschiedenis op dien voet behandelen mocht, en hy kwam daarop meermalen in zijne brieven terug. Aan wenken van dien aart heeft de groote schrijver echter nimmer gehoor gegeven; het Gedenkschrift van Nederlands Herstelling moest, zonder wederpaar, op zichzelve staan. Hy begreep zeer goed wat hy waagde, indien hy had willen pogen zichzelven zoo niet te overtreffen, dan toch op zijde te streven. En ook had hy zich gedurende geheel zijn leven eene andere taak voorgesteld, tot welker aanvaarding hy zich nu toerustte; het bezorgen eener vernieuwde overzetting van al de boeken des Ouden en Nieuwen Testaments.

Er behoorde moed tot zulk eene onderneming op eenen vijfenvijftigjarigen ouderdom, maar derzelver volle rijpheid kwam hem voor zelfs een vereischte tot dat werk te wezen (1). Hetgeen hy tot ontvouwing en opheldering van het boek der boeken wilde byeenbrengen, moest de vrucht zijn van den arbeid eens gantschen levens; van alles wat zijne bestemming hem geboden had te onderzoeken, en van alles wat hy in de afwisselende omstandigheden diens levens nuttigs en be-

---

(1) Zie het prospectus, medegedeeld in de Bylagen.

langrijks had kunnen opzamelen (1). « Gemeenzaamheid met den oosterschen denk- en spreektrant," zeide hy, « heerschende gelijkelijk in de beide deelen des Bijbels, en met de talen waarin beiden geschreven zijn; eenige gemakkelijkheid, om mij in den zin en stijl der Bijbelsche schrijvers te verplaatsen, en de bewustheid dat ik niets van het mijne, niets dan het woord van God bedoele te leveren; maar vooral het vertrouwen op den bijstand des Almagtigen, door wiens Geest de Heilige mannen gedreven zijnde, gesproken hebben; zietdaar de gronden, waarop ik met vrijmoedigheid deze groote taak aanvaarde, en de bevordering mijnes voornemens van allen, die mij en mijne schriften kennen, durf verwachten (2)." Hare volvoering, hy voorzag het, zou hem, ten minste voor de eerste drie jaren, groote opoffering van tijd en genoegen kosten, maar zoo hy zich in voortduring van gezondheid en krachten naar lichaam en geest verheugen mocht, hield hy haar met eene kalme rustigheid voor uitvoerlijk, en by wèlslagen moest voldoening en voordeel het daaraan te koste gelegde rijkelijk opwegen (3).

Het prospectus verscheen in 1817, en weldra prijkte de geopende inteekening met eene lijst van tweeduizend namen, aan welker hoofd men die der vorstelijke personaadjes, en in wier midden die der geleerdste, kundigste, en verlichtste mannen opmerk-

(1) Zie de opdracht aan Z. M. den Koning, voor het werk geplaatst.

(2) Prospectus.

(3) Uit een gemeenzamen brief.

te (1). In 1818 zag het eerste stuk het licht, met een brief aan de Synode in plaats van voorbericht, waarin de grondbeginselen en inzichten, volgens welke de schrijver te werk gegaan was, werden aangewezen en toegelicht. De overige volgden in 1819, 1820, 1822, 1823, en 1825. Het geheel was dus in zeven jaar voltooid. In 1829, en 1830, maakte de uitgave der apocryfe boeken des Ouden Testaments het werk ook van dien kant volledig.

Men staat billijk verbaasd van zulk een reuzenarbeid, in zulk een kort tijdsbestek ten einde gebracht, terwijl wekelijks door denzelfden man zeven of acht collegiën gegeven en alle professorale plichten; van 1818 tot 1819 ook die van het rectoraat; werden waargenomen; terwijl hy ettelijke malen des jaars voor de gemeente optrad, in verscheidene betrekkingen nuttig was, en meer dan één ander werk uitgaf. Het is waar, hy had veel vóórgewerkt. Zijn geheele leven had hy van het plan zwanger gegaan dat hy nu ten uitvoer bracht, zijn geheele leven daaraan gearbeid. « Ik heb," pleegde hy te zeggen, « ik heb er veertig jaar over gewerkt, waarvan acht als een paard." De Prediker, de gantsche Psalter (2), Jesaia en het grootste gedeelte der Spreuken lagen geheel gereed. Maar men zou echter verkeerd doen indien men zich inbeeldde, dat van der Palm

---

(1) Het getal der inteekenaren klom nog tot ruim 3000. De oplage was van 3387 exemplaren, die allen verkocht zijn. Van de tweede uitgave in 8°. zijn tot heden circa 3000 exemplaren verspreid, en ruim 1700 van de 8°. aanteekeningen. Deze uitgave verscheen van 1827—1830; de aanteekeningen, van 1831—1835; apocryfe boeken, 1838.

(2) Zie de voorrede voor de liederen van David en Azaf.

by de vruchten van zijnen vroegeren arbeid en onderzoekingen berustte. « Na al de jaren arbeid," schreef hy by voorbeeld aan de Synode, by de toezending van het derde stuk, — « door mij aan de Salomonische boeken besteed, vind ik nog zoo veel stof tot nieuw onderzoek, dat ik veel langzamer moet voortgaan dan ik mij had voorgesteld; daar ik alle denkbeeld van overhaasting, indien het mij somtijds bekoren mocht, zorgvuldig poog te vermijden." — En hoe vermogend moest de verzoeking daartoe zijn ten opzichte eener onderneming, waarin zulk een aanzienlijk geldelijk belang stak, hetwelk, indien hy vóór de voltooiing bezweken ware, geheel zoude zijn verloren geweest. Maar juist in deze van der Palms aangeboren en geoefende bedaardheid was voor hem de mogelijkheid gelegen, een arbeid van dien ontzettenden omvang dus voorspoedig ten einde te brengen. Een man van dezelfde geleerdheid, bekwaamheid, gaven, en misschien nog meer genie, indien hy daarby van een voortvarend, driftig, bewegelijk gestel geweest ware, zou nimmer voor zulk een werk geschikt zijn geweest. Want het was een geheel andere taak den Bijbel overtezetten in de 19de eeuw dan in de 16de, toen Luther haar, ook onbygestaan, op zich nam. Zy was nu zooveel omslachtiger geworden, als zy toen grootscher was.

De familie bewaart het handschrift van dit hoofdwerk des onvermoeiden schrijvers. Alleen het stoffelijke daarvan boezemt eerbied in. Het bestaat uit ettelijke, niet boeken, maar riemen papier, met klein schrift, zeer dicht beschreven. Maar dit schrift drukt als het ware geheel den aart en de stemming des

beroemden vertalers uit. In het begin, aan het einde, in het midden, waar men het opslaat, overal is het volmaakt hetzelfde, als ware het, by mirakel, door dezelfde vaste hand, met eene zelfde pen, op eenen zelfden dag geschreven. Al de regels zijn volmaakt recht, al de letters even duidelijk en helder; nergens een inktvlak, nergens een smet. De man van orde, klaarheid en netheid, even naauwgezet omtrent den stijl zijner aanteekeningen als omtrent dien van den text, en die niet slordiger stelde in de noten op het boek der Openbaringen als in die op het boek Genesis, spreekt er u uit toe. Uiterst zelden ontmoet het oog een doorgehaald woord; want het is het handschrift van den bedachtzamen van der Palm, die de pen niet op het papier zette, vóór zijne denkbeelden geheel tot rijpheid gekomen waren niet alleen, maar ook voor hy het met zich zelven eens was over de meest gepaste wijze om ze uittedrukken, en die gewoon was te zeggen: « Ik schrap in mijn hoofd uit (1)."

Indedaad nooit was iemand geschikter voor de volkomene beoefening van het *festina lente* dan van der Palm; van der Palm, die den eenen dag nooit met een ander gelaat opstond dan den anderen; die zich alle dagen met dezelfde helderheid, dezelfde genoegelijkheid in zijn leuningstoel nederzette, en na het diepzinnigst onderzoek of de verhevenste bezigheid, met

---

(1) Van der Palm schreef nooit iets over; zelfs niet voor de pers. Een knap letterzetter kon een blad druks van hem afzetten, waarvan geene revisie noodig was; zoo duidelijk was de copy. Men ziet in de by dit werk gevoegde steendrukplaat de *copy figuratief* van eene bladzijde van het H. S. der Bijbeloverzetting.

datzelfde kalm en opgeruimd gelaat in den kring der zijnen of in de byeenkomsten der gezelligheid plaats nam, als of er niets in zijn hoofd was omgegaan; van der Palm, die, gelijk hy van den vroegen morgen af alle de uren, die te zijner beschikking stonden, aan zijne taak toewijden wilde, ook nooit door lichaams- of zielekwelling verhinderd werd daaraan werkzaam te zijn.

En wèlk een onderwerp hy ook behandelde, deze zelfde gelijkmoedigheid bleef hem by. Men kan het zijnen stijl, ook waar die de hoogste vlucht en den snelsten loop neemt, altijd aanzien dat de autheur de teugels houdt en zich zelven volkomen meester blijft (1); maar men mag zich ook overtuigd houden, dat de bladzijden, waarop dit het geval is, met geen oogenblik meer drift geschreven zijn dan alle de andere. Van der Palm had zich van zijne jeugd af aan in dit opzicht in het strengste zelfbedwang geoefend; eindelijk was het hem geheel tot gewoonte geworden. Als de schoone Pallas uit Jupiters hoofd, geheel gewapend, zoo kwamen zijne meesterstukken op het papier, geheel af, geheel zoo als zy blijven moesten. Nooit hield hy zich op met wat men *retoucheren* noemt, ook niet by eene tweede uitgave na jaren tijdsverloops. « Zorg toch," dit was honderdmaal zijn raad aan jonge schrijvers, « dat wat gy doet in zichzelven volkomen, *fini* zij; als een marmeren standbeeld, waaraan de gevoeligste vingertop geen oneffenheid ontdekken kan."

(1) » Een goede stijl moet op den duur een geanimeerden draf volhouden," zeide hy dikwijls, » en altijd in staat zijn om in den galop te schieten; maar het zeer zelden doen."

Te midden van deze ontzettende arbeidzaamheid vond van der Palm nog den tijd, ook als ongewijd redenaar zijnen roem op de onbesprokenste wijze uittebreiden. Sedert 1799, toen hy op last van het Uitvoerend Bewind zijne Nationale redevoering had uitgesproken, was die roem zoo zeer gevestigd, was hy in het oog der Nederlandsche natie zoo zeer de redenaar by uitnemendheid, dat by iedere groote gelegenheid niemand anders dan van der Palm werd aangewezen om het woord te doen. Zoo had hem koning Lodewijk in het jaar 1808 tot redenaar by de feesten der Unicörde benoemd. Zoo was hy het die, ten tijde van den watersnood in 1809, aan eene door weldadigheid beraámde zangoefening te Leyden waarde moest byzetten door zijne altijd begeerde welsprekendheid (1). Toen in 1823 te Haarlem het derde eeuwfeest der Drukkunst stond gevierd te worden, rekende men het noodig een wedstrijd te openen ter verkrijging van een dichtstuk, de statigheid dier feestviering waardig, maar voor de redevoering, die men daarby begeerde, werd aan niemand anders dan aan van der Palm gedacht. Het volgend jaar, moest hy het wederom zijn, die aan den 250sten verjaardag van Leydens verlossing met zijne heerlijke taal luister byzette; en in 1825, wy zagen het reeds, droegen hem zijne op hem hoogmoedige academiebroeders de taak op, hen op hun belangrijk herinneringsfeest voortegaan. Reeds vroeger riep de maatschappy Felix Meritis de hulp van zijn gadeloos

(1) Zie deze en al de verder opgenoemde stukken in de 4 deelen Red., Verh. en Losse Geschr. — behalve nogthands het stuk op Beeckman, afzonderlijk uitgegeven. Leyden.

talent in, by gelegenheid eener uitdeeling van eereblijken aan onderscheiden kunstenaars, waarby hy over de waarde van het Oordeel der nakomelingschap uitweidde; maar in 1824 vergde zy van hem den treurig zoeten plicht de nagedachtenis van zijnen hooggeschatten vriend Kemper, de lust aller braven in geheel het vaderland, met eene lijkrede te vereeren. In 1820 had de Leydsche afdeeling der maatschappy van Fraaie Kunsten en Wetenschappen hem een dergelijke hulde voor zijnen geliefden Borger gevraagd — neen! hy had zichzelven daartoe aangeboden, « zich verbeeldende dat indien men de schim van Borger had kunnen raadplegen, hij hem niet als lijkredenaar zoude versmaad hebben, gelijk hij zelf niemand liever dan Borger tot den zijnen zou hebben gewenscht." Nog in 1832, wees hy als negenenzestigjarig grijsaart het aanzoek der studerende jongelingschap niet af, die hem (1) verzocht aan haren gesneuvelden broeder eene hulde te brengen, duurzamer dan het marmer, dat zy tot vereeuwiging zijns naams had doen uithouwen.

In dit alles blonk, behalve hetgeen ieder daaraan roemde, niet weinig uit die *groote welwillendheid* van van der Palms karakter, waardoor het hem veel moeielijker zou gevallen hebben zich aan dergelijke uitnoodigingen te onttrekken, dan er op eene schitte-

---

(1) » Als den oudsten van de faculteit der Letteren," had hy de bescheidenheid van te zeggen.

Zie het Verhaal der inwijding van het gedenkteeken ter nagedachtenis van L. J. W. Beeckman, gesneuveld als vrijwillig jager der Leydsche Hoogeschool door J. H. v. d. Palm. Leyden, 1832.

rende wijze aan te voldoen; die zelfde welwillendheid, welke hem, als de gelegenheid zich ongezocht opdeed, nimmer deed weigeren in zeer vele steden des vaderlands, en zelfs op zeer nederige dorpen den kerkelijken leerstoel te beklimmen, tot niet weinig voordeel voor de armen der gemeente. — Zoo dikwijls zijn lidmaatschap van onderscheidene geleerde maatschappyen de vervulling eener spreekbeurt van hem eischte, versmaadde hy de verschooning, welke hem de vele gewichtige werkzaamheden, die hem overstelpten, zoo gereedelijk zouden hebben aangeboden, en toonde zich geheel bereid daaraan te voldoen. Het Koninklijk Instituut, de maatschappy van Letterkunde, die van Fraaie Kunsten, in onderscheiden afdeelingen, die Tot Nut van 't Algemeen, Felix Meritis te Amsterdam, Diligentia in den Haag, anderen, zagen hem beurtelings op hunne spreekgestoelten. De onderwerpen die hy koos en derzelver behandeling teekenen van der Palm geheel. Overal spreekt zijn fijne smaak, zijne wijsheid tot matigheid. Zijne theorie van het leven en zijne theorie van de kunst is in deze redevoeringen nedergelegd; en in allen geeft hy zichzelven geheel, zonder echter eenigzins den schijn op zich te laden zichzelven op te dringen. Schetst hy den « waren aart der welsprekendheid," zijne rede levert als de proef op de som; prijst hy de « welsprekendheid van Cicero," het treft een iegelijk, hoezeer hy op Cicero gelijkt in alle de opzichten, die het meest prijzenswaardig zijn. Brengt hy, onder den schijn van « het middelmatige" in zijne bescherming te nemen, het in zijn soort volkomene, voor plaats en tijd gepaste, tot zijn doel

genoegzame, het niet naar den heerschenden smaak gebogene, eene billijke hulde toe, men hoort den schrijver, die zich de algemeene beschaving ten doel stelt, en die, om door allen verstaan te worden, zich weet te bedwingen, spaarzaam te zijn, eenvoudige vormen te kiezen. Gispt hy « het versmaden en veronachtzamen van de regelen der kunst," men geeft hèm gaarne dat recht, die de groote kunst verstaat de kunst door de kunst te bedekken; die tot in de hoogere staatkunde der kunst is doorgedrongen, en zich van hare fijnste listen weet te bedienen, zonder dat men er iets van vermoedt. Wijst hy « eenige vereischten der eenvoudigheid van stijl" aan, het is als wilde hy de moeielijkheid en hooge waarde dier eenvoudigheid doen zien, waarover de geheele wareld hem prijst, zonder dat het grootste gedeelte zijner bewonderaars zich eenig denkbeeld maakt, dat zy meer is dan eene aangeborene gave, of eenig vermoeden heeft van den gedurigen strijd, dien een man van genie en talenten tegen zichzelven te kampen heeft om harent wille (1). Treedt hy op om over den « invloed en de waarde van het uitwendige te spreken," hy heeft ze reeds half bewezen voor hy nog spreekt, door het liefelijk geheel van uiterlijke voorrechten, hem door de natuur in gelaat en gestalte geschonken, het welvoegelijke van zijn kleeding, waarvan hy juist zooveel werk maakt als noodig is,

---

(1) » Men prijst my altijd over mijne eenvoudigheid, mijne eenvoudigheid!" zeide hy eens tot een zijner vertrouwdste vrienden, na eene openlijke voorlezing, welke dat compliment weder overvloedig had uitgelokt; » maar men weet niet wat voor moeite my die gemakkelijke eenvoudigheid kost!"

om den schijn van geleerde achteloosheid en dien van behaagzieke ijdelheid beiden van zich te weeren; het hoogbeschaafde in alle zijne manieren, statig zonder gemaakt, bevallig zonder zwierig te zijn. Spreekt hy over het « gezond verstand," nooit is er gezonder over gesproken dan door een man, wiens oog zoo eenvoudig is en wiens blik toch zoo diep doordringt, dat hy de geheele termenkraam der diepzinnige wijsbegeerte missen kan, gelijk hy ze haat (1). En waar hy de grenzen der betamelijke « eigenliefde," en de grenzeloosheid der « algemeene welwillendheid" aanwijst en duidelijk maakt, daar smelt hy zelf zoodanig in een met de beelden die hy teekent, dat de natie op dit punt geene andere schets van zijn karakter behoeft, dan hy daarin zelf heeft gegeven. Niet minder heeft hy recht van spreken, wanneer hy zich « eenheid en verscheidenheid" (2) ten onderwerp kiest; hy in wien de rijkste verscheidenheid van gaven het meest eenstemmig geheel daarstellen; of wanneer hy den kunstenaar vooral, by het « noodige der zelfkennis" wil bepaald hebben (3), hy

(1) Van de in het laatst zijns levens vooral in de mode geraakte philosophisch-aesthetische beschouwingen had hy den grootsten afkeer. » Het gaat my te hoog," zeide hy dikwijls met knorrigheid: » ik kan al dat moois niet begrijpen."

(2) Deze redevoering is geplaatst in den Recensent ook der Recensenten, Dl. XXIV. St. II. (1831) bl. 205. Al de overige hier opgenoemde zijn verzameld in de 4 deelen Verh., Redev. en Losse Gesch.

(3) Een jong kerkredenaar vroeg hem eens, » wien hy hem meest aanraden zoude te bestuderen." Van der Palm andwoordde: » *u-zelven.*" Doch vriendelijk als hy was, nam hy, na een korte pooze, de kleine verlegenheid weg, waarin dit onverwacht andwoord den vrager gebracht had, door er op te laten volgen: » doch dit vraagt gy niet. Welnu; Massillon."

wiens gezamentlijke arbeid zoo duidelijk in 't licht stelt, hoe juist hy het terrein te kiezen wist waarop hy geheel te huis was, met opoffering van alle bypaden, waarop hy nogthands ook geen gantsch ondergeschikte figuur zou hebben gemaakt; zoo als wy daarvan de bewijzen gezien hebben in het opgeven van de genoegens en den lauwer der poezy, en later in het terugtreden van het veld der oostersche taalstudiën, toen die eene richting namen minder overeenkomstig met zijnen aanleg. Het was ook deze zelfkennis, welke hem het spreekgestoelte verlaten deed, vóór men hem van eene vermindering begon te verdenken, waarvan het denkbeeld hem altijd onverdragelijk scheen. Zijne laatste redevoering, in het jaar 1833 uitgesproken, had de slaafsche en lofwaardige Navolging ten onderwerp, en daar hy ze niet in druk gegeven heeft, noch kennelijk daarvoor afgezonderd, moeten wy het er voor houden dat ook hier zijne kunstenaars-zelfkennis hem bestuurd hebbe, en ons voor de onbescheidenheid wachten ons daaraan te vergrijpen.

Aandoenlijk is my altijd voorgekomen zijn terugkeeren tot Salomo, nadat hy de groote taak, die hy zich had voorgesteld, sedert lang volbracht had, zich van het groot tooneel der letteren meerendeels had teruggetrokken, en zich tot de ruste van den academischen en kerkelijken leerstoel bereidde. In het jaar 1838 voltooide hy in een matig boekdeel de behandeling der IX eerste hoofdstukken van het spreukboek, op een eenigzins anderen voet dan waarop hy de vroeger uitgegeven spreuken bewerkt had, daar de aart der stoffe zulks medebracht, en noemde dit werk zijner reeds vergevorderde dagen « de vrucht eener ernstige

poging, om nog aan den laten avond zijns levens door zijne geschriften eenig nut te verspreiden, in afwachting van den Goddelijken zegen." Het laatste gedeelte des spreukboeks (van Hoofdstuk XXII vs. 17 af) bleef nu nog over, en ook daaraan begon hy in den zomer van 1839, maar bracht het niet verder dan de twee vertoogen, welke ik het weemoedig genoegen gehad heb aan het publiek mede te deelen (1), en welke « nog overvloedig doen blijken, hoe zelfs de hoogst geklommen ouderdom het helder hoofd des schrijvers niet benevelde; en tevens hoe zijn opmerkzame geest nog zelfs in zijn laten levensavond kennis bleef nemen van hetgeen laatst en nieuwst de algemeene aandacht tot zich trok (2)," gelijk hy daarvan aan al wie hem omringden op den duur de duidelijkste bewijzen gaf. Maar hoe helder zijn geest ook bleef, zijn voortbrengend vermogen nam af; en daarby begon het zien en schrijven, dat hem zoo lang gemakkelijk gevallen was, eindelijk te haperen. Het was hem echter zulk eene stalen gewoonte het grootste gedeelte van den dag op zijn studeerkamer te blijven, dat hy er, zoo lang hy dat vertrek bereiken kon, nog dagelijks een uur of acht vertoefde, schoon hy er eindelijk niets anders meer doen kon dan lezen. — Daar had hy een lang menschenleven gezeten voor een kleinen lessenaar, in een niet eens zeer gemak-

---

(1) Tweede vervolg op Salomo, door J. H. van der Palm, behelzende den laatsten arbeid des schrijvers en het register. Leeuw. 1841.

(2) Voorbericht op dat 2de vervolg. Ik bedoelde hier bepaaldelijk de uitweiding over de Mnemotechnie, kort voor de dagen, waarin hy die vertoogen schreef, door den heer Montry op nieuw ter sprake gebracht.

kelijken armstoel, te midden van de groote boekery der Schultensen (1), met zijn eigen boekenschat vermeerderd. In deze heerschte niet die netheid, welke men by den eigenaar verwacht zoude hebben; maar de verwarring was door langdurig en veelvuldig gebruik veroorzaakt, en het ontbrak hem altijd aan tijd, gelegenheid en ruimte de orde te herstellen. Aan zijn rechterhand stond de groote greenhouten schrijfstellaadje, die de geheele kamer midden doordeelde, en waarop het grootste gedeelte van het suppellex, de verschillende bijbeluitgaven en vertalingen, nog lag opgeslagen. Voor hem lag meestal een of ander losgemaakt blad uit den Hebreeuwschen Codex, en een octavo bijbel by Keur, door Schultens gebruikt en thands mijn eigendom; een geschenk van zijne stervende hand. Boven den haard het silhouet van van de Perre. — Hoe dierbaar was hem dat vertrek, en wat moet het hem gekost hebben, toen hy in de laatste maanden zijns levens besluiten moest, zich de moeite niet meer te vergen, derwaarts te gaan. Nogthands was de kracht zijner ziel, de kalmte zijner berusting zoo groot, dat niemand hem daarover ooit eene klacht heeft hooren uiten. Maar zoo lang hy die kamer nog bezocht, zonder er naar zijn wensch te kunnen bezig zijn, mishaagde hy meermalen zichzelven, en zag men hem vaak des avonds beneden komen, met zijn blakertjen in de hand, zoo als hy sedert een halve eeuw gewoon was, maar nu met de woorden van den Prediker op de lippen אין-לי בהם חפץ, *ik heb geen lust in dezelve.*

---

(1) Hy kocht die in haar geheel in den jare 1794.

« Niet altijd" — heeft van der Palm ergens gezegd (1) — « niet altijd is het levende geslacht even onregtvaardig in de waardering der groote talenten, die in deszelfs midden bloeijen. Hoe vele geletterden, hoe vele beoefenaars der schoone en beeldende kunsten, zamelden bij hun leven een rijken oogst van zelfvoldoening uit de achting, de goedkeuring, en toejuiching hunner tijdgenooten, genoegzaam om hunnen ijver aantemoedigen en hun eergevoel te streelen." En voorzeker de man die dit zeide, mocht zich tot die gelukkigen rekenen. De eer die hem wedervoer heeft byna altijd gelijken tred gehouden met zijne verdiensten, en toen deze haar hoogste toppunt hadden bereikt, was er byna niemand, die hem betwistte wat hem toekwam: de hoogste plaats. Zijn redenaarsnaam heeft onder alle standen eene vermaardheid, als misschien alleen de dichternaam van Vondel by onze natie met hem deelt. Met de aanzienlijksten uit den lande door vroegere betrekkingen in aanraking gekomen, en tot den eenvoudigsten stand afdalende door zijne werken, was hy overal in eere. Geen gezelschap in de academiestad, waar hy niet ongenoodigd welkom zou zijn geweest; geen burger op hare straten, die den hoed niet « voor mijnheer van der Palm" lichtte; geen kind, dat zijn naam niet kende; geen grijsaart, die hem niet de hooger hand gaf.

En deze algemeene vermaardheid en echte populariteit vond haren wederklank in het overwicht,

(1) Redev. over het Oordeel der nakomelingschap.

hetwelk hy op zijne medeleden van de vaak zoo onbroederlijke broederschap der geleerden oefende, waar men hem, met eenparige stem, als den eersten onder zijne evenkniën beschouwde. Met van der Palm werd heimelijk noch openlijk om den voorrang getwist; want indien al de een op dit, de ander op dat grondgebied zijne meerderheid boven hem gevoelen mocht, allen erkenden in de vereeniging zijner gaven en bekwaamheden een zoo gesloten geheel, dat zy hem geheel afzonderlijk staan lieten op eene door niemand bereikte hoogte. Van wien men ook naijverig zijn mocht, van der Palm scheen ten laatste zelfs boven het bereik der jaloezy. Zijne meerderheid in den geleerden kring, die hem omringde, was als de meerderheid van een vader onder zijne zonen, dien zy geen van allen benijden, waarop een iegelijk hunner trotsch is.

Algemeen was dan ook de hulde door mannen van allerlei wetenschap aan van der Palm gebracht. Al wat voor het algemeen de pen voerde, onder zijne amptgenooten te Leyden, of aan andere academiën, ja byna in het geheele vaderland, legde de vrucht van zijnen arbeid of gaven aan zijne voeten neder; van den onaanzienlijksten burger af tot den Graaf van Hogendorp, van den kleinsten poëet tot Bilderdijk (in de dagen van goede verstandhouding tot 1823) toe. Een iegelijk stelde prijs op zijn oordeel, zijne goedkeuring, zijne aanmerkingen. Het lidmaatschap van byna alle geleerde maatschappyën in Nederland werd hem opgedragen, en in derzelver vergaderingen golden zijn advies en uitspraken voor eene dubbele stem. De Leydsche hoo-

geschool verhief hem in het jaar 1812, onder het rectoraat van Brugmans, tot doctor in de godgeleerdheid. De maatschappy van Nederlandsche letterkunde gaf zich de eer hem in 1830 een gouden eerepenning te schenken als een der twee mannen, die in de laatste halve eeuw de Nederlandsche letterkunde onder de hoogste verplichtingen hadden gebracht en het uitnemenst verrijkt (1); de ander was Bilderdijk.

Ook aan buitenlandsche vermaardheid ontbrak het hem niet. Zijn Ecclesiastes had daartoe den grond gelegd. Silvestre de Sacy hield met van der Palm, tijdens zijn eerste professoraat en daarna, eene geleerde briefwisseling. Prof. Bernstein te Breslau, Rey te Parijs, en vele andere geleerden zonden hem geregeld exemplaren hunner geschriften, waarby zy niet zelden de vereerendste betuigingen voegden (2). In 1822 ontfing hy het diploma als associé correspondant de la Société Asiatique te Parijs. Algemeen wist men dat van der Palm een der coryphæën onzer Nederlandsche letterkunde was,

---

(1) De medaille heeft aan den eenen kant den stempel der maatschappy, en aan den anderen dit opschrift:

Hulde
aan
J. H. van der Palm.
1830.

(2) Zoo noemt hem Bernstein: *Virum longe celeberrimum meritorum praestantia illustrissimum, Batavorum principem disertorum.*

en tot in hoogen ouderdom ontfing hy als zoodanig bezoeken van geletterde vreemdelingen.

By de oprichting van het Koninklijk Instituut in 1808, werd van der Palm terstond door koning Lodewijk tot het lidmaatschap benoemd. In datzelfde jaar werd hy ook door hem in de orde van de Unie opgenomen; waarvan hy, als wy zagen, tot redenaar werd verheven. Napoleon wisselde in 1812 de decoratie dezer orde voor die de la Réunion in, en koning Willem begiftigde hem in het jaar 1816 met die van den Nederlandschen Leeuw.

Al deze eer was niet in staat iets aan van der Palms beminnelijke eenvoudigheid en zedigheid te veranderen. Zekerlijk hy droeg ze niet zonder eenige fierheid, niet zonder de innige bewustheid haar niet gantsch onwaardig te wezen, niet geheel zonder langzamerhand aan den koninklijken titel te gewennen, die hem in het rijk der letteren altijd tegenklonk, zoodat het hem eenigzins moeielijk gevallen zou zijn daaraan te hooren twijfelen, en min of meer vreemd op het laatst, indien men hem genoopt had zich te bewegen in een kring, die zich niet om hèm bewoog. Hy wist dat hy, zoo als hy in 1821 aan een zijner belangrijkste vrienden schreef, iemand was, « die zoo een weinigjen naar zijn vermogen de eer der Nederlandsche taal en letteren ophield, en min of meer op den geest zijner medeburgers gewerkt had." — Het beoordeelen zijner werken vertrouwde hy slechts aan zeer weinigen toe; doch aan deze dan ook geheel; en zijne eigene beschouwing er van was alles behalve onbepaalde ingenomenheid. Van zijne vriendelijke kieschheid in het

bejegenen van zijn intellectueel minderen, en volstrekten eerbied voor eens iegelijks verdiensten had ik vroeger gelegenheid te spreken. Hy stiet niemand door eene hooge of meesterachtige houding van zich af. Nooit predikte hy zichzelven; nooit citeerde hy zichzelven; nooit (misschien wel eens te weinig) nam hy een beslissenden toon aan; nooit verwierp hy uit de hoogte. In zijne afkeuring zelfs van anderer geschriften was zachtheid gemengd. Al wie tot hem naderde hief hy veeleer tot zich op, dan dat hy met eene houding van aanzienlijkheid tot hen afdaalde. Van daar dat hy door allen, die hem van naby kenden, niet alleen werd vereerd maar ook bemind (1).

My dunkt, nog zie ik den eerwaardigen grijsaart, in een gemengd gezelschap binnengetreden, het gepoeierd hoofd eenigzins opgeheven; door mannen van allerlei leeftijd, rang en verdiensten omringd, die hem elk op hun beurt naderen met de uitdrukking van achting en eerbied in houding en toon. Voor elk hunner heeft hy iets vriendelijks, iets hartelijks, iets dat genoegen doet. Doch terwijl zy zich om hem verdringen, bemerkt zijn allesoverziend oog op den achtergrond van 't vertrek den een of anderen, die door jeugd, natuurlijke blooheid, of als hem geheel onbekend, het niet, of althands niet spoedig, wagen durft hem aantespreken. Naar dezen wendt hy zich wel spoedig, bemoedigt hem door

(1) » Senem — omnibus bonis carissimum, quemque nos omnino et venerabamur omnes et in oculis veluti ferebamus,'' noemt hem zijn amptgenoot de hoogeerwaardige Clarisse in zijn Prologus, quo Js. Hci. v. d. Palm exemplum futuris theologis ad imitandum proposuit. Lugd. Bat 1841.

zijn zacht oog, en toont hem in de eerste vier woorden, dat hy hem zoo vreemd niet is als hy wel denkt. Hy weet een punt van aanraking te vinden of te scheppen, en alras een onderwerp van gesprek op te delven, waarin de toegesprokene gunstig uit kan komen. Hoe beminnelijk zijn toon met de vrouwen is laat zich gevoelen; beminnelijk door eenvoudigheid, ongemaaktheid, gemakkelijkheid, en oplettende belangstelling in hetgeen binnen haar eigenen kring ligt. Het gesprek wordt algemeen. Hy is het niet die er zich meester van maakt, en toch *is* hy het ontegenzeggelijk. Men hoort hem niet slechts, men luistert naar hem. Zijne woorden klinken zacht en welluidend; hy spreekt gepast, niet afgepast; hoffelijk, niet hoofsch. Al wat hy zegt is eenvoudig en toch buitengewoon; zijne juistheid van uitdrukking op alle onderwerpen, belangrijke en min beduidende, is treffend, zijn toon is opgeruimd; vrolijk; voor allen aangenaam. Er is iets recht gezelligs in zijne houding en in al zijne bewegingen. Is onderlinge uitspanning het doel der samenkomst, gy zult hem niet licht op het grondgebied der wetenschap verlokken, maar evenmin tot het beuzelachtige zien afdalen. Of is dat ter sprake, hy weet er in een oogenblik zout en geur aan bytezetten. Hy heeft by alles zijne kleine herinnering, zijn kort verhaal, met naïveteit voorgedragen, en hoewel gy het meer van hem gehoord hebt (naar de zwakheid van den ouden dag, waarvan ook van der Palm niet vrijbleef) weder perst hy u een glimlach af. Neemt het gesprek een belangrijker richting, raakt het gewichtiger on-

derwerpen, gy zult hem nooit met vervoering, maar wel met klem hooren spreken; weinig woorden die alles afdoen. Behaagt het onderwerp des gespreks hem niet, hy weet het te veranderen, niet zoo schielijk en kort dat het verlegenheid teweegbrengt, maar toch duidelijk genoeg om alle tegenworsteling aftesnijden. De kunst van als hy 't verkiest te zwijgen, zonder den schijn van onwil optewekken, verstaat hy meesterlijk. Een greintjen minder achterhoudendheid zou nu en dan misschien wel van hem mogen worden gevergd. Wee dengene, die hem tot spreken wil verlokken op een punt, waarop hy voorgenomen heeft zich niet uittelaten. Een weinig beschaamdheid moet het hem zekerlijk kosten, maar alras heeft hy medelijden en zalft de geslagene wonde.

Zoo was van der Palm altijd, overal, het model van echte beschaving; altijd, overal de eenvoudige, liefelijke, eerbiedwaardige man. — Geen meerderheid van gaven, geen veelheid van eerbewijzingen en roem konden hem anders maken.

Maar niet alleen eer en roem was de vrucht van zijnen verdienstelijken en onafgebroken arbeid. Deze bracht hem ook tijdelijk voordeel aan. Zonder eenige fortuin was hy zijne loopbaan ingetreden; doch ook zonder bezorgdheid, wetende dat hy door de goedheid Gods in zijne talenten een waarborg had tegen gebrek. Hy stelde geen byzonderen prijs op rijkdom, maar had behoefte aan eene zekere aisance, zoo als hy dien in den hoogsten graad by den heer van de Perre had leeren kennen; en gelukkig was het voor hem, dat hy niet veroordeeld was tot een bekrompen leven. Hy was slecht financier, hield

niet van overleggen (1), en was in eene hooge mate goedgeefsch. Hy vond geen genoegen in eene luisterrijke levenswijze, pracht van meubelen, of veelheid van bedienden. Hy bezat te Leyden zelfs nooit eene eigene woning. Maar hy was niet de man, om zich of de zijnen eenig geoorloofd genoegen te ontzeggen, om der zuinigheid wil. Ofschoon uiterst matig in 't gebruik van spijs en drank (hy hield meer van proeven dan van eten, pleegde hy te zeggen) was hy gesteld op eene goede tafel. Hy was een fijn gastronome, maar nog meer voor anderen dan zich zelven. Zijne gastvrijheid was metterdaad oostersch. Zijn huis stond waarlijk open voor elk, die by hem werd ingeleid, en hy studeerde er altijd op, beweegredenen te vinden tot eene of andere noodiging. Een volmaakter gastheer bestond er niet. Hy behartigde het genoegen van alle zijne gasten te samen, en van ieder in het byzonder. Zijn huis had voor elk die er was toegelaten eene bekoring, welke maakte dat men zich nergens liever dan daar genoodigd zag.

In het jaar 1821 kocht van der Palm een klein Buiten, onder Soeterwoude, even buiten de Koepoort; hy noemde het Oosterhof, niet zonder toespeling op zijne studiën. Daar bracht hy het schoone saizoen door. Een der koepels daartoe behoorende richtte hy tot zijn studeerkamer in. Zoolang hy

(1) » De horoscoop, dien ik als jongen getrokken heb," vertelde hy: » hield in dat ik *veel wils genieten zou, maar weinig overleggen.*" — Men heeft zich wel eens overdreven voorstellingen gemaakt van de opbrengst van van der Palms werken. Nogthands is het zeker, dat zy die van alle andere in dit land zeer verre overtrof.

echter nog aan de bijbeloverzetting werkte en collegiën te geven had, sleet hy den voormiddag op zijn studeerkamer in de stad. Maar het laatste deel van Salomo schreef hy daar. Een Hebreeuwsch testament, een Statenbijbel en schrijfbehoeften, was al wat men er vond. Bezocht gy hem op Oosterhof, hy liet u niet gaan, voor hy u zijn kleinen eigendom door-, en langs de vruchtboomen (hy hield meer van de vruchten dan van de bloemen) had omgeleid; en hy sprak met zooveel belangstelling van zijne perzikken en meloenen, en wees u met zooveel ingenomenheid duizend byzonderheden van zijn kleinen lusthof aan, dat gy u voor een oogenblik verbeeldet een man voor u te zien, die al zijn tijd in dergelijke genoegens doorbracht. Hy voelde zich daar recht gelukkig en tevreden, en eene groote zelfverloochening moet hem in den laatsten zomer zijns levens het besluit gekost hebben daar niet heentegaan. Nogthands heeft ook daaromtrent niemand ooit eene enkele verzuchting uit zijn mond gehoord.

Zekerlijk het was ten allen tijde een feest van der Palm te zien, door hem ontfangen, en wat hetzelfde was, door hem met vriendelijkheid bejegend te worden. Maar welk een genot het voor het hart was, hem te aanschouwen in het innigste van zijn huisselijk leven, daarvan zal wel niemand in staat zijn naar waarde te spreken. Daar eerst zag men van der Palm in zijne volle beminnelijkheid, in den waarachtigen adel zijner liefderijke ziel. Zijn huis was een tooneel van ongestoorden vrede, vreugde en geluk, en hy wist al wie hem omringden, tot zijne dienstboden toe, van zijnen geest te doordrin-

gen. Ieders rechten, ieders genoegens werden door hem met de uiterste zorg ontzien en behartigd. Een allertederst echtgenoot leefde hy geheel in en voor zijne lieve, zachte, vrome gade, die zijn levensgeluk ook by minder voorspoed volmaakt zou hebben doen zijn. Nooit zag men het *vaderlijke* volkomener uitgedrukt dan in hem; zelfs zonder van zijn bloed te wezen, kon men zich byna niet onthouden hem vader te noemen. Omringd van zijne kinderen en kleinkinderen scheen hy waarlijk een patriarch van den ouden tijd. Hun geluk te bevorderen, hun genoegen te vermeerderen, hen vrolijk en dartel rondom zich te vergaderen, dat was de wellust zijns levens. Te midden zijner ernstigste bezigheden; ja, in zijne laatste levensjaren, te midden van zwakte en lijden; plannen tot hunne uitspanning uittedenken, hen met geschenken te verheugen, hen te onthalen, en door allerlei groote en kleine oplettendheden te bewijzen hoe zeer zy zijn hart vervulden; deeltenemen aan hunne vermaken, aan hunne spelen, te lachen om hun onschuldige dwaasheid, en belangtestellen in wat hùn belangrijk voorkwam, al was het verre beneden zijne aandacht geworden, ziedaar waartoe hy zich immer verledigde. Tot in zijn hoogsten ouderdom toe, verveelde hem nimmer de drukte, de vrolijkheid van jongelieden. Wy hebben hem gezien in zijn zesenzeventigste jaar, in het karakter van Rector Magnificus met toga en driekanten hoed, deel nemen aan de parodie op eene publieke promotie, in de week waarin ik my tot mijne wezendlijke promotie voorbereidde, en hy zijn huis had opengezet voor al den omslag en drukte, die een zoodanige gebeur-

tenis voor een niet geheel van vrienden en betrekkingen verstoken student medebrengt; luister byzettende aan onze dwaasheden, en onze vreugde bekroonende door zijne ongemaakte vrolijkheid (1).

Hoogstgevoelig was van der Palm voor den indruk van geluk. Meer dan eenige andere openbaarde de aandoening van dankbaarheid zich by hem naar buiten. By een familiefeest was het, dat men het genoegen op zijn sprekend gelaat, en in zijn glinsterend oog lezen kon, niet zelden opgeluisterd door stille tranen. Gedenkwaardig zal altijd voor al zijne vrienden, die haar bywoonden, de viering van zijn zilveren bruiloft blijven (2). In de kracht van zijn leven, met zijne schoone echtgenoot aan zijn zijde, en zijn bloeiend kroost, drie volwassene dochters en drie jongere kinderen, en daar onder Hendrik Albert, rondom hem. Zijne dierbaarste vrienden daar beneven; de wakkere van Roijen, zijn oudste academievriend, de Kruijf, Kemper, anderen; met de bloem der jongelieden, die aan zijn huis verkeerden; Borger onder hun getal. Hy opende het feest met eene zielsverheffing tot God, hem dankende « voor vijfentwintig jaren huwelijkszegen en huwelijksvreugde," een zegen en een vreugde waarvan al wat men zag en hoorde, allen overtuigde. — Een andere dag staat my voor den geest, toen hy aan den laten avond

(1) Zijn laatste gang naar het academiegebouw, en de laatste publieke actus, dien hy bywoonde, was by mijne promotie. — In het nazien van mijne dissertatie had hy nog eene helderheid van hoofd, levendigheid van geest, en kracht van geheugen getoond, welke my telkens verbaasde.

(2) 14 Nov. 1811.

zijns levens « zich vermande" het huwelijk van twee zijner kleinkinderen intezegenen (1). Al wie de Heer hem van zijn dierbaar kroost had overgelaten, zijn viertal dochters en twee schoonzonen, waren tegenwoordig. Behalve het echtpaar omringde hem een tiental zijner vierentwintig kleinkinderen. Hy had nog eens voor de allerlaatste maal het gewaad der dienaren des euangeliums aangetrokken, 't welk hy nu drie jaren geleden het laatst had gedragen. De taak was byna te zwaar voor zijne krachten, en zijne stem verstikte in tranen, als hy zoo ver kwam zijn kleinkroost te bezweeren den zegen van God niet te verbeuren. Nooit misschien was hy welsprekender dan in dat onvergetelijk oogenblik.

Hoe het tooneel langzamerhand is ingekrompen, waarop wy van der Palm beschouwden! Wy begonnen met den bewonderingswaardigen geleerde en eindigden met den beminnelijken huisvader. Maar beminnelijk was hy altijd, overal. De hoofdtrek van zijn karakter was LIEFDE. Zoo iemand, hy begreep, hy beoefende in alle betrekkingen die christelijke deugd in haren gantschen omvang. Niet alleen was het zijn gedurig streven anderer, veler geluk te bevorderen, te verzekeren, door kleiner of grooter middelen te verhoogen, en recht te doen smaken; maar vooral ook oefende hy zich, met eene bedachtzame naauwgezetheid, niemands geluk, niemands genoegen te verstoren, te benevelen, door woord, noch wenk, noch zwijgen;

---

(1) Van Jonkheer Cornelis van Foreest, zoon zijner tweede dochter, en Johanna Elizabeth Loopuyt, dochter zijner eerstgeborene; gehuwd te Schiedam 28 Nov. 1839.

eene zaak, dikwijls nog zoo veel moeielijker en met meer zelfverloochening gepaard, dan het uitreiken eener weldaad of het bewijzen van een dienst. Zachtmoedig in zijne uitspraken omtrent iedereen, was niets hem zoo hatelijk als achterdocht, kwaadsprekendheid, en ruwe beoordeeling. « Ik wenschte maar dat ik wat hardvochtiger voor myzelven was," zeide hy eens tot een vriend, die hem over dezen trek zijner geaartheid prees. Tot gramschap was hy niet zeer gemakkelijk te bewegen; en niettegenstaande zijne fierheid, bleef hy kalm onder beleedigingen. Slechts zeer zelden ontviel hem in zulke gevallen eene harde uitdrukking, welke alsdan, by de gewone juistheid zijner woordenkeus, ook *zeer* hard was; maar spoedig kregen zijn gelaat en zijne ziel derzelver gewone effenheid terug. Milddadig, dienstvaardig, tot ieders hulp bereid, met opoffering van kostbaren tijd en genoegens, heeft hem ieder gevonden, die zich met zijne behoeften of belangen tot hem wendde. — Hoe hy zichzelven voor het geluk van wie hem dierbaar waren wist te vergeten, daarvan hadden mijne bruid en ik de aandoenlijkste proeve, toen hy op zijn laatst en moeielijk leger, na weken lang den dood met smachtend verlangen te hebben te gemoet gezien, dien wensch onderdrukte om een echtvereeniging te beleven, waarin hy het hoogste belang stelde, en welke, uit hoofde mijner beroeping naar Heemstede, niet wel langer kon worden uitgesteld. Het denkbeeld, door zijn dood een al te zwarte schaduw op onze bruidsdagen te werpen, was hem ondragelijker dan de hevigste benaauwdheden.

En als ik aan de laatste dagen van dat belangrijk leven denk, en my dat sterfbed herinner, dan verheugt zich mijn hart met een onuitsprekelijke vreugde. Wat is grootheid en liefelijkheid, zoo zy niet wordt geheiligd door dat hooge beginsel, hetwelk uit God is? Wat is deugd, die niet staat op den wortel des geloofs? Dat van der Palm godsdienstig was, naar de geboden der christelijke leer wenschte te leven, en by haar troost de vertroosting zijns harten zocht, dat had zijn geheele afgelegde levensweg getuigd; dat hy Christus beleed als den eenigen naam, die onder den hemel is, door welken wy moeten zalig worden, hadden zijne geschriften, had zijn mond verkondigd; — maar by dit alles hadden sommigen zijner beste vrienden altijd gewenscht, dat hy ook in zijn dagelijksch leven duidelijker en meermalen had doen hooren en blijken, hoe dierbaar hem die overtuiging was; dat hy hartelijker, luider in dat dierbaar geloof roemen mochte, met toepassing voor zichzelven, zijne uitzichten en verwachtingen. Slechts zelden openbaarde hy de gedachten zijns harten op dat punt. Niemand oordeele hem deswegen! Er zijn die niet nalaten kunnen hun dierbaarsten schat met verrukking aantewijzen; er zijn die hem opsluiten in het binnenst heiligdom hunner harten. Van der Palm behoorde tot de laatsten. Misschien, waartoe 't ontveinsd? mengde zich een weinig menschenvrees, een weinig valsche schaamte, in die achterhoudendheid; de schaduwzijde der zachtmoedige en beminnelijke karakters. Doch zoo hem ooit of de behoefte, of de moed, of de kracht ontbrak in zijn geloof te roe-

men; zoo wat er heiligst en innigst in hem omging, stil in hem omging; in de laatste dagen zijner beproeving blonk het licht, dat door Gods genade in zijn binnenste brandde, helder in ieders oog, tot niet weinig troost en stichting van die hem omringden. Toen hoorde men van zijne lippen, met afwijzing van allen troost, die men hem somtijds in het terugzien op een welbesteed leven wilde aanbieden: « ik steun op niets dan op *de vrije genade van God in Jezus Christus; Christus is mijne rechtvaardigheid;*" toen, na een bange nacht van worsteling en strijd, deze triomfkreet van zijne ziele: « *ik geloof dat die God, dien ik gepredikt heb, in al zijn grootheid, wijsheid, macht, en beminnelijkheid, voor ons zondaars genadig zijn wil om Christus Jezus, en dat wij* ALLEEN *zalig kunnen worden door het geloof in Hem.*"

Zoo gesterkt in den geest en met het oog op het kruis van Christus, schikte hy zich tot zijn langzaam sterven, zeggende: « *mijne hoop is op den Heere Jezus; ik ga henen in vrede.*" — Zijn geduld was voorbeeldig, ofschoon somtijds het lijden zwaar viel, en eene verzuchting als deze uit zijnen mond gehoord werd: « *Moeielijke, moeielijke weg naar het graf. — Och, dat het einde daar ware.*" — Maar dan hoorde men alras wederom uitdrukkingen als deze van zijne lippen: « *Ik wenschte wel dat ik mijn ziel aan God kon aanbevelen, hem dankende voor de zegeningen, die ik heb ondervonden. Hy heeft my altijd zoo vriendelijk geleid, en zou ik hem nu niet ten goede houden, dat hy my zoo 'n bittere scheidensure geeft. Mijn Vader! laat Job beproefd worden tot den einde toe.*"

Liefelijk tot op het laatst, gebruikte hy dikwijls de weinige krachten, die hem tot spreken overschoten, om het goede optesommen, dat hem wedervoer, of zijne « trouwe kinderen" te prijzen, die « zoo veel rustelooze zorg voor hem ten beste hadden, en daar altijd zoo weltevreden onder bleven." — Zijne helderheid van geest begaf hem niet, behalve in den toestand tusschen waken en slapen, die somtijds lang by hem aanhield. Niet zelden verraste hy zijne huisgenooten met eene vraag, welke aantoonde hoe veel herinneringen van allerlei aart hem bezighielden, en hoe hy kon blijven doordenken op 't geen in zijn byzijn gezegd of behandeld was. Meermalen hoorde men van zijne lippen een kort gebed, of stille verzuchting tot den Heer, terwijl men dacht dat hy sluimerde; en tot op het allerlaatst toe behield hy die juistheid in de keus zijner uitdrukkingen, welke al het door hem gesprokene had gekenmerkt. Veertien dagen voor zijn dood, knielden mijne bruid en ik by zijn leger (toen reeds sterfbed) neder. Hy breidde zijne handen uit over onze hoofden, en sprak met eene zachte en dikwijls moeielijk verstaanbare stem, die hem telkens begaf, een uitvoerigen zegen over ons uit, waarvan de welsprekende woorden nooit zullen ophouden in onze harten te wederklinken. Het waren de laatsten, die ik van zijne lippen gehoord heb. Den achtsten September ontsliep hy kalm en zacht, zonder blijkbare benaauwdheid, in de armen van drie zijner dochters, na een lijden van ettelijke maanden, en eene bedlegerigheid van verscheidene weken. Een hevige koorts, in welks opkomen hy gezegd had: « *dit zal*

mijn laatste strijd zijn," ging zijn byna onmerkbaar ontslapen vooraf (1).

Vier dagen daarna begroef men het dierbaar overschot van den achtenswaardigen en welbeminden man in het Katwijksche duin, waar by de assche van zijne gade, zoon en dochter, zoo als hy altijd gezegd had, « nog een plaatsjen voor hem was." Zijne beide schoonzonen en drie zijner kleinzonen volgden het lijk tot zijne rustplaats. De hoogleeraar van Hengel had zich het voorrecht verzocht by het geopend graf eenige woorden te spreken. Zijn voorbeeld werd door den weleerwaarden Dermout gevolgd (2). Een aanzienlijke kring van vereerders des ontslapenen van verschillénden stand en jaren stond rondom. Toen wy van het kerkhof terugkeerden, sloeg ik een blik op de onafzienbare zee; schaduwbeeld dier eeuwigheid, in welke Johannes Henricus van der Palm was ingegaan.

---

(1) Een allerbelangrijkst verslag omtrent den aart van van der Palms gestel, ziekte en dood van de hand van zijnen arts, den heer Dr. van Kaathoven, vindt de lezer in de Bylagen.

(2) De kleine toespraken dezer heeren, benevens de woorden by de terugkomst in het sterfhuis door den weleerw. van der Boon Mesch uitgesproken, zijn in de Bylagen geplaatst.

BYLAGEN.

Slot van eene kleine redevoering, DE EO QUOD OPTANDUM EX SENTENTIA JUVENALIS, SIVE DE SANA MENTE IN CORPORE SANO; *gehouden door* VAN DER PALM *op de Erasmiaansche school te Rotterdam.*

Nos potissimum, optimi, carissimique commilitones, nos jam a primo hoc aetatis nostrae limine pergamus, uti instituimus, graviter laborioseque mentes nostras literarum excolere studiis. Praestemus nos divino hoc sanae mentis, sanique corporis munere non indignos; sic nec curas, sumtus, spes, et vota parentum nostrorum fallemus, sic nec laborem magistrorum frustremus, sic regiam hanc in terris viam calcantes Patriae evademus haud inutiles, et superaddito aeternae salutis studio, quod nec Juvenales docent, nec fictitius suggerit Apollo Delphicus, sed ipsius Dei sermo ac spiritus, ad sempiterna apud Deum mentibus corporibusque sanis ac beatis carpenda gaudia conformabimur, quando eo perveniemus, ubi piorum votorum erit plenum supplementum, plena consummatio et gratuita merces.

Academische Getuigenissen.

L. S.

Non saepe contingit, ut ex disciplina nostra dimittamus Juvenes omni liberali doctrina adeo politos, ut est Joannes Henricus van der Palm Roterodamensis, quique tantos etiam in diviniore scientia progressus fecerint. Quas accepit a Deo praeclaras animi dotes, eas in cursu studiorum excoluit diligentissime. Testimoniis perquam honorificis eum ornarunt omnes hujus academiae Doctores, quos audivit, et audivit omnes quos debuit. In orientalibus literis quantum profecerit, declarat editus libellus, quo Salomonis Ecclesiasten explicavit, complura non ingenii modo sed etiam eruditionis documenta continens. Nostros inter auditores ita excelluit, ut sive responderet ad interrogata, sive disputaret, sive concionaretur, neminem ex sociis superiorem haberet. Quum haec decoraverit integritas vitae, majorem in modum omnibus commendamus Juvenem excellentem, qui jam id agere nobis videtur, ut gravem illam adversariam, quam concitavit, maximam sui exspectationem, etiam vincat. Precamur Deum ut prosperet ei proposita, eorumque successibus velit et ipsum beare, et commodum sanctae civitatis augere. Dabamus Lugduni Batavorum nonis Octobris a. CIↃIↃCCLXXXIIII.

(l. s.) Ewaldus Hollebeek, Th. Doct. et Prof. O.
Aegidius Gillissen, SS. Th. Doct. et Prof. fac. h. t. dec.
Carolus Boers, SS. Th. Doct. et Prof.
Broërius Broes, SS. Th. Doct. et Prof.

Eximius Juvenis J. H. van der Palm ea nobis dedit per aliquot annos, quibus in hac Academia studiis seve-

rioribus magna cum laude invigilavit, ingenii sui felicissimi peregregia specimina ut aliorum vix indigere videatur testimonio. Quando tamen mori recepto obsecundare voluit, testor equidem ex animi sententia; illum meis etiam in Novum Foedus lectionibus domesticis docilem interfuisse et modestum; suaeque in Graecis, Latinis, atque Orientalibus literis minime vulgaris peritiae documenta exhibuisse, a paucis in ista aetate exspectanda.

Scribebam D. IV. Oct. 1784.
(l. s.) L. C. Valckenaer.

Juvenis eximius, Joh. Henr. van der Palm, Roterodamo-Batavus a me petiit, ut sibi studii in humaniores literas collati testimonium darem. Sed ille nihil indiget vocis nostrae praeconio, cum testem haud paulo locupletiorem citare possit praeclarum libellum a se editum, in quo omnes, qui de his rebus judicare possunt, et ingenium auctoris, et eruditionem admirantur. Nos vota facimus, ut juveni tam docto res secundissimae cum longa vita contingant. Leidae d. 6. Octobr. 1784.

(l. s.) David Ruhnkenius.

Dionysius van de Wynpersse, A. L. M. Phil. Doct. et Prof.

L. S. P.

Juvenis egregius, Johannes Henricus van der Palm, Roterodamensis, praeter ceteras disciplinas Theologo proficuas, philosophicis quoque studium haud poenitendum

dicavit. Me praeceptore usus, per biennium Arti Logicae, pariter Metaphysicis, unum quoque per annum doctrinae morali officiorum, talem dicavit operam, ut adsiduitatem, discendi ardorem, haud exiles etiam profectus et eximias ingenii vires, admodum mihi multisque modis probaverit. Quod superest, ut generosa ejus conamina favore suo atque auxilio, ad multum rei Christianae emolumentum, Deus prosperet, adprecor. Vale!

Dabam Lugduni Batav. prid. non. Oct. MDCCLXXXIV.

Johannes Henricus van der Palm Theologiae studiosus, per quinquennium in disciplina mea versatus, cum a me petat industriae, diligentiaeque testimonium, huic quidem consuetudini Academicae difficile esse sentio ita nunc obtemperare, ut ne pro rei veritate parum, pro mea autem erga illum animi propensione nimium dixisse videar. Quare abstinebo omni commendatione, praesertim cum verbis non opus sit, ubi adsunt rerum testimonia. Meam enim qualemcunque commendationem longe superat publica laus, quam adeptus est docto specimine, suorum in literis orientalibus et exegesi sacra profectuum; nec minor omnium quotquot eum norunt de praeclaris ejus animi dotibus existimatio.

Deum precor ut hunc tam eximium Juvenem, in quo tanta est Ecclesiae Batavae spes, diu conservet, omnique fortunarum genere cumulatissime beët.

Scripsi Lugd. Bat.
D. IV Octobris MDCCLXXXIV.

(l. s.) Henricus Albertus Schultens.
A. M. L. L. O. O. et Ant. Jud. Prof.

Uittreksel uit eene kleine oratie DE LIBERALI THEOLOGO, *gehouden door den student* VAN DER PALM, *ter opening van een publiek dispuutcollege onder Prof.* HOLLEBEEK.

Ne quis tamen, falsa abreptus opinione, orthodoxos tantum illos habeat, qui repetita quovis loco ac tempore suae orthodoxiae ostentatione cuivis fastidium, nonnullis etiam commiserationem creant, qui dogmata vocant capitalia, quae si bene spectentur, ad quaestiones vel exegeticas, vel omnino problematicas referri debent, qui veritatem secus sentientium ore prolatam in mendacium abire putent, qui denique suum captum tamquam omnis orthodoxiae normam habentes, haereticos appellant, quotquot in ipsorum placita nolint jurare. — Illud semper est veritati proprium, ut sua simplicitate et admirabili quadam suavitate animos mentesque permulceat, neque hujusmodi indigeat patronis.

Liberalis autem Theologus, suae semper inbecillitatis sibi conscius, suis diffidit viribus, neque suam aliis sententiam obtrudere elaborat, et dissentientes amice tolerat, audit, et ex ipso dissensu maximam subinde capit utilitatem: quotiescunque vero eo deventum est, ut veritas egeat defensore, se ardentissimum ostendit ejus propugnatorem, ardentissimum scilicet, si flagrantem ejus pro veritate ardorem consideres; sin animum spectes, hic ab odiis rixisque et conviciis omnium est alienissimus; blanda igitur elocutione placidoque vultu iras adversariorum sedare incipit, mox sedata, ipsorum mentes argumentorum pondere magis quam crassa multitudine de errore suo convincit, vel si in eo perseverent, divinae commendat gratiae ac benignitati.

Salutis autem Ecclesiae ut est amantissimus, ita quibus eam remediis adjuvare enititur, atque aliquam suae

fortunae jacturam facere non dubitat, si Ecclesiae sit profuturum, quam cum duabus maxime partibus agitatam cernit ac distractam (de nostro coetu loquor A. H.) alterutram suo suffragio corroborare prorsus recusat. — *Amicus enim ipsi Coccejus, amicus Voetius, magis amica charitas et mutua fratrum concordia.*

In het album van den heer J. H. van der Palm.

Waar 't warm gevoel van 't hart in staat zich meêtedeelen
Aan 't levenloos papier,
Geen naam van van der Palm zou in mijn trekken spelen,
Of 't blad smolt weg in vier.
't Smolt weg, gelijk mijn oog tot tranen waant te vloeien,
Als 't denkbeeld van uw trouw
Mijn borst van dankbre zucht voor uw belang doet gloeien,
't Geen ik voor 't mijne hou.
Wanneer ik in mijn hart het uwe waan te voelen,
Voor deugd en maatschappy,
Voor God, voor Vaderland, en 't edelste bedoelen
Waar 't hart voor vatbaar zij, —
Wanneer ik 'tvoor de kracht der vriendschap voele aan 'tbranden,
En hevig aangedaan,
Door d' engsten strik geklemd in heur gewijde banden
Van vreugde aâmechtig slaan.
Dan schreie ik, gantsch vervoerd, en als my zelv' onttogen,
Der Godheid staamlend aan:
» Gy schonkt me in dezen vriend, weldadig Alvermogen,
» Het allerhoogste goed een' stervling toe te staan!"

Kniedicht. Bilderdijk.
Semper idem.
Leyden. 17 $\frac{11}{11}$ 82.

Een paar copletten uit het in 1784, *by het Genootschap: Kunstliefde spaart geen vlijt, met goud bekroond gedicht van den student* VAN DER PALM: Christus verheerlijking op den berg.

Coupl. 4. Hef Sinaï, uw kruin ter wolken,
Geduchte schouwplaets van Gods eer!
Voor 't siddrend oog van Jakobs volken,
Zeeg de Almagt dondrende op u neêr.
Uw onverwrikbre pijlers torschten
Het drukkend wigt des weereldvorsten,
Voor wien gansch Isrel bevend vliedt:
De bliksem deed uw heuvlen branden,
Verzengde uw loeijende ingewanden,
En Horeb trilt maar wankelt niet.

Coupl. 7. O Simon, Zebedeus loten!....
Hoe! sluimert ge in het stof der aerd?
Is dit, verblinde tochtgenooten,
Is dit een hulde, uw Koning waerd?
Kunt gij geen uur met Jezus waken,
Als Gods geduchte toorn aan 't blaken,
In hem uw schulden straf bereidt,
Sluit laffe rust uw oogenleden,
Als Jezus worstelt in gebeden,
Ontwaekt dan voor zijn heerlijkheid!...

Brief van Ds. VAN DER PALM, *predikant te* Maartensdijk *aan den heer* MAURITS CORNELIS VAN HALL (1).

Wel-Edel Heer en Vriend!

Vergeef my, dat ik aen Uwe my vereerende Commissie niet (éér) voldaen heb — de tyd heeft my daertoe volstrekt ontbroken en gy weet, Mynheer, dat men in alle omstandigheden niet gedisponeerd is om een vers te beoordeelen. — Zoo ik niet voor eenigen tyd van huis moest gaen, zou ik de vryheid gebruiken om het nog langer te houden, want tot nu toe ben ik buiten staet u iets meer dan algemeene aenmerkingen op hetzelve medetedeelen.

Het zy my dan gegund U te vragen, of gy niet misschien verzuimd hebt een zeker plan, of liever een vast oogpunt te verkiezen om naer hetzelve de schikking van gedachten, beelden en uitdrukkingen volgens een zekere orden interichten. Gy zult my wél gelieven uitteleggen,

---

(1) Het onderwerp van dezen brief is een dichtstukjen van den heer van Hall, door hem geschreven ter gelegenheid van de 150ste verjaring der Utrechtsche Hoogeschool, hetwelk vervolgends, naar de wenken van van der Palm omgewerkt, achter het door den heer de Vries uitgegeven *verhaal der plegtigheden van den feestdag* is in 't licht gekomen. De heer van Hall, die het zeldzaam voorrecht had ook het tweede eeuwfeest der Hoogeschool te mogen bezingen, maakt van dit voortbrengsel zijner jeugdige kunst gewag in de *opdragt* zijner *Cantate*, als hy zingt:

Als 't lisplen van de teedre blâren
  Van de eerste lentezon omstraald,
Verzwond het lied, dat van mijn snaren
Vermetel klonk voor vijftig jaren,
  En nooit door de echo's werd herhaald.

dat ik niet dien styven gemesureerden tred bedoel, waerna elk couplet in een analytisch verband met alle voorgaende en volgende staet — ik bemin zoo zeer als iemand den vryen geest in alles wat tot den smaek behoort, maer de geest van orden is niet minder diep in het wezen van onze ziel ingedrukt en met dezelve geidentizeerd — by de minste verwarring verliezen wy ons, en het is altyd onaengenaem, als men op weg zynde het pad kwyt raekt.

Het komt my voor, Mynheer, dat veele der schoone passages van uw dichtstuk in een voordeeliger licht zouden geplaetst zyn, zoo gy deze éénheid van bedoeling hier en daer niet uit het oog hadt verloren; — zoo ik my niet bedrieg is deze natuurlijke ongekunstelde, en als 't ware ongemerkte orde, plaetsing en éénheid het voornaemste vereischte, na de nieuwheid en rykheid der gedachten, en ondersteunt in een goed dichtstuk het vuur en den Enthusiasmus, die anders Dichter en Lezer zou afmatten en eindelyk zelf mat en krachteloos worden.

Hebt gy u ook, Mynheer, op sommige plaetsen niet wat duister uitgedrukt? De klaerheid van uitdrukking is altyd het eerste waerop men te letten heeft, want zonder deze is alles vruchteloos en ten minsten zeer vermoeijend — gy hebt u hier en daer van de omschryving bediend, maer, zoo het my voorkomt niet duidelyk genoeg — de paraphrase van den gewetensdwang p. 4. c. 2. schynt aen dit gebrek te hinken, maer nog veel meer waer gy van de plegtige promotie met de kap spreekt p. 6. c. 2. hoewel dit niet dan eenigsins moeijelyk in dichtmaet kan uitgedrukt worden — het is niet genoeg, myn Vriend, dat de Lezer onze meening raden en gissen kan, hy moet ze levendig voor zich zien staen, onze tael moet de getrouwe tolk van ons hart zyn; en zelfs Allegorie en andere beeldenspraak mag tegen deze duidelykheid niet stryden, even zoo min als constructie en keus van woorden. Hebt gy p. 7. c. 2 aen het einde

ook op Bellamy het oog gehad, dan mogt gy U ook daer wel klaerder hebben uitgedrukt; hebt gy hem niet bedoeld, dan geloof ik evenwel, dat hy in een jubelzang eene goede plaets zou kunnen beslaen.

Alle vertooning van kunst, al wat gezocht is en dus van de natuur afwykt doet in werken van smaek geen goed effect, dit is algemeen waer en nergens meer tastbaer in, dan in den rym; — ik ben er ver van af om dezen te veroordeelen; hy kan vooral in een lierdicht veel tot de weelderige schoonheid en harmonie toebrengen, maer hy moet geen gedwongen draeij aen gedachten of constructie geven of de kunst is te blykbaer en de zwakheid van den dichter toont zich te naakt; al zou hy een uur of twee zoeken, hy moet niet uitscheiden, voor dat alle woorden hem natuurlyk schynen toegevloeid — ce qui est le plus naturel est souvent le plus recherché. Ik meen dat Horatius in zyne voor den dichter en den man van smaek onöntbeerlyke Ars Poëtica hieromtrend ook goede lessen geeft — maer, Mynheer, heb ik het kwalyk of hebt gy in dit vers somtyds niet wel iets om den rym gedaen, dat gy anders zoudt gelaten hebben, of slimmer uitgedrukt dan gy anders zoudt gedaen hebben — zoudt gy b. v. p. 2 God wel genoemd hebben den oorsprong van licht en duister, daer God voorzeker de Vader der lichten is, in wien geen duisterheid woont. Voor 't overige schynt my de aanhef wat flaeuw te zyn, en die *Psalmen* hinderen my wat; zou dit niet op deze wys kunnen gevonden worden:

Myn lier, omkranst met frissche palmen,
Herhaelt den toon der jubelgalmen
  Als de Echo 't bly gejuich der vreugd —
Zy trilt alree — myn vingren beven —
Wiens cither zou geen klanken geven
  Op 't feest van wetenschap en deugd?

Ziet eens Mynheer of p. 7. r. 4 zich zelve wel kan soutinéren; als er een God op het tooneel verschynt, zegt Horatius, dignus sit vindice nodus — maer voorzeker is het verpletteren van dorens (: eene uitdrukking die ook niet zeer eigen is:) wat al te gering voor de hand van God.

Het spyt my Mynheer, dat myn tyd my verbiedt dieper in byzonderheden my intelaten — ik zou gaerne anders nog over eenige zoo voortreffelyke als ook zwakke plaetsen van uw vers met U spreken. — Verschoon intusschen myne vrymoedigheid, — het moet ons onderling altyd te doen zyn om te leeren, en die ons onze fouten laet behouden daer hy ze kon helpen wegnemen doet ons zeker zeer weinig dienst. — Wees zoo goed myn compliment aen uwe familie te maken en wees verzekerd dat ik ben

M. dyk den 31 July 1786.

T. T.
(get.) v. d. Palm.

Brief waarmede VAN DER PALM *in den jare* 1791 *voor het beroep tot herder en leeraar te* Vlissingen *bedankt heeft.*

WED. en WEW. Heeren.

Daer ik my thans in staet gesteld zie, om na eene ernstige en gemoedelyke overweging, myn besluit aengaende de beroeping in uwe vergadering van den 14. dezer op my uitgebragt, aen UWE. en WEW. mede te deelen, heb ik de eer my hiervan by dezen te kwyten, en UWE. en WEW. voor derzelver vereerende voorkeur omtrent myn persoon en dienst op het nederigst en hartelykst te bedanken, terwyl het my opregtelyk leed doet, dat ik uit hoofde myner betrekkingen my niet met de naeuwe banden der herderlyke bediening

aen de aenzienlyke gemeente van Vlissingen verbinden kan, en my derhalven verpligt zie deze beroeping van de hand te wyzen.

Indien ik in gemoede vryheid had gevonden, om my van myne tegenwoordige betrekkingen te ontslaen, indien myn hart en de overtuiging van 't geen ik meende aen dankbaerheid en edelmoedigheid verschuldigd te zyn, zich hier tegen niet hadden aengekant, indien de wil van den Albestuurder, die aller menschen neigingen leidt, waerhenen het hem behaegt, na een afhankelyk en biddend onderzoek, my niet duidelyk en onweerspreekbaer voor myn genomen besluit ware voorgekomen, zouden noch genoegens, noch voordeelen aen myn tegenwoordigen stand verbonden, noch de beschouwing der lasten aen den openbaren Euangeliedienst vast gehecht, my gelyk ik nederig vertrouw verhinderd hebben, om aen uwe begeerte en die der gemeente aen UWE. zorgen toevertrouwd bereidwillig te voldoen. — Geen mindere drangredenen hadden my kunnen bewegen, om mynen arbeid, in den dienst van mynen Heer en Zaligmaker, grootendeels tot den huisselyken kring te blyven bepalen. Ik zou het my tot eene eere gerekend hebben als Leeraer onder U te kunnen verkeeren, en beschouw den post, door UWE. en WEW. my aengeboden, als reeds boven myne uitzichten verheven. De gevoelens myner dankbare erkentenis, en de toegenegenheid mynes harten zullen daervoor steeds onbepaeld zyn, en niets zal my tot grooter genoegen verstrekken, dan in alle betrekkingen te kunnen toonen, hoezeer ik my aen de gemeente van Vlissingen en derzelver opzieners verpligt en verbonden rekene.

Ik bid den grooten Koning Zyner kerke, dat hy de openstaende Leeraers-plaats spoedig vervulle met een man naer zyn hart, en naer het hart der genen, die hem lief hebben in onverderfelykheid; dat Hy UWE. en

WEW. in staet stelle om de uitvoerders van dezen zynen goedertiernen raed te zyn, daertoe den Geest der Wysheid en der Verlichting op uwe vergadering en in uwe harten rykelyk uitstorte, en UWE. en WEW., in derzelver personen en gewigtige betrekkingen, door de blyken Zyner Goddelyke vriendschap en bescherming, voor den tyd en eeuwigheid gelukkig make.

Ik heb de eer met allen eerbied te zyn, enz.

Aanneming van het beroep tot hoogleeraar aan de Leydsche hoogeschool; 1796.

Litteras vestras, per quas Linguarum Antiquitatumque Orientalium in Academia Lugduno-Batava docendarum provinciam ad me detulistis, tanta cum animi voluptate accepi, quantam capere sinunt cum muneris gravitas, tum tenuitatis virium mearum conscientia.

Quamvis enim a primo inde tempore quo in his litteris operam meam collocavi, nihil antiquius habuerim, quam in iis omne studium tempusque meum consumere, nihil autem duxerim optabilius, quam ad istarum litterarum cognitionem, quae ferat, viam aliis praeire, nullam tamen unquam potui de praecipuis in hoc genere partibus aliquando sustinendis, sive spem alere, sive exspectationen concipere, needum omne studium secundum tale consilium instituere.

Qua quidem ratione, quantumvis gravissima, accedentibus insuper aliis, non minoris fortasse ponderis, tamen non adeo deterreor, quin ornatissimum a vobis in me collatum munus, lubenter et gratus accipiam, ac quod unice a me postulari potest, spondeam recipiamque, me Schultensianae disciplinae alumnum, atque optimi Henrici Alberti quondam familiarem, (cum tanti Viri laudes aequare velle

temerarium sit) aliquam ejus veluti umbram exprimere conaturum, et quod ingenii aut doctrinae deëst, indefesso labore atque animi intentione compensaturum. Valete.

Uittreksel uit de aanspraak van den agent van opvoeding *in de eerste vergadering der schoolopzieners, in den jare* 1801.

Inderdaad, waar ik de oogen wende, ik ontdek niet dan zwarigheden, zoo groot in getal en gewigt, dat men in verzoeking geraakt, om de daar tegenoverstaande aanmoedigingen voorbij te zien, en gevaar loopt, om voor het gevoel der laatste geheel onvatbaar te worden. In het onderwijs der scholen zelve is maar niet hier en daar iets te regt te brengen, maar alles, het een melaatscher, dan het andere, te herstellen en te herscheppen. De Onderwijzers der Jeugd, door het gemis van eenigerhande aanmoediging, door het uitblusschen van allen naijver, door gebrek aan noodige opleiding, en nog meer dan dit alles, door kommer en behoefte in een staat van diepe vernedering gezonken, hebben geen denkbeeld van den aard en het gewigt hunner bestemming en beschouwen den man, die hen tot de hoogte derzelve wil opvoeren, als een hatelijken nieuwigheidsbejager, die hen aan zijne grillen wil opofferen, en van het overschot der rust hunnes afgesloofden levens berooven. De leerwijs der scholen, slaafsch en werktuiglijk, geschikt, om den lust der kinderen, in plaats van op te wekken, uit te dooven, ja van den beginne af te versmoren, om hunne verstandsvermogens, in plaats van die te ontwikkelen, voor hun gansche leven te verstompen, en om hun geheugen, niet met de kennis van nuttige zaken, maar met verwarde klanken

op te vullen; deze leerwijs heeft niet te min alle de ontelbare aanhangers van het oude, die het voor eene misdaad rekenen, wijzer te willen zijn, dan hunne vaderen, tot even zoo vele driftige voorstanders; de leerboeken der scholen, nutteloos voor het oogmerk, waartoe zij dienen moeten, zonder belang en vervelend voor de jeugd, hebben nogtans, door hun inhoud en afkomst, een eerwaardig voorkomen bij velen, die derzelver afschaffing en verwisseling met andere, voor niet minder dan eene heiligschennis houden. Bij de Ouders ontmoet men de verstgaande onverschilligheid voor de vorming van hun kroost, in hunne harten de grofste vooroordeelen, en in hunne huisgezinnen alle de gevolgen eener verwaarloosde opvoeding; bij Gemeentebesturen een geest van tegenkanting, zoo ras aan hun gezag onttrokken wordt eene voor hen onmogelijke bezorging van belangrijke zaken; bij de Kerkelijken afhankelijkheid, kleinmoedigheid of dweepzucht, alle even doodelijk voor de hervorming der scholen: der scholen, waarvan het locaal alleen niet zelden eene onoverkomelijke hinderpaal stelt aan derzelver meest noodzakelijke verbetering. Voegt hierbij de uitwerkselen van burgerlijke en godsdienstige partijschap en de daaruit geboren verwijdering der harten; het bijkans algemeen misnoegen, uit den rampspoed der tijden nog meer, dan uit de wezenlijke gebreken van onzen regeringsvorm gesproten; en den staat van 's Lands kas, die, door eene verbazende kostbare Landmagt, en door de ver boven ons vermogen geklommen nationale schuld uitgeput, geene zoo krachtige ondersteuning kan aanbieden, als waardoor anders veelligt aan de meeste en moeijelijkste bezwaren zou kunnen worden te hulp gekomen: met welk uitzigt, zoo zou men bijkans uitroepen, met welk eenigermate gunstig vooruitzigt zal men het werk der schoolverbetering aanvaarden, en zich den ondankbaren

post van opziener der scholen getroosten? Wat Hercules zal den stroom leiden, om deze stallen van Augias te zuiveren en de besmette lucht haar verpestenden adem te ontnemen?

Brief van Professor VAN DER PALM *aan Koning* LODEWIJK.

Sire!

Encore pénétré de l'accueil, plein de bonté, que V. M. a daigné me faire, j'ose Lui mettre sous es yeux le résultat de mes reflexions sur la matière importante, dont Elle a bien voulu m'entretenir, et sur les propositions, dont je me vois honoré de Sa part.

Je commencerai, Sire! par déclarer avec toute la sincérité et franchise, dont je me sens capable, que rien ne contribueroit tant à mon bonheur, que de pouvoir remplir en quelque manière les vues bienfaisantes de V. M., et justifier en même temps l'opinion favorable et les sentimens de confiance, qu'Elle a daigné manifester à mon égard. Je dirai encore, et j'espère, que ce n'est pas une vaine présomption, que je ne crois pas être le dernier de ceux, qui pourroient répondre aux intentions de V. M. et qu'un zéle ardent à La servir et à être utile à mon pays, suppléeroient en partie à ce qui me manque en talens et en connoissances.

Mais, Sire! s'il m'est permis d'envisager la chose d'un autre coté, et de la présenter sous un autre point de vue, quand je me demande à moi même, si je suis libre, de quitter les fonctions de mon professorat; si je puis m'y résoudre, sans avoir à craindre, que ma conduite soit blâmée et condamnée d'une voix générale, et

sans détruire par-là même l'effet des vues salutaires, que V. M. s'est proposées; je vois s'élever une difficulté, qui me parait insurmontable, de sorte, que si je ne puis satisfaire au but de V. M., sans cesser de remplir les fonctions de mon état actuel, alors, Sire! tout ce que je dois, je ne dirai pas à moi même, au prix, que j'attache à une réputation, plus grande peut être, que je n'ai pu la mériter; mais ce que je dois à mon devoir, à mon dévouement au service de mon Souverain, à mon amour pour Sa gloire, tout enfin m'oblige à implorer la bonté équitable de V. M., pour qu'Elle n'insiste pas à me faire sortir d'une carrière, que suivant l'opinion générale, je n'aurois dû quitter jamais. Quand j'abandonnois, il y a neuf ans, ma place de Professeur, avec des vues, que je croyois pures et louables, uniquement pour être utile à l'Instruction publique, et pour prévenir, que ce département ne fut confié à quelque tête chaude, portée à la désorganisation, cela n'a pu empêcher, que cette démarche ne fut hautement désaprouvée par ceux même, qui ne me vouloient que du bien. Quand, dans ma qualité d'Agent d'Education Nationale, et après la suppression de ce ministère comme Membre du Conseil de l'Intérieur, j'ai employé le peu de talens, que je possédois, à traiter les affaires exactement, avec régularité et promptitude; quand j'ai taché de ne donner à personne un juste sujet de se plaindre, et de rendre à chaqu'un les services, qui dépendoient de moi; quand j'ai donné l'existence à des établissemens, qui ont été jugés dignes, d'être conservés sous le règne de V. M.: tout le monde pourtant n'a cessé de se recrier d'une voix unanime, *que je n'étois pas à ma place*, et que tout ce que je pouvois faire de mieux dans une carrière politique, ne sauroit ni égaler les services, que les Lettres et la Religion avoient droit d'attendre de moi, ni effacer le scandale, d'avoir trahi des interêts et des devoirs sacrés.

D'un autre coté, Sire! après que je n'ai plus été

employé en politique, et que j'ai repris mes fonctions de professeur; surtout après que j'ai témoigné par des faits, que je n'avois pas quitté pour toujours la chaire ecclésiastique; rien ne peut être comparé à l'approbation générale, même aux applaudissemens universels, qui me sont prodigués de toute part, comme on les prodigueroit à quelqu'un, qu'on voit revenir d'un long égarement.

Je suppose pour un moment, Sire, que ce que je viens d'avancer ne soit que l'effet du préjugé, quoique ma conscience ne me permette pas de le considérer tout à fait comme tel; mais, si je ne me trompe, ce préjugé seul suffiroit, pour rendre inutiles tous mes efforts à influer d'une manière plus ou moins marquée sur l'opinion publique; il suffiroit pour les faire placer dans un jour désavantageux, comme n'ayant pas pour but principal le désir de servir mon Roi et mon pays, mais comme étant découlés de la source impure d'un sordide interêt, ou d'une ambition déplacée, et tendroit ainsi à anéantir tout l'effet du plan, que la sagesse, et le besoin de se voir toujours aimé davantage par ses sujets, ont inspiré à un Monarque généreux et éclairé.

J'ose donc conclure, me confiant, Sire! sur la bonté, sur l'équité et sur les lumières, qui caractérisent toutes les dispositions de V. M., que, si le poste, auquel Elle a eu la bonté de me destiner, entraineroit pour moi la nécessité de quitter mes fonctions de professeur et de prédicateur, il s'y opposeroient des obstacles invincibles, et que V. M. ne tireroit de mes foibles talens aucun parti considérable dans un emploi, où je ne pourrois répondre à la gloire et à l'utilité de Ses projets, par ce qu'il me seroit impossible de satisfaire à un public, dont je ne serois pas en état de dissiper les préventions.

Mais s'il pouvait se trouver un moyen d'unir l'exécution des desseins de V. M., soit en entier, soit pour la

plus grande et principale partie, avec l'exercice continuel de mes fonctions actuelles; alors, Sire! j'oserois me flatter, que la plus grande difficulté seroit levée, et que le public, ne me voyant pas coupable, pour ainsi dire, du crime de désertion, et sachant, que mes facultés et mes études ne se sont jamais bornées aux objets de ma profession spéciale, jugeroit mon travail avec plus d'équité et d'indulgence, qu'il le regarderoit comme un moyen honnête d'améliorer le sort de ma famille, et prendroit ma fidélité à mes engagemens antérieurs pour un gage certain de la pureté et de la droiture de mes intentions, à sacrifier tout le temps, qui me reste de mes occupations ordinaires, au service de V. M., c'est à dire au bonheur de Ses sujets.

C'est avec une satisfaction très réelle, Sire! que je crois pouvoir représenter à V. M. une telle union comme nullement impraticable. Mes fonctions de professeur me laissent du temps pour vaquer à d'autres travaux, dont le fruit a suppléé jusqu'ici à la modicité de mes appointemens et aux besoins d'une famille nombreuse: les vacances académiques sont longues et fréquentes; et l'usage s'est introduit parmi nous, que les leçons ordinaires ne se tiennent, que pendant quatre jours de la semaine. A ces considérations, Sire! je pourrois en ajouter d'autres, que je suis prêt à développer plus amplement, et à les mettre sous les yeux de V. M., si j'ose me flatter d'avoir pu réussir à faire agréer par Elle l'idée générale, que j'ai pris la liberté de mettre en avant, et à la réalisation de laquelle je me trouverois en état de prouver, jusqu'où le désir de mériter l'approbation de V. M. seroit capable d'animer mon zèle, et d'enflamer mon ardeur, à remplir Ses sages et salutaires desseins.

Toutefois, Sire! je prie V. M. de vouloir regarder avec indulgence la simplicité ingénue et franche, qui

m'a inspiré le courage de Lui ecrire, et qu'Elle daigne accueillir les hommages du parfait dévouement, etc.

Toespraak van van der Palm *aan zijne discipelen ter heropening zijner lessen, na den dood van zijn zoon* Hendrik Albert. (*Overl.* 14 *Nov.* 1819.)

Vacuum cerno locum Henrici mei, commilitonis, amici vestri, filiorum optimi! Ad cujus nomen ita me intimis visceribus commoveri sentio, ut verba desint, quibus paterna doloris acerbitatem aliquo modo significem. Novistis candidum pectus, novistis amabilem, quae in eo erat naturae simplicitatem, humanitatem, facilitatem, morum honestatem, probitatem, castitatem! Testor vos omnes, ecquis vestrum sit cui unquam re vel facto nocuerit, dolorem suscitaverit, quid? molestus fuerit! Immo cum erga neminem vestrum ne minimam quidem odiï, invidiae, simultatis umbram fovebat, tum plurimos fraterni amore complexus est, atque ut quisque vestrum moribus, ingenio, studiïs, maxime excelleret, ita impensius vos dilexit, in sinu gessit vestramque societatem appetivit, quippe vobiscum intima animorum cognatione continebatur. Amantior eo filius, pietate erga Parentes (quos habuit quidem facillimos, sed quorum indulgentia, sive ad cupiditatem, sive ad dissolutionem nullo tempore abusus est) pietate, inquam et obsequio insignior, erga suos officiosior, nullus unquam exstitit. Quod non verbis testificabatur, nam in iïs quae ad officiï sanctitatem pertinent, non solebat multis verbis uti, iïsque omnino perpaucis, praeterquam in honesta amicorum confabulatione, sed per omnem vitae

cursum vitae institutione declaravit. Quae cum considero, atque perpendo mecum, ut non bonarum tantum litterarum, sed omnis boni, pulcri et honesti, ut sincero religionis amore flagraverit, equidem confido, Patrem caelestem eum ex hujus vitae aerumnis et illecebris eripere voluisse, ut integer et intactus ad se avolaret, amicis exemplo et admonitioni, ne nimium humanis rebus fiderent, corpusque et animum illibatum conservarent. Atque vos, amici ejus et commilitones, quibus pro egregiae amicitiae vestrae erga defunctum meum demonstratione, quantas gratias habeam dicere non possum; vos inquam, per sanctos ejus manes obsecro atque obtestor, ut hunc egregium ex filii mei fato percipiendum fructum vobis perire non patiamini.

Vertaling.

Ik zie de plaats ledig van mijnen Henri, van uwen medeleerling, van uwen vriend, van den besten zoon. Op het noemen van zijn naam gevoel ik my zoo zeer in het diepst mijner ziele geschokt, dat ik geene woorden vinde, om eenig denkbeeld te geven van mijne bittere vaderlijke smarte. Gy hebt zijn oprecht gemoed; gy hebt hem in zijne beminnelijke eenvoud, wellevendheid, inschikkelijkheid, goed gedrag, braafheid en ingetogenheid gekend. Ik roep u allen tot getuigen, of hy ooit ofte ooit iemand uwer leed gedaan, of bedroefd heeft, wat zeg ik? in eenig opzicht lastig is gevallen. Immers, terwijl hy niemand van u een zweem van haat of afgunst of onvriendelijkheid toedroeg, had hy de meesten uwer met waarlijk broederlijke liefde lief; en naarmate een iegelijk van u in gedrag, of aanleg, of oefening uitmuntte, beminde hy hen te tederer, te inniger, en voelde hy zich aan hen door de naauwste zielsverwantschap verbonden. Een meer liefhebbend zoon,

een zoon die zijne ouders, — zeker zy waren niet gestreng voor hem, maar ook heeft hy te geener tijde door begeerlijkheid of nalatigheid misbruik van hunne goedheid gemaakt, — een zoon zeg ik, die zijne ouders meer eerbied en gehoorzaamheid toedroeg, of die voorkomender was voor alle de zijnen, was er niet te vinden. En dat bleek niet zoo zeer in woorden; want ten opzichte van al wat zijne heilige plichten betrof plach hy niet veel woorden te gebruiken, gelijk hy, behalve in het betamelijk verkeer met zijne vrienden, niet gewoon was veel te spreken; maar in al zijn doen en laten, zijn geheele leven door. Als ik dit alles bedenk, en my voor den geest stel, hoe vervuld hy was van liefde en ijver voor de schoone letteren niet slechts, maar voor al het goede, schoone en edele, hoe oprechtelijk dierbaar hem de godsdienst was; dan houde ik my gewis, dat de hemelsche Vader hem aan de wederwaardigheden en verleidingen van dit leven heeft willen ontrukken, opdat hy rein en onbedorven tot hem gaan zoude, zijnen vrienden tot een voorbeeld en waarschuwing, om niet te zeer op de dingen van dit aardsche leven te vertrouwen, en hun lichaam en ziel ongeschonden te bewaren. Zoo bezweer ik dan, u zijne vrienden en medeleerlingen; wie ik voor de uitnemende bewijzen van vriendschap jegens mijnen ontslapene niet genoeg danken kan; zoo bezweer ik u dan niet te dulden, dat deze heilrijke vrucht van den vroegen dood mijns zoons voor iemand uwer zoude verloren gaan!

Prospectus der Bijbelvertaling. (1817.)

De loffelijke zucht tot verspreiding van het onschatbaar Boek des Bijbels, en om deszelfs verkrijging ge-

makkelijk te maken, in alle landen en talen, voor elk wiens begeerte zich naar hetzelve uitstrekt; deze loffelijk zucht, niet allengskens opgewakkerd, maar op eens tot een voorbeeldelooze hoogte gestegen, moet ook natuurlijk ingang geven aan het denkbeeld, om het nuttig gebruik en de lezing des Bijbels in de Christelijke huisgezinnen te bevorderen.

Weinigen zijn er, die denzelven in de grondtalen lezen kunnen; en wij mogen bijkans van allen zeggen, dat de Bijbel voor hen niet bestaat, dan in overzettingen; van welker getrouwheid, duidelijkheid en gepasten stijl, dus een groot gedeelte afhangt van het nut en de ware stichting, die zij uit de lezing dezes Boeks wegdragen.

In alle Christen- immers in alle Protestantsche landen, bestaat er ééne zoodanige Overzetting in de landstaal, die, met Kerkelijk gezag bekleed, in ieders handen is, en daarom gehouden wordt, het Woord van God te behelzen, zoo naauwkeurig overgebragt en uitgedrukt, als het de menschelijke feilbaarheid in eenen zoo moeijelijken arbeid gedoogt.

Onder deze met Kerkelijk gezag beklcede Overzettingen des Bijbels, heeft onze gewone Nederduitsche, de Staten-Overzetting genoemd, een' aanzienlijken rang. De geleerdheid, de zorgvuldigheid en naauwgezette getrouwheid der Vertalers hebben dit gezag versterkt, en, vóór twee eeuwen bijkans, de algemeene invoering dier Overzetting aanmerkelijk bevorderd.

Maar er zijn ook sedert het vervaardigen dier Overzetting twee eeuwen voorbijgegaan! In dit lange tijdsverloop heeft het Nederlandsch Spraakgebruik aanmerkelijke veranderingen ondergaan; veel, dat toen duidelijk was, is nu duister; veel, dat toen niemand hinderde, is nu aanstootelijk geworden, en men heeft er zelfs aanleiding uit genomen tot spotternij. Doch dit

is het niet al, en zou met geringe moeite te verhelpen zijn. Maar gedurende deze twee eeuwen heeft men in de kennis der Oostersche talen, landen en zeden, waarop alleen eene goede Bijbelvertaling, zoo wel des Nieuwen als des Ouden Testaments, rusten kan, zulke aanmerkelijke vorderingen gemaakt, dat er een geheel nieuw licht over deze wetenschap opgegaan, eene geheele hervorming in dezelve is te weeg gebragt, en onze oude, geleerde en brave Overzetters zelven, indien zij uit hunne graven konden opstaan, buiten twijfel den wensch zouden uiten, dat hun vroegere arbeid door deze latere kundigheden gezuiverd en verrijkt mogt worden.

En hiertoe ook moet eene nieuwe Overzetting zich bepalen, die nevens de thans gebruikelijke, of in derzelver plaats gesteld zou worden. Er is in den toon dezer laatste zoo veel roerends en plegtigs, zoo veel ernstigs en godvruchtigs; zij houdt en sluit zich met zulk eene eerbiedige naauwgezetheid aan het oorspronkelijke vast, dat men geene moeite heeft, om zich te overreden, dat men Orakels, dat men geen menschelijk boek, maar Goddelijke onderrigting vóór zich heeft.

Wijkt men nu te ver hiervan af; heeft de nieuwe overzetting een hedendaagsch aanzien, den stijl van een gewoon boek, en hoort men daarin niet meer den hoogen en Goddelijken klank van het oorspronkelijke, dan kan men zich ook niet meer verbeelden den Bijbel, het woord van God te lezen; denzelfden Bijbel, aan wiens stichtelijke lezing de Christelijk opgevoede Protestant van zijne jeugd af gewoon is, en met welks plaatsen of teksten hij zijne geloofs-belijdenis heeft gestaafd. Het is van deze zijde vooral, dat de nieuwere Bijbel-overzettingen, in onze en andere talen, te kort schieten in het vereischte, om eene dagelijksche stichtelijke Bijbel-lezing voor Christen-huisgezinnen te wezen.

En nogtans ook onze oude Overzetting houdt in vele opzigten op dit te zijn; het aanmerkelijk verval van de huisselijke lezing des Bijbels is ten grooten deele daaraan toe te schrijven, dat men zich niet meer vergenoegt met slechts den Bijbel te lezen zonder dien te verstaan; waarbij men thans gedurig verlegen staat; nu aan den stijl, dan aan den zin zich stoot; en bij de schoonste en leerzaamste gedeelten, vooral des Ouden Testaments, dikwerf moedeloos het Boek toeslaat.

Hierdoor ben ik reeds sedert lang op het denkbeeld gebragt, niet om eene geheel nieuwe Overzetting des Bijbels te ondernemen, maar om de tegenwoordige Overzetting te verbeteren; (1) den voortreffelijken toon, de trouw- en naauwgezetheid derzelve te behouden, ook de Oostersche spreekwijzen, doch genoegzaam verstaanbaar gemaakt voor den Westerling. Verder, de nieuwere ontdekkingen der taalkennis met verstand en gematigdheid daarop toe te passen; zonder zucht tot nieuwheid, of om met eigen uitgevonden vertalingen te schitteren; altijd, waar het, behoudens duidelijkheid en getrouwheid, geschieden kan, liever blijvende bij den gewonen tekst, dan van denzelven afwijkende; zonder mij te laten wegslepen, noch door den somtijds al te flaauwen en dorren, noch door den somtijds al te hooggestemden en woesten geest onzer eeuw; met taalkundig, met Oostersch, vooral met Godsdienstig gevoel.

Hoezeer overtuigd van het zwaarwigtige van dezen arbeid, heb ik mij nogtans gedrongen gevoeld, om dien op te vatten, terwijl nog mijne jaren, en de krach-

(1) Men zie No. 277 en 278 van mijnen SALOMO. Aldaar is ook de vraag, of eene nieuwe Kerkelijke Bijbel-overzetting behoefte zij, geopperd, doch in het midden gelaten. Eene goede huisselijke Overzetting zou deze behoefte, indien zij bestond, veel doen verminderen, en misschien geheel doen verdwijnen.

ten van mijn geest en ligchaam denzelven gedoogen; wier volle rijpheid mij voorkomt zelfs een vereischte tot dit werk te wezen. Gemeenzaamheid met den Oosterschen denk- en spreektrant, heerschende gelijkelijk in de beide deelen des Bijbels, en met de talen, waarin beiden geschreven zijn; eenige gemakkelijkheid, om mij in den zin en stijl der Bijbelsche Schrijvers te verplaatsen, en de bewustheid, dat ik niets van het mijne, niets dan het Woord van God bedoele te leveren; maar vooral het vertrouwen op den bijstand des Almagtigen, door wiens Geest de Heilige Mannen gedreven zijnde, gesproken hebben; ziet daar de gronden, waarop ik met vrijmoedigheid deze groote taak aanvaarde, en de bevordering mijnes voornemens van allen, die mij en mijne schriften kennen, durf verwachten.

Ik aanvaard dit werk *alleen*, omdat het uit zijnen aard, hier boven opgegeven, voor geene geheel gemeenschappelijke bearbeiding vatbaar is; die ook aan hare bijzondere zwarigheden onderhevig is, en voorzeker meer tijds zou wegnemen, dan men aan sommige der medearbeiders jaren levens zou kunnen toeleggen, en ik ten minste mij zelven durf beloven. Hoezeer ik niet vermetel genoeg ben, om mij met Luther zelfs van verre gelijk te stellen, mag ik echter hier wel bijvoegen, dat deze groote man, van zeer zwakke hulpmiddelen tot eene Bijbelvertaling voorzien, nogtans in dezelve boven verbeelding gelukkig voor zijnen tijd geslaagd is, omdat hij Bijbeltaal en Bijbelzin verstond.

Groote toebereidselen leiden menigmaal tot zeer geringe uitkomsten, en door kleene middelen worden de grootste zaken tot stand gebragt. Hoe dit zij, zoo veel kan men met vrijmoedigheid zeggen: wie eene Bijbelvertaling begeert, die aan allen voldoet, en waarin de zin van alle moeijelijke plaatsen voor taalkenners on-

betwistbaar wordt uitgedrukt, die begeert het onmogelijke; begeert het geen althans door eene gemeenschappelijke bearbeiding nooit bereikt kan worden; en 't geen misschien in een Boek, 't welk bestemd is, om een altijddurend voorwerp van onderzoek te zijn, nimmer geheel bereikt MOET worden.

Men denke echter niet, dat ik eenige pogingen onbeproefd zal laten, om mij, tot meerdere volmaking mijnes werks, van den raad, de hulp en de inlichtingen der voornaamste taal- en Bijbelgeleerden binnen ons Vaderland te verzekeren: ik roep dezelve ook hierbij in, en belove hun van hunnen arbeid, niet slechts met dankbaarheid en eervolle vermelding, maar ook op andere wijzen, tot hun genoegen en hunne voldoening, gebruik te maken.

Eindelijk, de aard en kostbaarheid dezer onderneming hebben volstrektelijk gevorderd, dat dezelve bij *inteekening* zou geschieden.

Brief van D$_r$. C. W. H. VAN KAATHOVEN *aan den Schrijver, betreffende van der Palms gestel, ziekte en dood.*

. . . .

Er zijn weinige ziektegeschiedenissen, die ik mij zoo duidelijk herinner, als die van den waardigen overledene, want zij was niet duister in haren aard, of twijfelachtig in hare ontwikkeling, en het einde van dezelve bevestigde de voorzegging Maar er is ook geene ziektebehandeling, die mij levendiger voor den geest staat dan die, waaraan voor mij zoo veel nuttigs en aangenaams als moeijelijks en onaangenaams verbonden was. Het was niet bemoedigend iemand, dien wij en zoo velen met ons

zoo gaarne hadden willen behouden, voor wien wij zouden hebben willen wedijveren in de zorge om alles, wat zijn lijden verligten konde, te beproeven, na langdurige vruchtelooze pogingen daartoe, na geduldig en getrouw opvolgen der voorschriften, eindelijk het vonnis te hooren uitspreken: » wat is uw kunst toch arm!" Hij was te goedwillig om niet dit onvermogen liever der kunst dan haren uitvoerder te willen toeschrijven, en als ter vergoeding van het bittere voegde hij er bij: » maar gij zijt trouw en blijft dit ook dan, wanneer ik niet moest vergeten dat het langzaam sterven van den ouderdom een langdurig lijden is, zoo lang de geest aan het ligchaam met zelfbewustheid verbonden is." Indien het niet al te ijdel van mijne zijde ware, dan zou ik nu, zoo als ik toen meermalen deed, mijnen angstigen toestand, om te willen en niet te kunnen helpen, vergelijken bij dien van Zimmerman aan het ziekbed van Frederik den II. Zoo als hij, stond ik daar in mijne betrekking tegen over een groot man van veel omvattende kennis, die wel wist welke de grenzen zijn van ons weten en kennen, van hetgeen wij genezen of alleen verzachten kunnen, en dat bij de uitoefening alles afhangt van de toepassing door het gezond verstand. Daarom toetste hij ook daaraan elk middel, dat hem werd voorgeschreven, en de verklaring, die men hem gaf van zijnen toestand. Het was niet altijd gemakkelijk in de behandeling der ziekte op den gekozen weg voort te gaan, wanneer hij, met het gezag van een geoefend reiziger, dan her- dan derwaarts henen wees, als wegen, langs welke men spoediger het verlangde doel zou kunnen bereiken. Er was moed toe noodig om het tegen hem vol te houden, wanneer hij, die gewoon was het onderwerp, dat hij gekozen had, als meester te behandelen en te besturen, deze slingering moede, door niets of te veel te willen doen, naar schipbreuk en

storm scheen te verlangen, omdat hem het langdurig dobberen zonder uitzigt op spoedige beslissing onverdragelijk, zonder rust of verpoozing onverklaarbaar was. Dan was het mij meermalen moeijelijk om niet te toegevend te zijn, maar standvastig te blijven in de verantwoordelijke zorge voor hetgeen mij was toevertrouwd, en het niet op te geven, tot dat de kracht der elementen het wrakke schip zoude doen zinken. Zoodanig was mijn toestand, tegen over den man, dien gij met mij hebt zien lijden, en het zal u niet vergeten zijn, hoe moeijelijk die toestand was. Voor u, die u belast hebt met de taak van zijne levensbeschrijving, kon het misschien niet onverschillig zijn te weten, welke de gedachten en beschouwingen waren, die in mij opkwamen bij het ziekbed van hem, dien wij vereerden om zijnen grooten geest, maar ook liefhadden om zijn zachtzinnig gemoed. Zoo veel toch dat in den mensch verborgen ligt, openbaart zich aan den geneesheer, en kan misschien alleen door hem juist, en daarom verschoonend beoordeeld worden. Want ook de groote van der Palm was in zijne ziekte meermalen gestemd, zoo als ieder sterveling is, die langdurig lijdt.

Gedurende den langen tijd, dat ik als geneesheer aan het huis van van der Palm verkeerde, was hij zeldzaam ziek. Uitgenomen eene moeijelijke *alvus*, was hij vrij van die ziekten der geleerden, die, uit een stilzittend leven voortkomende, zoo dikwijls de aangename opgeruimdheid en tevredenheid van den ouderdom verstoren. Ik herinner mij, dat hij vroeger, over de waarde van den pols bij de beoordeeling der ziekten sprekende, mij zeide hoe men met eenen intermitterenden pols gezond kon zijn; en toen ik dien onderzocht, was hij, zoo als ik dien meest altijd ook daarna bevond, zeer onregelmatig en van groote snelheid. Niettegenstaande dit verschijnsel kon men hem, ofschoon verzwakt door den

ouderdom, tot in zijne laatste levensjaren gezond noemen, en al waggelde het ligchaam, al beefde de hand, de geest bleef helder en krachtig; het scheen als of de organen alleen onwillig of onvermogend waren, om aan dien krachtigen geest, zoo als vroeger, te gehoorzamen. Het eerste teeken van ziekte openbaarde zich door rusteloosheid gedurende den nacht; deze werd meermalen slapeloos doorgebragt; en het scheen als of de meer horizontale positie in het bed daaraan schuld had, daar het middagslaapje meermalen verkwikkend, maar dan ook niet anders dan in den stoel genoten werd. Dit gebrek aan rust veroorzaakte vermoeijenis gedurende den dag; de spijsvertering werd moeijelijker; en het was toch in dezen zwakken toestand, dat hij in den zomer van 1839, op zijn Buiten, het tweede vervolg op den Salomo begon. Maar na dien tijd, en vooral in het begin van 1840, vermeerderden de moeijelijkheden van den nacht; de slapeloosheid ging gepaard met benaauwdheden, en uit deze en andere teekenen bleek het spoedig, dat er beletselen bestonden in den omloop van het bloed. Mijn vroeger vermoeden, opgemaakt uit de onregelmatigheid van den pols, dat de oorzaak van deze benaauwdheden niet in de longen, niet, zoo als hij dit zelf meende, in de verbeening van het cartilagineuse gedeelte der ribben, die daardoor verhinderd werden zich uit te zetten en zamen te trekken, maar in ziekelijke vergrooting van het hart, of in verbeening der slagaderen moest gezocht worden, werd bevestigd door de toenemende verschijnselen, aan dit gebrek eigen; door de uitwerking der zoogenaamde *juvantia et nocentia*. Het *opium*, waarvan een der grootste geneesheeren getuigt, dat hij, zonder dit te kunnen aanwenden in borstziekten, geen medicus zou willen zijn, en tegen de slapeloosheid als heilzaam en nuttig scheen aangewezen, gaf ook hier, even min als in soortgelijke ziekten van het hart, eenige ver-

ligting; groote doses benevelden, maar bij het ontwaken volgden benaauwdheden, heviger dan die waren, die zonder dit gebruikt te hebben, werden waargenomen; zoo dat men van het voortgezet gebruik moest afzien. De *digitalis*, dit middel, dat als het *opium* werkt in ziekten van het hart, weigerde ook hier hare goede diensten niet, maar zoo als mijn vriend de Kruyff zeide, dat het niet moeijelijk is indicatiën te maken, en *indicata* te vinden, maar dat het de contraïndicatiën zijn, die ons meermalen teleurstellen, zoo was het ook hier; welke *corrigentia* beproefd werden, geene waren in staat de nadeelige werking op maag en urinwegen af te weren, of te doen ophouden, wanneer dit middel gedurende eenigen tijd was genomen. Spoedig volgde bij gebrek aan voeding scherpte der vochten, en daarna eene hardnekkige spruw, die zich tot in maag en ingewanden uitbreidde. De voornaamste indicatie werd de *indicatio vitalis*. *Cortex Peruv.* werd niet verdragen; een *decoctum album* niet in genoegzame hoeveelheid genomen; het waren alleen versnaperingen, zoo als van vruchten, die den lijder konden verkwikken, en hem lafenis aanbragten voor eenen ondragelijken dorst. Zeldzaam werd mijne vraag naar zijnen toestand, bij het bezoek van den morgen, anders beantwoord, dan met den klagenden uitroep, dat de nacht doodsbenaauwd was doorgebragt. In dien half slapenden en wakenden toestand, was zijn geest meermalen gekweld door gedachten van godsdienstigen of wetenschappelijken aard, die hem alsdan zeer vermoeid hadden. Nu eens waren het denkbeelden, nieuw bij hem opgekomen, die hij met moeite had onderdrukt; dan weder herinneringen van vroegeren tijd, die hij ontwaakt wilde voortzetten, en betrekking hadden op meeningen van uitlegkunde en verklaring, waarbij hij de hulp van anderen verlangde, om de auteurs daarop na te zien; zoo-

dat ook menigmalen in deze droomen zamenhang en beteekenis waren, en deze van de inwendige helderheid van zijnen geest getuigden. Wij hebben het dikwijls gezien, hoe zijn geest opwakkerde, als een geuit woord of eene beweging rondom hem zijne aandacht trok, wanneer wij meenden, dat hij in zijnen stoel was ingesluimerd; hoe hij zich dan opritte om zijne meening te uiten over de gebeurtenissen van den dag, over hetgeen hem was medegedeeld of voorgelezen, en hoe hij zich daarover uitliet met beslissend gezag, zoo als hij dit anders zeldzaam over zaken, nog zeldzamer over personen gewoon was te doen. Beklaaglijk was het aan te zien, hoe hij, niettegenstaande deze helderheid, toch daaglijks hulpbehoevender werd, en eindelijk niet meer in staat was het bed te verlaten, dat voor hem niet, zoo als voor vele lijders, eene rustplaats was, maar dat hij vroeger zoo menigmalen ter verademing verlangde te verwisselen met den gemakkelijken ziekestoel. Het was roerend hem, wanneer hij de dagen van de week telde, met reikhalzend verlangen te hooren vragen: » wanneer zal ik toch van mijn lijden verlost zijn?" en in de laatste week zeide: » nu hoop ik den volgenden zondag, zondag te vieren in den hemel." Voor den geneesheer, die hier niet helpen kon, was het pijnigend daarbij tegenwoordig te zijn; voor de betrekkingen was het smartelijk dit aan te zien, en moeijelijk om te gelooven, dat dit lijden niet het ergste ware; en toch men moest het ziek- en sterfbed van vele anderen hebben bijgewoond, om te weten hoe veel verkieslijker dit nog ware, boven hetgeen zoo menigmalen het lot van anderen is, aan deze of diergelijke ziekten lijdende, daar waterzucht, *gangræna ex decubitu* dikwijls dit lijden nog verzwaren; men moet het kindsworden van den geleerde van nabij hebben gezien, als al wat geest was aan den mensch tot het dierlijke wordt

verlaagd, om een lijden als dat van van der Palm, zoo niet voor hem, dan ten minste voor zijne betrekkingen, als zijner waardig te beschouwen. Van der Palms ziekte was het lijden en afnemen van het physiek gestel, terwijl de *Psyche* gezond bleef; of liever, het zamenstel van reproductie was verstoord, maar het hersengestel, het hoofdorgaan, waardoor de ziel zich werkzaam aan ons mededeelt, bleef helder. Zijne ziel, die kalm en vol vertrouwen was, kon zich hierdoor vrij en onbelemmerd, voor zoo verre de krachten van het weefsel dit toelieten, aan hen vertoonen die hem omgaven, en altijd prijs stelden op de uitingen van zijne liefde. Wanneer anderen, nog ligchaamlijk sterk, dood waren naar den geest, bleef bij hem de geest gezond, ook bij het toenemend verval van het vegetative leven. Zinrijk en eigenaardig waren daardoor, ook tot in de laatste tijden, de uitdrukkingen, waarmede hij zijnen toestand, zijne gewaarwordingen, zijne gedachten beschreef, en ik herinner mij daarvan vele, die mij naderhand van nut zijn geweest. Eindelijk volgde de dood, voorafgegaan door een merkwaardig verschijnsel, eene koorts, die in hevigheid gelijk was aan die, welke in een sterk gestel wordt waargenomen. Gedurende zijne ziekte had ik geene koortsbeweging ontdekt; het gevolg was beneveling der hersenen, nadat hij bij het opkomen van dezelve gezegd had: » dit zal mijn laatste strijd zijn;" de longen, vermoeid door die snelle beweging zonder evenredigen toevoer van bloed, werden verlamd; en zijn einde was zóó zacht, dat wij naar het ophouden van den langzaam verflaauwenden adem moesten luisteren, om ons van zijnen dood te overtuigen. — Hij had mij te kennen gegeven, dat, indien ik meende dat het onderzoek na zijnen dood eenig licht kon geven over zijne ziekte; of indien ik dit om andere redenen verlangde, het mij vergund zou zijn de lijkopening te doen; en ik ver-

zocht dit aan zijne betrekkingen, die mij de toestemming niet weigerden. Door den Hoogleeraar Broers is dit geschied; en het onderzoek heeft bevestigd, dat wij ons in de *diagnose* zijner ziekte niet geheel vergist hadden. Eene beenachtige verharding van de *aorta* aan den uitgang van het hart; eene uitzetting en verweeking van het regter hart; waren de teekenen, die zijne ziekte en ongeneeslijk lijden verklaarden. Ook de zoogenaamde negative bewijzen bevestigden de *diagnose*, daar wij noch in het hartzakje, noch in de borstholte eene meer dan gewone hoeveelheid *serum* hebben gevonden; het weefsel der longen was als in den gezonden staat, en men kon dus niet aan een lijden van deze organen de oorzaak der benaauwdheden toeschrijven, die gewoonlijk met den naam van *angina pectoris* bestempeld worden.

Vraagt men welke de zoogenaamde verwijderde oorzaken geweest zijn, die bij van der Palm de kiem tot deze ziekte gelegd hebben? dan vinden wij bij de schrijvers van gezag als de voornaamste opgegeven: hevige hartstogten, zorg en kommer, onregelmatige levenswijze; en wij ontdekken van dit alles niets in *zijn* leven. Kalm, ook bij zware beproevingen van verlies of teleurstellingen, was hij dit niet alleen voor de wereld, maar ook in zijnen huiselijken kring; ofschoon niet verschoond van rampen, was zijn levenslot voorspoedig en gezegend; hij was geacht en bemind; en dat hij matig was, dit wisten zijne huisgenooten, en konden zijne gasten getuigen, als zij, bij hem aanzittende aan den keurigen disch, meer door gulle aanmoediging en vriendelijke overreding, dan door eigen voorbeeld tot ruim genot werden verleid. Liever zou ik de oorzaak zoeken in den aard zijner werkzaamheden. Altijd helder van hoofd, was het hem gemakkelijk zich geheel en al, zonder afleiding, bezig te houden met het onderwerp, waarover hij wilde nadenken, zoodat hij overal *daar* was

met zijnen geest, waar hij zich ligchaamlijk bevond; zoo wel bij het onschuldig spel, in het gemengd gezelschap, als bij het diepzinnigst onderzoek in de eenzaamheid; maar juist daardoor was de inspanning te sterker; en wanneer men dan overweegt, hoedanige de onderwerpen waren, die hij behandelde, en hoe groot de inspanning van het gevoel moet geweest zijn, om te kunnen uitdrukken hetgeen hij ons in geschriften heeft nagelaten, dan kan ik mij gemakkelijk voorstellen, dat het ligchaamlijke hart daarbij meermalen in hevige beweging is geweest, naarmate het zielehart sterker was geroerd; hoe de omloop werd versneld en vertraagd, naarmate de ziel met opwekkende of neêrdrukkende voorstellingen was ingespannen. Ik herinner mij, dat hij, hoe geoefend en voorbereid, altijd opzag tegen den dag, dat hij prediken zou, en toen ieder meende dat hij te vroeg besloten had de prediking te staken, was dit besluit het gevolg van zelfkennis. Hij gevoelde, dat, al ontbrak hem niet het vermogen om eene rede zamen te stellen, met al den gloed en warmte van vroegere tijden, de uitvoering niet zijn zoude zoo als hij dit verlangde; hij vertrouwde zich niet meer het vermogen toe, om bij de voordragt zijner aandoeningen meester te blijven, en het was als of de kracht der organische ziekte zich ontwikkelde tot dien graad, dat zij niet meer door den geest kon bestuurd worden. Voor van der Palm, die niet naar kunstregelen nederig was, maar zijne gaven waarderende, die als buiten zich zelven beoordeelde, was het niet zoo moeijelijk afstand te doen van de toejuichende bewondering, toen hij gevoelde, dat de gave der voorstelling niet meer zoo groot was als vroeger. Het is daardoor dat hij zijnen roem niet heeft overleefd, maar dien heeft bewaard in al zijne onnavolgbare oorspronkelijkheid. — Het was in zijne laatste levensdagen, dat hij, doelende op den aard zijner ziekte, schertsend zeide: »en nu zeggen zij nog aan het einde van mijn leven, dat mijn hart niet goed geplaatst zou zijn!" enz.

UITVAART.

Aanspraak van den Hoogleeraar VAN HEUSDE.

Zóó moest dan ook VAN DER PALM sterven! Zóó staan wij hier reeds bij zijne doodkist, terwijl de eerste rouwmaar nog wijd en zijd de gewesten des Vaderlands doorgaat, en groot en klein, geleerd en ongeleerd zijnen uitgang betreurt! Wij hebben eenen man verloren, gelijk ze maar zeldzaam op de wereld zijn: groot als Akademieleeraar, groot als Bijbeltolk, groot als Redenaar; en tevens beminnelijk als mensch, nederig en bescheiden als een dienaar van Christus. Wat hij voor God geweest is, getuigden nog laatst die dagen, en weken, en maanden der beproeving, waarin hij gebragt werd, om naauwer en naauwer met den hemel verbonden te worden. Van hem thans naar waarde te spreken, rekende ik verre boven mijne krachten: maar reeds vóór veertig jaar had ik in zijne school gezeten, en aan zijnen mond gehangen, en lessen bij hem opgezameld, aan welke ik meer, dan ik zeggen kan, verschuldigd was, ook toen ik, naar Leiden geroepen, als leeraar der Akademische Jongelingschap, aan zijne zijde stond........ Vult gij het gebrekkige bij u zelven aan, Gij, zijne dierbare betrekkingen, leerlingen, ambtgenooten, vrienden! Doch u ontbreekt het zeker thans ook aan woorden om uit te drukken, wat uw hart in deze oogenblikken gevoelt. Gij gevoelt het onuitsprekelijke van het verlies, dat er door Kerk en Vaderland, dat er tevens door u geleden wordt. Maar innig verblijdt gij u ook, dat hetgeen wij daar voor ons zien, niets anders is, dan zijn stoffelijk overschot in eene enge planken-woning. Hem zelven staren wij in die oorden na, van waar

wij ons hooren toeroepen: *Zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven!* Dáár volgen hem zijne werken, hoe klein en onbeduidend die in zijne oogen geweest zijn. En tot de wereld, van welke hij gescheiden is, zal hij blijven spreken, zóó lang er eene nakomelingschap bestaat, die zulk een geschenk der Voorzienigheid waardeert.

Nadert dan gerust, gij dragers! vat de doodkist aan, laat die in het graf nederzinken; bedekt het lijk met stof, gelijk het uit stof genomen is en tot stof moet wederkeeren!

De laatste pligt is dan vervuld, welken wij hier aan het overschot van den onvergetelijken man te vervullen hadden. Aan u, Katwijk's eenzaam duin! is het nu toevertrouwd, om het te bewaren tegen de golven der zee. Weet gij niet, wien gij in uwen schoot geborgen hebt; duizendmaal zal de vreemdeling het u zeggen, als hij deze stille rustplaats der dooden voorbijwandelt. Gij zult het echter niet hooren, dierbare VAN DER PALM! terwijl uw gebeente daar naast het gebeente uwer ambtgenooten, vrienden, teedere betrekkingen nederligt. Doch gij behoeft ook niets meer te hooren van hetgeen eene wereld aangaat, in welke gij hebt opgehouden burger te zijn. Uw sterven, wij gelooven het, uw sterven was een overstap naar die hoogere kringen, waar Gods goedertierenheid voor u thans in vollen nadruk is, wat gij hier beneden van haar hebt verkondigd. Dáár leeft gij onsterfelijk; maar, ofschoon gij ons verlaten hebt, zijt gij ook onsterfelijk op aarde. Slaap dan zacht op uwe legerstede, nadat gij uwe groote taak hebt afgedaan! Slaap zacht, edele man! Wij scheiden van uw gebeente, tot

dat ook wij naar het rijk des doods gedragen worden: maar wij scheiden in de hoop des beteren levens. Dáár zullen wij, verhoort God onze bede, u nog veel heerlijker ontmoeten, dan gij hier geweest zijt, en ons met u verblijden, nadat wij, door uw woord en uw voorbeeld opgewekt, den Onvolprezene gevolgd zijn, die gewerkt heeft, terwijl het dag was, en wien wij eenmaal ook als onzen Heiland en Zaligmaker wenschen te zien, gelijk wij vertrouwen, dat hij thans door u gezien wordt.

Aanspraak van Ds. J. Dermout.

Het bevreemde U niet, als de hoogachtende ambtgenoot nog door eenen zoo veel jongeren maar even dankbaren leerling wordt vervangen. Want de nabestaanden en vrienden van den beroemden man, dien wij allen geëerd hebben, verlangden ook de uitdrukking te hooren hunner eigenaardige gevoelens bij het graf van den beminnelijken en onvergetelijken man, dien zij in onderscheidene betrekkingen zoo lief hadden. Levendig is ons zijn beeld voor oogen in alles wat hij verrigt en goeds en schoons en groots gewerkt heeft, in zijne onovertroffene verdiensten, in zijnen onverganklelijken roem; maar daarvan alléén te gewagen op de heilige plaats, waar grootheid en roem als wegzinken; — alléén te denken aan zijnen grooten naam, schoon die vereeuwigd blijven zal, — aan zijn openbaar leven en werken, schoon daarvan de vruchten geplukt zullen worden door het late nageslacht; — daarin zoude hij zelf ons verhinderen, zoo hij nog tot ons spreken kon, die ons het voorbeeld gaf van nederige bescheidenheid, en is heengegaan als de ootmoedige dienaar zijns Heeren. Hier, waar ook de liefde blijft, spreke het hart dergenen,

die hij lief had en die hem in het hart zullen blijven dragen. Hier spreekt ons vol gemoed van hetgeen wij missen zullen in zijnen omgang, zijne zorgen, zijne tot ons afdalende en zich mededeelende hartelijkheid; van hetgeen wij genieten mogten tot het laatste toe, en nog niet zonder ontroering afstaan. Heeft hij lang geleefd voor Vaderland en nageslacht, voor Kerk en Hoogeschool; wij zouden bijna zeggen, hij leefde veel te kort voor ons hart. Ons verlies aan zijne liefde kan allerminst, kan nooit vergoed worden! Uit uwen naam zeg ik het, die hier van zijne leerlingen aanwezig zijt, die het u altijd tot hooge eer zult achten in zijne school onderwezen te zijn, maar tot nog grootere eer, dat hij u nooit vergat, u zoo gaarne zijne vrienden noemde, en met vaderlijke zorg u bleef omvatten. Gij zegt het met mij, Hooggeleerde mannen! die aan zijne zijde stondt, en het ondervonden hebt, dat uwe eer en uw genoegen hem zoo kostelijk waren als eigene eer. Uwe droefheid getuigt er van, Vrienden van zijn huis! door wie hij zich zoo geheel deed kennen in zijne minzaamheid jegens allen, in wier midden te verkeeren zijne uitspanning, zijn genoegen, zijn leven was. Gij vooral denkt thans daaraan, zijne Verwanten, Behuwdzonen en Kleinzonen! aan wie hij zoo gaarne gaf, wat hij het dierbaarst te geven had, in wier kring en huisgezin hij in waarheid leefde en zich vertoonde in zijne eigene grootheid, in nederige en aanvallige menschelijkheid, in de liefde zuiver genoegen zoekende, door liefde vrolijkheid en geluk verspreidende. Gij gedenkt, hoe hij nog op zijn smartelijk sterfbed den wensch naar spoediger verlossing, door liefde tot u en de uwen tot zwijgen wist te brengen. Zóó tot de zijnen behoord, hem zoo regt gekend en lief gehad te hebben, dat is onze eere en ons onvergelijkelijk voorregt: deze zijne nagedachtenis maakt ons zijn graf zoo heilig en zoo dierbaar!

En zien wij hem, na een lang en nuttig leven, overgebragt tot hoogeren werkkring; onze liefde durft dan naauwelijks ons verlies beklagen, dat zijne schoone en eeuwige winst is. Wij brengen zijn stoffelijk overschot naar de plaats, die hij zich zoo gaarne vertegenwoordigde, waarnaar hij smachtend uitzag; veel beproefd en moêgestreden, maar dankbaar, onderworpen, hopende tot den einde toe. Dit is de heilige rustplaats, die hij zich voor meer dan twintig jaren uitkoos; toen verscheidene uwer, met mij, hem hier tranen zagen weenen van onbeschrijfbare smart en bitteren ziele-weedom. Herwaarts strekte zijn verlangen zich steeds reikhalzende uit, als hij buigen moest onder de stormen des levens, waar hij het stof der zijnen verzamelde, van éénigen zoon, — van getrouwe echtgenoot, — van de dochter, die de steun was zijner grijsheid. O! wij gedenken er aan, hoe zijne zwaarste beproevingen hem troffen in degenen, die hij zoo lief had! En wij beklagen ons niet, dat hij van ons wenschte weg te gaan, om met hen hereenigd te worden, die de zijnen waren geweest, en aan wie zijn hart gebonden bleef! Wij vertegenwoordigen ons liever, wat zaligheid hij thans in hen en met hen geniet. Ja! onze geheiligde verbeelding stelt ons hem vóór, hoe hij, boven dit graf verheven, met hen den Heere ziet, dien hij niet aanschouwd had, maar in wien hij zoo kinderlijk geloofde, dien hij zoo hoog vereerde, zoo heilig lief had. Zijne stem komt als voor het laatst tot ons, zeggende: »Gedenkt, hoe » ik Hem gepredikt heb als den dierbaren Verlosser, » den magtigen Levensvorst; hoe ik stervende Hem ver» heerlijkt heb als de bron van alle genade: Hij is » getrouw: Zijn loon is in zijne hand: ik ben ingegaan » in de vreugde mijns Heeren!"

Wij laten zijn stof in de hoede des Almagtigen. Wij gaan heen, om zijnen naam te eeren, de betrekking,

waarin wij tot hem stonden, heilig te bewaren, zijne liefde te gedenken, in zijn geloof en zijne hope te wandelen. Wij wenschen ook eens zóó te sterven en begraven te worden, wel niet allen zoo hoog beroemd, maar evenzeer geliefd en betreurd. Zijne kostelijkste nalatenschap zij voor ons zijn geest, die op ons overgaat en ons kenmerkt als zijne ware leerlingen, vrienden en zonen. Van hem leerende God en menschen lief te hebben, en ons zijne beminnelijkheid inprentende, mogen wij verlangen ook hem eens weder te zien, en met hem te leven voor Jezus Christus, uit wien zijne liefde, op wien zijne hope was!

Toespraak van Ds. A. L. van der Boon Mesch *aan de dochters des overledenen.*

Wij hebben den hoogst aandoenlijken togt naar het graf afgelegd, en het stoffelijk bekleedsel van den dierbaren Man aan den akker Gods toevertrouwd. Hadt Gij getuigen kunnen zijn van die indruk-wekkende plegtigheid, de gelaatstrekken van al de aanwezigen aanschouwd, de uitstorting van het geroerde en getroffen hart gehoord; hadt Gij in de ziel van Sprekers en Hoorders kunnen lezen, en hunne innerlijke gewaarwordingen en gevoelens peilen; krachtig zoudt Gij in uwe overtuiging zijn bevestigd en versterkt, dat uw Vader door uwe geliefde Echtgenooten en uwe geliefde Zonen, door ons, die als zijne gemeenzame vrienden met hen de lijkbaar volgden, door zijne Hooggeleerde Ambtgenooten, Mannen in verschillende vakken van wetenschap beroemd, door de Eerwaardige Verkondigers van Gods heilig Woord, door de edele Jongelingschap dezer Hoogeschool, door geheel

de zamengevloeide schaar wordt hooggeacht, bemind, geëerd.

Is het U, in uwen rouw, eene opbeurende gedachte, dat Zijn stof met dat van vroeger afgestorvenen, die U steeds onvergetelijk blijven, in dezelfde grafstede in Katwijk's duin wordt bewaard; zielverheffender troost stort het Evangelie der onverderfelijkheid U in het hart, door de verzekering, dat uwe dooden, die in den Heer stierven, zalig zijn, en dat hunne door Jezus Christus verloste zielen in den hemel zijn vereenigd. Hoe zal uw gezaligde Vader, in dien hemel, den God der liefde danken voor de liefde door U hem toegedragen, voor de vreugde door U hem geschonken, voor al de deelneming, zorg en trouw, inzonderheid in de moeijelijke en bange dagen en nachten, weken en maanden zijner beproeving en zijns lijdens, door U hem bewezen! Hoe vurig zal hij, voor den troon des Verlossers, voor U verlangen, dat Gij, den weg des geloofs, der liefde en der hope bewandelende, na korter of langer scheiding, in de gewesten van onbeschrijfelijk heerlijk wederzien wordt opgenomen!

Met Christus, die de opstanding en het leven is, in het hart, zal het, onder ootmoedig opzien tot Gods Vaderlijken bijstand, uw ernstig streven zijn dien wensch der hemelsche liefde te vervullen. Met 's Mans treffend beeld (1) voor oogen, betuigen wij allen te zamen plegtiglijk, dat het, in de kracht van onzen God, onze heerschende gezindheid en werkzame toeleg zal wezen!

Zóó zullen wij toonen hem dankbaar te beminnen, en zijne nagedachtenis waardig te eeren. Dan komen wij eens, door den rijkdom der Goddelijke genade, waar hij is, om met hem, in het huis des Hemelschen Vaders, ons eeuwig te verblijden.

---

(1) Het bekend en zoo juist gelijkend portret van den Overledene was in het vertrek aanwezig.

De Beeltenis,

welke deze levensschets versiert, is door den heer Lange gevolgd naar de uitnemende gravure van zijnen schoonvader Velin, in den jare 1827, in 4°. formaat, by de uitgevers dezes verschenen. Die gravure was gemaakt naar een levensgroot portret in 1826 door den bekwamen Hodges geschilderd. Van der Palm was toen drieënzestig jaren oud, en dus in het schoonste van zijnen afgaanden leeftijd. De gelijkenis laat niets te wenschen overig. Van dit portret is door de familie eene welgeslaagde copie ten geschenke gegeven aan de Leydsche hoogeschool, welke in de senaatskamer is geplaatst. Alleen is in het costuum de voor die plaatsing noodzakelijke verandering gemaakt. — Voorts bestaat er nog een portret van van der Palm als Raad van Binnenlandsche Zaken, geschilderd door Smith, en een op achtenvijftig jarigen leeftijd door Davidson. Het laatste is min gelukkig uitgevallen.

Kinderen van J. H. van der Palm *en* Alida Bussingh (1).

Een doode Zoon, geboren den 4. Mei 1789.

Cornelia Mathilda, echtgenoote van den heer Mr. P. Loopuyt, te Schiedam.

Jacoba Elizabeth, (Jacoba genoemd naar mevrouw van de Perre) thands douairière van Jonkheer Mr. D. van Foreest, Heer van Schorel, enz., Lid der Staten-

---

(1) Getrouw aan de oudvaderlandsche gewoonte, heeft van der Palm hunne namen en geboortedagen in zijn grooten folio Bijbel aangeteekend.

Generaal enz., overl. te Alkmaar in 't jaar 1833. Haar derde zoon, Johannes Henricus, voert by dien van van Foreest, den naam van van der Palm.

Elizabeth Henriëtte, geb. 21 February 1794, overleden 26 Juny 1836.

Een Zoon, geboren 8 Nov. 1797, ongedoopt gestorven in December van datzelfde jaar.

Jan Willem, geboren 28 Nov. 1798, omgekomen in de ramp van Leyden, 12 January 1807.

Hendrik Albert, dus genoemd naar Schultens, geb. 8 April 1802, overleden 14 Nov. 1819.

Adelaïde Louise, echtgenoote van den Heer G. André de la Porte, te Arnhem.

Anna Catharina.

Lidmaatschappen.

Van der Palm was, behalve van de tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, achtereenvolgends, Lid, Honorair, of Corresponderend lid van de volgende maatschappyen en genootschappen: Studium Scientiarum Genetrix te Rotterdam, Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Vlissingen, Bataafsch Genootsch. van Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam, Gezelsch. ter beoefening van Proefonderv. Wijsbeg. in den Haag, Hollandsche Maatsch. der Wetenschappen te Haarlem, Bataafsche Maatsch. van Taal- en Dichtkunde, Maatsch. van Nederlandsche Letterkunde te Leyden, Maatsch. Diligentia te 's Gravenhage, Genootsch. Verscheidenheid en Overeenstemming te Rotterdam, Genootsch. Doctrina et Amicitia te Amsterdam, Felix Meritis te Amsterdam, Holl. Maatsch. van Fraaije Kunsten en Wetenschappen, Académie Royale des Beaux Arts d'Anvers, Koninkl. Maatsch. van Vaderl. Taal en Letterkunde te Brugge, Koninkl. Genootsch.

van Taal en Dichtkunde te Andwerpen, Koninkl. Genootsch. Corcordia te Brussel, Maatsch. van Ned. Taal en Letterkunde te Gend, Société Asiatique te Parijs, Koninkl. Acad. van Beeldende Kunsten te Amsterdam, Ned. Tael en Letterkunde te St. Nicolaes, Koninkl. Acad. van Beeldende Kunsten te Andwerpen, Haagsch Genootsch. ter verdediging van den geopenb. Godsdienst, Maatsch. Tot Nut van 't Algemeen, Wetenschappelijk Genootschap te Batavia.

VAN DER PALMS *Geschriften.*

1784. Ecclesiastes philologice et critice illustratus. *Lugd. Bat.* 8°.

1791. Eenige liederen van David. *Middelburg* en *Dordrecht; waarvan in* 1815 *een tweede uitgave, onder bygvoeging van* Al de Liederen van Azaf. *Leyden.* 8°.

1796. Aanspraak en dankzegging gehouden in de Oostkerk te Middelburg, op het feest der alliantie tusschen de Fransche en Nederlandsche Republieken, op last van de Municipaliteit derzelve stad. *Middelburg.* 8°. N°. 20 van den Vriend des Volks.

» Redevoering over de Volksgunst, uitgesproken in de Vaderl. Societeit te Middelburg. *Middelburg.* 8°. N°. 37 van den Vriend des Volks.

1800. Redevoering bij gelegenheid van het Nationale feest op den 19. December 1799, in naam en van wegens het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, uitgesproken in den Haag door den Agent der Nationale opvoeding. *'s Gravenhage.* 8°.

1801. Aanspraak van den Agent der Nationale opvoeding, ter opening der bijeenkomst van Schoolopzieners, 16 Julij 1801. *'s Gravenhage.* 8°.

1803. Aanspraak van den Voorzitter J. H. van der Palm ter opening der vergadering van afgevaardigden uit de departementale schoolbesturen, 22 Sept. 1803. *'s Gravenhage.* 8°.

1805. Jesaïas vertaald en opgehelderd. 3 dn. *'s Gravenhage.* 8°. *Tweede druk. Rotterdam.* 1841.

1806. Oratio inauguralis de Oratore Sacro, Literarum Divinarum interprete. *Lugd. Bat.* 4°.

1807. De Magistraat der Stad Leyden aan de Ingezetenen van het Koninkrijk Holland, nopens de ramp van 12 Januarij 1807. fol.

1808. Redevoering bij het feest der Orde van de Unie, 25 April 1808, *voorkomende in het werk getiteld:* Feest der Orde van de Unie. *Amsterdam.* 8°.
en nog eenmaal, met de:

1809. Redevoering bij het feest der Orde van de Unie, 4 Sept. 1809, *in:* Gedenkschriften van de Koninklijke Orde der Unie voor de jaren 1807, 1808 en 1809. *Amsterdam.* 8°.

Deze beide werken schijnen onder van der Palms oog te zijn opgesteld.

1808—9. Leerredenen. 3 deelen. 8°. *Herdrukt in* .... *Amsterdam. Weder herdrukt in* 1824. *Dordrecht.*

1808—16. Salomo. 6 deelen, *behelzende de verklaring van Spreuken* X—XXII : 16. *Amsterdam.* 8°. *Herdrukt* 1821—1824. *'s Gravenhage. En voor de derde maal gedrukt* in 7 dn. 1834—1835. *Leeuwarden.*

1810. 1818. 1824. 1829. Verhandelingen, Redevoeringen en Losse Geschriften. 4 dn. *Amsterdam.* 8°.

1ste Deel. Over David, voornamelijk als dichter beschouwd.
Over den waren aard der welsprekendheid.
Eenige dichterlijke natuurbeschrijvingen uit het boek Job.
Over Mahomet, *twee redevoeringen*, getrokken uit des Schrijvers Latijnsche Redevoering de Mohammede, te Leyden gehouden in den jare 1798, en NIET UITGEGEVEN.
Over de algemeene welwillendheid.

Over de eigenliefde.

Bij gelegenheid eener zangoefening op het Kersfeest.

Bij gelegenheid eener zangoefening ten behoeve der ongelukkigen door den watersnood.

Lofrede op den heer J. A. van de Perre. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Middelburg*. 1792. 8°.)

2de Deel. Over de welsprekendheid van Cicero.

Over de Arabische Poëzij.

Over den aanleg en de voortreffelijkheid van het boek Job.

Over het oordeel der nakomelingschap.

Van deze redevoering bestaat eene uitgave met een Engelsche vertaling daar tegenover door den heer B. S. Nayler. Amsterdam. 1837. 8°.

Vaderlandsche Uitboezeming. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1813. 8°.)

Nederlands blijde vooruitzigten. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1813. 8°.)

De vrede van Europa. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1814. 8°.)

Christelijke opwekking tot heldenmoed. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1815. 8°.)

3[de] Deel. Verhandeling over den Koran.

Redevoering ter nagedachtenis van E. A. Borger. (Vroeger met een gedicht van Tollens afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1821. 8°.)

Redevoering over het versmaden of veronachtzamen van de regelen der kunst (Vroeger gedrukt in het verslag der tweede klasse van het Koninklijk Nederl. Instituut. *Amsterdam*. 1820. 4°.)

Redevoering over het middelmatige. (Vroeger gedrukt in de Werken der Holl. Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. Dl. V. St. 2. *Leyden*. 1823. 8°.)

Verhandeling over het gezond verstand.

Mijne herinneringen aan J. Bellamy. (Vroeger gedrukt in: Gedenkzuil op het graf van J. Bellamy, uitgegeven door W. A. Ockerse en A. Kleyn, geb. Ockerse. *Haarlem*. 1822. 8°.)

Redevoering op het 4[de] Eeuwfeest van de uitvinding der Boekdrukkunst te Haarlem. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Haarlem*. 1823. 8°. En geplaatst in het gedenkschrift van dat feest. *Haarlem*. 1824. 8°.)

Leerrede ter bevestiging van J. E. Kist.

4[de] Deel. Tweede verhandeling over den aanleg en de voortreffelijkheid van het boek Job.

Over den invloed van het uitwendige enz.

Over eenige kenmerken en vereischten der eenvoudigheid van stijl.

Over de zelfkennis. (Vroeger gedrukt in de Werken der Holl. Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. Dl. VIII. St. 1. *Leyden*. 1829. 8°.)

Lijkrede op J. M. Kemper. (Vroeger gedrukt in: Kempers Nagedachtenis plegtig gevierd door H. H. Klijn, J. H. v. d. Palm en B. Klijn, Bz. *Amsterdam*. 1825. 8°.) *Hiervan verscheen eene Fransche vertaling door V. Destinne.* Tournay. 1825. 8°.

Bij de viering der 250ste verjaring van Leydens ontzet. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1824. 8°.)

Ter godsdienstige voorbereiding ter viering van het akademisch jubelfeest. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1825. 8°.)

Ter feestvierende herinnering van den akademischen leeftijd. (Vroeger afzonderlijk uitgegeven. *Leyden*. 1828. 8°.)

1811—1822. Tien Zestallen Leerredenen. *Leyden*. 8°.

1811—1834. Bijbel voor de Jeugd. 24 deelen. *Leyden*. 12°. *Gedurig herdrukt.*

In schoolformaat uitgegeven in 12 deeltjens. 1835—1837. *Leyden.*

Van het eerste deeltjen verscheen eene Duitsche vertaling, onder den titel: Ueber die Mosaïsche Erzählung von der Schöpfung der Welt und dem Falle des Menschen, übersetzt von A. von der Kuhlen. Wesel. 1831. 12°.

1816. Geschied- en redekunstig Gedenkschrift van Nederlands Herstelling. *Amsterdam*. 8°.

In postformaat uitgegeven. 1828. *Amsterdam.*

Van dit werk verscheen eene Fransche vertaling door A. Joos. Brugge. 1828. 8°.

1819. Oratio de Imperatore Ali, Abu Talebi filio, Saracenorum principum maximo. *Lugd. Bat.* 4°.

1818. 1819. 1820. 1822. 1823. 1825. 1829. 1830. Bijbel; alle de boeken des O. en N. Verbonds, bene-

vens de Apocryfe Boeken des Ouden Verbonds, in 8 stukken. *Leyden.* 4°. (*Uitverkocht*).
Van 1827—1830. De Bijbel. *Leyden.* 8°.
1831—1835. Aanteekeningen op den Bijbel. *Leyden.* 8°.
1838. Apocryfe Boeken des Ouden Verbonds, met de aanteekeningen. *Leyden.* 8°.

1823—1836. Elf Tientallen Leerredenen. *Leyden.* 8°.
De Leerredenen, Zestallen Leerredenen, en Tientallen Leerredenen, waarvan verscheidene bundels meermalen herdrukt zijn, worden onder den titel van Al de Leerredenen van J. H. van der Palm *herdrukt te Leeuwarden. Het eerste deel ziet reeds het licht. Zy zijn door van der Palm zelf in zekere orde gerangschikt; en in deze uitgave vindt men ook de Leerrede, voorkomende in den bundel in* 1831 *door de gezamenlijke Vaderlandsche Academiepredikers uitgegeven, alsmede twee onuitgegeven nagelatene, tot dit oogmerk door hemzelven bestemde leerredenen, te samen een getal uitmakende van tweehonderd.*

1826. Leerrede over Genesis XLI : 51. Gehouden op den Dank- en Bededag van dat jaar. *Leyden.* 8°.

1832. Verhaal der Inwijding van het gedenkteeken ter nagedachtenis van L. J. W. Beeckman, gesneuveld als vrijwillig jager der Leydsche Hoogeschool. *Leyden.* 8°.

1838. Vervolg op Salomo, behelzende de IX eerste hoofdstukken van het boek der Spreuken. *Leeuwarden.* 8°.

1841. Tweede vervolg op Salomo, behelzende den laatsten arbeid des Schrijvers. Met het Register. *Leeuwarden.* 8°.
Na den dood des Schrijvers uitgegeven met een voorrede van Nicolaas Beets.
Het geheele werk is dus in IX deelen compleet, onder den titel: Salomo, door J. H. v. d. Palm. 3[de] Uitgave. *Leeuwarden.*

Verspreide en privaat uitgegeven stukken.

..... De Kinderplicht. Dichtstuk bij het zilveren Bruiloftsfeest van zijn ouderen.

1781. Welkomstgroet aan G. J. Loncq. Dichtstuk. 8°.

1782. Het oorlog. Dichtstuk bekroond door het Genootschap Kunst wordt door arbeid verkregen. In de werken van dat Genootschap. Dl. V. Komt ook in afzonderlijke afdrukjens voor. 8°.

» Gedicht achter het specimen inaugurale, exhibens theses aliquot etc. van Willem Bilderdijk. *Leyden.* 4°. Ook afzonderlijke afdrukjens, met andere gedichten te dier gelegenheid. 8°.

» Lijkvers op Ds. J. W. Bussingh, in een bundeltjen ter zijner uitvaart. *Leyden.* 8°.

1783. De Leydsche Weezen aan de Leydsche Burgerij. Gedicht. *Leyden.* 8°.

» De Weldadigheid. Dichtstuk in de werken van het Genootschap Kunst wordt door arbeid verkregen. Dl. IV. 8°.

1784. Verheerlijking van Christus op den Berg. Dichtstuk bekroond door het Genootschap Kunstliefde spaart geen vlijt, 1783. Gedrukt in de werken daarvan (Dl. X) (1), en ook afzonderlijk voorkomende. 8°.

1786. Ter nagedachtenis van S. Hoek. Dichtstuk. 8°.

1787. Ode aan de Deugd. Werken van het Genootschap Kunst wordt door arbeid verkregen. Dl. V. 8°.

1795,6. Ettelijke nommers van » de Vriend des Volks." Weekblad, uitgegeven te *Middelburg.* 8°.

---

(1) Opmerkelijk is de voorspelling van J. van Spaan, by de uitreiking der medaille, 7 Aug. 1784. Zie Werken van het Genootschap, Dl. X, bl. 119.

1795. Proclamatie van het vrije volk van Middelburg aan hunne medeburgers, 10 Febr. 1795. Middelburgsche Courant. fol.

» Aanspraak, gehouden in Februarij 1795, als Voorzitter der Kiezers, aan de Volksvertegenwoordigers te Middelburg. Vervolg op Wagenaar, Dl. XXIX, bl. 120—122. Jaerb. der Bat. Republiek, II. 226.

1803. Levensbijzonderheden van D^r^. J. van Heekeren. Geneesk. Magazijn, Dl. II. St. 1. 8°.

1831. Verhandeling over eenheid en verscheidenheid. Recensent ook der Recensenten. Dl. XXIV. St. 2. 8°.

» Leerrede over Rom. XI : 36. Leerredenen betrekking hebbende op de jongste omstandigheden van ons vaderland, uitgegeven door de gezamenlijke Nederlandsche Academiepredikers. *Utrecht.* 8°.
Deze leerrede zal worden opgenomen in de uitgave van Al de Leerredenen van J. H. van der Palm. *Leeuwarden. Zie boven.*

Voorredenen.

1790. Voor de *door hem vertaalde* Redevoering van W. Kist, over de beoefening der oude Schrijvers als een bron van wezenlijk genoegen. *Middelburg* en *Dordrecht.* 8°.

1806. Voor het Leerboek der Verloskunde van H. A. Bake. *Leyden.* 8°.

1815. Voor de Vijfentwintigjarige Ambtsbediening van S. Dassevael, 18 Mei 1815. 8°.

1820. Voor de vertaling van Helons Bedevaart door F. Strauss. *Amsterdam.* 8°.
In deze voorrede maakt van der Palm gewag van

een door hem gekoesterd plan tot samenstelling van een dergelijk werk (1).

1821. Voor het tweede deel Leerredenen van E. A. Borger. *'s Gravenhage.* 8o.

1827. Voor de Prijsverhandeling, betreffende het leven en de verdiensten van C. Brunings, door F. W. Conrad. *'s Gravenhage.* 4°.

» Brief aan M. Siegenbeek voor zijne Taalkundige Bedenkingen. *Haarlem.* 8o.

1829. Voor het Handboek der Bijbelsche Geschiedenis door H. van Heyningen, Pred. te *Rijswijk*, met platen. *'s Gravenhage* en *Rotterdam.* 4°.

1840. Getuigenis voor den Bijbelatlas van Ds. G. H. van Senden. *Leyden.* 4o.

Stukken betrekkelijk VAN DER PALM.

1840. M. SIEGENBEEK, Hulde aan de nagedachtenis van Johannes Henricus van der Palm. *Leyden.* 8o.

» B. TER HAAR, Dichtregelen bij den dood van den Hoogleeraar J. H. van der Palm. *Leyden.* 8o.

» C. VAN EPEN, Bloemen op het graf van J. H. van der Palm. *Maastricht.* 8o.

(1) » Een voornaam persoon uit het gevolg der Koningin van Scheba zou mijn Anacharsis geweest zijn. Deze kon de Israëlitische Staats- en Godsdienstgesteldheid, en het gansche huisselijke leven des volks beschrijven, onder de luisterrijke regering van Salomo —; hij kon zich aangaande al het merkwaardige der vroegere geschiedenis voldoende inlichting doen geven —, Salomo zelven overleven, getuige zijn van de scheuring des volks in twee Rijken, en niet weinig voorspellen van hetgeen naderhand gebeuren moest: terwijl eindelijk een aanhangsel het overige, tot op de wegvoering door Nebukadnezar, kon aanvullen."

1841. W. A. VAN HENGEL, meritorum J^is H^ci van der Palm commemoratio brevis. *Lugd. Bat.* 8o.

» Jo. CLARISSE, prologus quo scholas theologicas Ao. 1840—41 habendas auspicaturus Johannis Henrici van der Palm exemplum auditoribus, futuris theologis, ad imitandum proposuit. *Lugd. Bat.* 8o.

» H. F. T. FOCKENS, J. H. van der Palm als Bijbeluitlegger, Redenaar en Schrijver gekenschetst. *Leyden.* 8o.

Zie voorts over van der Palm *een artikel* (*van* Mr. G. van Lennep) *in:* Galerie des Contemporains, T. VII. p. 359, 60; *in:* le Protestant, (*Tijdschrift uitgegeven door* A. Coquerel,) 1e ann. No. 15; *in:* the Quarterly Magazine and Review, July 1832, (*vertaling van het vorige*); *in* Th. Fliedners Collectenreise, II. S. 454—466 en 517—521; *in:* de Letterbode, 1840, No. 41, en 1841, No. 2, (*het laatste artikel door* Prof. J. Kops); *nog, een kleine* toespraak van Prof. J. Bake aan de Leydsche afdeeling der Maatschappij van Fr. K. en W., na van der Palms overlijden, (*privaat gedrukt*); *de* Oratio Rectoralis van Prof. Thorbecke (1841) de S. Slingelandtio, pag. 31—33; Prof. Siegenbeeks *vermelding in* de Handd. van de Maatsch. der Ned. Letterkunde, 1840, bl. 14—16; Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool van denzelfden, Dl. II. Toev. en Bijl. bl. 238, 39; van Kampens Geschiedenis der Nederl. Letterkunde, 3e Stuk, 1835, bl. 148—262; en zijne Geschiedenis der Nieuwere Letterkunde, Dl. IV. bl. 529, 530, 534 en 536; Ypey en Dermout, Gesch. der Nederl. Herv. Kerk, Dl. IV. bl. 307, 308 en de aanteekening; en meer anderen.

INHOUD DER BYLAGEN.

